શેરને માથે સવાશેર

ધર્મ વિજય પ્રીં. પ્રેસ-અમદાવાદ.

શેરને માથે સવાશેર.

પ્રકાશક,

મહાદેવ રામચન્દ્ર જાગુષ્ટે

બુકસેલર અને પબ્લીશર

ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી — પ્રત ૪૦૦૦

સંવત ૧૯૮૪ — ઇ. સ. ૧૯૨૮

કીંમત રૂા. ૦-૮-૦

મુદ્રણસ્થાન : આ દિ ત્ય મુ દ્ર ણા લ ય.
રાયખડ રોડ—અમદાવાદ.
મુદ્રક : ગજાનન વિશ્વનાથ પાઠક.

શેરને માથે સવાશેર

પ્રકરણ ૧ લું.

પુનર્મિલન.

ઉષાએ સમુદ્રમાં પડતું તો મૂકયું પરંતુ મધ્યરાત્રિના સમને તેનું સુકુમાર શરીર ઉંડા જળમાં ઝબોળાયાથી તેને ઠંડી લાગવા માંડી. પોતે સમુદ્રમાં કૂદી પડી હતી તેથી તે ભય પામી નહિ. પરંતુ પોતાનો બચાવ કરવાનું કામ પ્રથમ તેને જેટલું સ્હેલું લાગતું હતું, તેટલું જ બલ્કે તેથી પણ વધારે કઠીન લાગવા માંડયું. સમુદ્રમાં કૂદી પડતાં પહેલાં આગબોટના કઠોડા પાસે પડેલું એક મ્હોટું લાકડાનું પાટીઉં તેણે સમુદ્રમાં ફેંકી દીધું હતું. સમુદ્રમાં પડતાંની સાથે જ તે પકડી લઇને તેની મદદથી દૂર દેખાતા પેલા મછવા પાસે પહોંચી જવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. પરંતુ તે સમુદ્રમાં કૂદી પડી એટલે જળની છોળોનો હેલકારો એવો જોસથી લાગ્યો કે પેલું પાટિઉં સહજ આગળ નીકળી ગયું. ઉષાને તરતાં સારી રીતે આવડતું હતું. પાણીની છોળો એટલા જોસથી ઉછળતી હતી કે ઉષા જેમ જેમ પેલું પાટીઉં પકડી લેવા આગળ વધતી હતી, તેમ તેમ તે દૂર જતું હતું. એટલામાં દયાળુ વાયુદેવે નિરાધાર ઉષા પ્રત્યે કૃપાદૃષ્ટિ કરી. પેલું પાટિઉં જે દિશા તરફ જતું હતું તે દિશા તરફથી સખ્ત પવન ફૂંકાવા લાગ્યો અને પેલું પાટિઉં ઉષા તરફ ઘસડાતું આવવા લાગ્યું હતું. પરંતુ પાટિઉં ચાર પાંચ હાથ જેટલું આગળ આવતું કે પાછો પવન સહજ

મંદ પડી જતો એટલે વળી તે એકાદ હાથ પાછું જતું રહેતું, કોઈ પણ રીતે પાટિઉં પકડી પાડવા માટે ઉષા મથી રહી હતી. પવનનો સુસવાટો ઉષાપર પણ સરખી અસર કરતો હતો. તે પણ થોડું આગળ વધતી તો વળી એકાદ સુસવાટો આવતાં એકાદ હાથ પાછળ ખસડાઈ જતી હતી. અંતે સુદૈવે તે પાટિઉં ઉષાના હાથમાં મહા મુશિબતે આવી ચઢયું. ઉષા તે પાટિઆપર ચઢી બેઠી. હવે તેને કંઈક આશા આવી. ભીંજાયલેક પડે પાટિઆપર બેઠેલી ઉષાના મનમાં વિચારોની અનેક પરંપરા ચાલી રહી હતી. 'કાઠિઆવાડ' આગબોટ હવે ઘણે દૂર નીકળી ગઇ હતી. પેલો મછવો હજી પણ તદ્દન નજીકમાં નહોતો એવી ઉષાની ખાત્રી થઈ. પાટિઉં સમુદ્રજળની ઝોળોમાં સ્હેલ કરતું આગળ ખેંચાતું હતું. તે સાથે ઉષાના કોમળ અંતરના વિચારો પણ ખેંચાતા જતા હતા.

'કાઠિઆવાડ' આગબોટ 'સરસર' કરતી ચાલી જતી હતી ત્યારે પેલા માછીમારના મછવાપરના ખારવાઓમાંનો એક તે આગબોટ તરફ એકીટશે જોઈ રહ્યો હતો. આગબોટના તૂતકપરથી જ્યારે ઉષા સમુદ્રમા કૂદી પડી ત્યારે 'ઓહ,' એવો ઉદ્દગાર તેના મ્હોંમાંથી નીકળી પડયો.

પેલા ખારવાની નજીકમાં બેઠેલા બીજા ખારવાએ તેનો આકસ્મિક ઉદ્દગાર સાંભળીને જિજ્ઞાસાથી પૂછયું: "કેમ, શું થયું ?"

"અને, પેલું 'દુર્બિન' લઇને ખાત્રી કરી જો. મ્હને ભ્રમતો નથી થયો !" પેલો ખારવો બોલ્યો.

તરત જ બીજો ખારવો દુર્બિન લઇને 'કાઠિઆવાડ' તરફ બારિક દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યો અને બોલી ઉઠયો: "નક્કી ! આગબોટમાંથી કોઇએ સમુદ્રમાં પડતું મુકયું છે."

"અરે, દીવાના! ત્હને તે મનુષ્ય હોય એમ લાગે છે કે નહિ તે કહે ને?"

"હા; બરાબર તમારૂં અનુમાન સત્ય છે. આપણે તેને બચાવશું?"

"અવશ્ય!" એટલું કહીને તેણે પોતાના મછવાથી થોડે દૂર એક બીજા મછવાપરના ખારવાઓને હાક મારી અને તેમનો ન્હાનો મછવો લઇને તરત જ સ્હામેથી તણાઇ આવતી ઉષાને બચાવવા માટે સૂચના આપી દીધી. પેલા ખારવાઓ ઝપાટાબંધ મછવો હંકારવા લાગ્યા.

આ બાજૂ ઉષાનું શરીર ઠંડીથી એટલું બધું કકડી ગયું હતું, કે હવે તે બેશુદ્ધ થઈ જવાની અણી પર હતી. સ્હામેથી કોઇ મછવો પોતાની મદદે આવતો હતો તે ઉષાના જાણવામાં આવ્યું. તેણે પોતાની બુદ્ધિ ઠેકાણે રાખવા માટે ઘણો આત્મસંયમ કર્યો. પરંતુ તેનું કંઈ ચાલ્યું નહિ. હજી મછવો પોતાનાથી લગભગ પચાસ કદમ જેટલો દૂર હતો, એવામાં તે પાટિઆ ઉપરથી બેશુદ્ધ થઇને જળમાં પડી ગઈ અને ગળકાં ખાવા લાગી. પેલા ખારવાઓએ ઉષાને ડૂબતી જોઇ. તેઓ બની શકે તેટલી ઝડપથી મછવો હંકારવા લાગ્યા. એક બે બાહોશ ખારવાઓ સમુદ્રમાં કૂદી પડયા અને ઉષાને અલ્પ સમયમાં જ પકડી લીધી. બેશુદ્ધ ઉષાને મછવામાં નાખી ખારવાઓએ પોતાનો મછવો પાછો હંકાર્યો.

પેલા મ્હોટા મછવા પાસે મછવો અલ્પ સમયમાં જ આવી લાગ્યો. ખારવાઓના નાયકે ઉષાને કિનારાપરની પોતાની ઝુંપડીમાં લઈ જઇને સૂવાડી. ઉષાનો શ્વાસોચ્છ્વાસ એક સરખો ચાલી રહ્યો હતો. પરંતુ તેની પાંપણ સુદ્ધાં હાલતી નહોતી. ખારવાઓએ લાકડાં સળગાવીને ઉષાને શેક કરવા માંડયો. અંતે લગભગ પ્હો ફાટવાની તૈયારી થવા આવી હતી એટલામાં ઉષાનાં નેત્રો ઉઘડયાં. હવે ખાર-

વાઓ પોતાનો પરિશ્રમ સફળ થયો જોઇને આનંદ પામ્યા. નાયકે ઉષાને કંઇક પ્રશ્નો પૂછ્યા. પરંતુ ઉષાની મુખમુદ્રાપરથી તેની ખાત્રી થઇ હતી કે પોતાના પ્રશ્નો સ્હમજી શકી નહોતી. અને ઉષા સ્હમજે પણ ક્યાંથી ?

ઉષાના સુકુમાર વદનમંડળ પ્રત્યે વાત્સલ્યપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકતો ખારવાઓનો નાયક પોતાની પાસે બેઠેલા ખારવાને ઉદ્દેશીને બોલ્યોઃ "હજી આ બિચારીની શુદ્ધિ ઠેકાણે આવી નથી. મ્હને લાગે છે કે તેના શરીરમાં તાવ ભરાઇ આવ્યો છે. અને મ્હોટી આગબોટમાંના પ્રવાસીઓ પણ કેવા દુષ્ટ અને બેપરવાઇવાળા હોય છે! સૌ પોત-પોતાના આનંદમાં મગ્ન છે! આ બિચારી છોકરીની કોને દરકાર હોય! આ છોકરીનો પોશાક તો જો! આપણા ગામના શાહુકારની સ્ત્રી પણ આવો કિંમતી પોશાક પહેરતી નથી. આ કોઈ શ્રીમંત માણસની પુત્રી હોય એમ લાગે છે! નહિ વારૂ!"

"પરંતુ હજી પણ આપણે બે ત્રણ દિવસ રોકાઇશું તો જ માછલાંનો પૂરતો જથ્થો મળી શકશે. ત્યાં સુધી આ છોકરીને ક્યાં રાખશું?"

"તેને મ્હારી ઝુંપડીમાં જ રાખીશું." એટલું બોલીને નાયક ઉષાના સુંદર ભાલપ્રદેશપર ફરકી રહેલી લટો સમારવા માંડી. અને તેના વદનમંડળપર પ્રેમપૂર્વક હાથ ફેરવવા લાગ્યો. એટલામાં તેના ગળા પર કંઈ વાગ્યું હોય એમ તેને જણાયું.

સ્હવારે ઉષા પૂર્ણ શુદ્ધિમાં આવી. પરંતુ એક શબ્દ પણ તે ઉચ્ચારી શકી નહિ. પોતે ક્યાં છે, અને પોતાની આસપાસના લોકો કોણ છે, તે ઉષા કળી શકી નહિ. કંઇ પણ બોલ્યા વગર પથારીમાં પડી રહી. ઘડીમાં તે પોતાનાં નેત્રો ઉઘાડતી હતી અને ઘડીમાં તે

બંધ કરી દેતી હતી. જ્યારે તે બેશુદ્ધ થઇને પાટિઆપરથી પડી ગઈ હતી ત્યારે તેના ગળા પર પાટિઉં વાગવાથી સખ્ત ઉઝરડો થવાથી તેને ગળાપર દુઃખાવો થતો હતો. પથારીમાં પડી પડી તે ગઈ રાત્રિની પોતાની પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતી હતી.

પેલા નાયકના અંતરમાં ઉષા માટે બહુ જ પ્રેમ ઉપજ્યો હતો. જેમ બને તેમ સારા વૈદ્યની સારવાર નીચે ઉષાને મૂકવાનો તેનો વિચાર હતો. બીજે દિવસે સ્હાંજ સુધીમાં જેટલાં માછલાં પકડાયાં તેટલાં લઇને તેણે મછવો કિનારે લઇ જવાની ખારવાઓને આજ્ઞા આપી દીધી.

પોતાના ઘેર પહોંચ્યા પછી નાયકે ઉષાને પોતાની સ્ત્રીને સ્વાધીન કરી અને તેના સંબંધી બધી હકીકત સંભળાવી. નાયકની સ્ત્રીનો સ્વભાવ પણ બહુ દયાળુ અને પ્રેમાળ હતો. તેણે ઉષાને પથારી કરી આપી અને વૈદ્યને બોલાવી લાવી. વૈદ્યની સારવારથી ઉષાને સત્વર આરામ થવા લાગ્યો. પરંતુ ઉષા હજી પણ વૈદ્ય, નાયક કે તેની સ્ત્રી સાથે કંઇ પણ વિશેષ વાતચિત કરતી જ નહિ. ઉષાનો એકલશૂરો સ્વભાવ જોઇને, નાયક અનેતેની સ્ત્રી વિસ્મય પામ્યાં. તેમણે વૈદ્યને ઉષાના સ્વભાવ સંબંધી સંક્ષિપ્તમાં કહી સંભળાવ્યું ત્યારે વૈદ્યરાજે જણાવ્યું કે: “ કોઇ પણ ભયને લીધે આ છોકરીના મગજ પર સખ્ત આઘાત લાગ્યો છે. અને તેથી તેનો જીવ બહુ જ મુંઝાય છે. તેના સ્વભાવમાં પરિવર્તન થવાનું પણ એ જ કારણ લાગે છે. હાલ તરત તો તેની ઇચ્છા પ્રમાણે જ તેને વર્તવા દેવાની જરૂર છે. પૂર્ણ આરામ મળ્યા પછી તેનો સ્વભાવ પહેલાં જેવો હશે તેવો જ થઈ જશે.” આ ઉપરથી નાયક અને તેની સ્ત્રી ઉષાને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવા દેતાં હતાં. ઉષાએ પણ પોતે કોણ છે. “ કાઠિઆવાડ ”

આગબોટ પરથી પોતે શા માટે પડતું મૂક્યું હતું, તેમ જ પોતાનું મૂળ વતન ક્યાં છે, વગેરે બાબત સંબંધી કંઈ પણ હકીકત નાયકને જણાવી નહોતી. તે માત્ર કામ પૂરતી જ વાતચિત કરતી હતી. ઉષાને તેના સંબંધી હકીકત કોઇ પણ પૂછતું, ત્યારે તે કંઈ પણ બોલ્યા વગર ત્યાંથી ચાલી જતી. દરરોજ સ્હવારે તેમ જ સંધ્યા સમયે સમુદ્રકિનારે જઇને ઉષા કલાકના કલાક સુધી બેસી રહેતી.

'કાઠિઆવાડ' આગબોટ મુંબઇથી રવાના થઇ હતી. અને તેથી ઉષા પણ મુંબઇમાં જ રહેતી હોવી જોઇએ એવી નાયકની કલ્પના હતી. જ્યારથી ઉષા ગુમ થઇ હશે ત્યારથી મુંબઇમાં તેના માટે ઘુમાટો ઉઠયો હશે, તેમ જ તેના સગાંવ્હાલામાંનું કોઈ પણ તેની શોધ કરતું અહિં અવશ્ય આવી પહોંચશે જ એવી નાયકની દઢ ખાત્રી હતી. પોતાના ગામથી જ્યારે કોઈ પણ મુંબઇ જતું તો તે પાછું આવે ત્યારે તેને ત્યાંની નવાજૂની નાયક પૂછ્યાં કરતો હતો. પરંતુ ઉષા સંબંધી કંઇ પણ વિશેષ માહિતી નાયકને હજી સુધી મળી શકી નહોતી. ઉષાના મનમાં પણ તેમ જ હતું. બુદ્ધિપ્રસાદ કોઇને પણ તપાસ કરવા સારૂ અહિં મોકલશે જ એવી ઉષાની ખાત્રી હતી. પોતાની માહિતી અહિંના લોકોને આપવાથી, તેમ જ બુદ્ધિપ્રસાદપર પત્ર લખવાથી, શત્રુઓને પોતાનો પત્તો લાગશે અને તેઓ પુનઃ પકડી જશે એવો ભય ઉષાના મનમાં હજી પણ ઘૂમ્યા કરતો હતો.

લગભગ એકાદ અઠવાડિઆ પછી તે ગામમાં એક અજાણ્યો માણસ આવ્યો. તેના કિંમતી પોશાકપરથી તે કોઇ મુંબઈ નિવાસી શ્રીમંત શેઠ હોવો જોઇએ એવું સર્વ લોકોએ ધાર્યું. તે ગૃહસ્થ ગામની મધ્ય ભાગે આવેલી એક દૂકાનના ઓટલાપર આવીને બેઠો એટલે સંધ્યા બંધ લોકો તેની પાસે બેસાં થઈ ગયાં. તેણે લોકોને એવું જણાવ્યું

કે પોતે એક વિમાકંપનીનો એજન્ટ છે અને કંઈ કામસર આ ગામમાં આવ્યો છે. કોઈએ વિમા કંપનીના વહીવટ સંબંધી, કોઈએ વિમાના દર સંબંધી, અને કોઇએ વિમો ઉતરાવવાથી ફાયદો છે કે નુકસાન, વગેરે વગેરે સંબંધી પૂછપરછ કરી. પેલો શ્રીમંત ગૃહસ્થ બોલવામાં એવો કુશળ હતો કે તે સર્વ લોકોના મનનું સમાધાન ઘણા જ અલ્પ સમયમાં કરી શકતો હતો. એટલામાં એક ગામડીઆએ તે ગૃહસ્થને પૂછ્યું: " વારૂ, શેઠજી, મુંબઇથી નીકળેલી ' કાઠિઆવાડ ' નામની આગબોટપરથી એક છોકરીએ સમુદ્રમાં પડતું મૂકયું હતું એ વાત મુંબઇમાં ફેલાઇ છે કે ? "

" હેં ? શું તે છોકરીએ સમુદ્રમાં પડતું મુકયું ? " પેલો ગૃહસ્થ આશ્ચર્ય પામતો બોલ્યો. તેની મુખમુદ્રા પર સ્મિત ફરકવા લાગ્યુ પરંતુ તરત જ તેણે પોતાની મુખમુદ્રા ગંભીર કરી દીધી અને બોલ્યો: " તે છોકરી કોણ છે ? "

પેલા ગામડીઆએ તેને ઉષા સંબંધી સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. અને તે હાલમાં આ ગામના માછીમારોના નાયકને ત્યાં રહે છે એ વાત પણ તેણે તેને કહી દીધી.

એકાએક ઉષાનો પત્તો મળવાથી પેલો ગૃહસ્થ પોતાના મનમાં આનંદ પામ્યો. પરંતુ પુનઃ તે ગંભીર સ્વરે બોલવા લાગ્યો: " ના, રે ભાઇ, મ્હને મુંબઈથી નીકળ્યાં ઘણો વખત થઇ ગયો હોવાથી તે છોકરી સંબંધી કંઈ પણ હું જાણતો જ નથી. જો તે છોકરી કોઈને પણ પોતાનું નામ, ઠામ વગેરે કંઈ જણાવતી નથી તો તે ગાંડી જ હોવી જોઇએ. વળી ગાંડા મનુષ્યને આગ અને પાણી જોવાથી બહુ આનંદ થાય છે. તેમ જ જો તે કોઇ ઉંચી જગ્યા પર હોય, તો નીચે કૂદી પડવાની પણ તેને પ્રબળ ઇચ્છા થાય છે. તે છોકરી આગબોટમાંથી કૂદી પડી છે તો તે ગાંડી હોવી જોઈએ. "

"વિમા કંપનીનું કામ અહિં સારી રીતે ચાલે એમ તમને લાગે છે કે?" દુકાનદારે પેલા ગૃહસ્થને પૂછ્યું.

"ના, ના આવા ગામડામાં તે શું ચાલી શકે? આજે જ હું અહિંથી મુંબઈ જનાર છું." પેલો ગૃહસ્થ બોલ્યો.

ત્યારપછી પેલા ગૃહસ્થે દુકાનદાર સાથે કેટલીક આડીઅવળી વાતચિત કર્યા પછી અહિં કોઇ વીશી હતી કે કેમ, તે સંબંધી પૂછપરછ કરી. દુકાનદારે તેને વીશી બતાવી ત્યારપછી પેલો ગૃહસ્થ પોતાનાં કપડાંલત્તાં વગેરે વીશીમાં મૂકીને સમુદ્રકિનારે ન્હાવા માટે ગયો. ઉષા આ વખતે કિનારા પાસે આમતેમ ફરતી હતી. ઉષાએ પેલા ગૃહસ્થને જોયો કે તરત જ તે કંપી ઉઠી. તે દોડતી દોડતી નાયકને ઘેર જઈ પહોંચી. તે મનુષ્ય કોણ છે અને પોતે તેને ક્યાં જોયો હતો એ સંબંધી તેણે પુષ્કળ વિચાર કર્યો. પરંતુ તેને યાદ આવ્યું નહિ–તથાપિ પ્રથમ દર્શને જ તે કોઇ દુષ્ટ મનુષ્ય હતો, એવી ઉષાની ચોક્કસ ખાત્રી થઇ હતી.

તે દિવસે બપોરના બે વાગ્યા પછી પેલો ગૃહસ્થ આ ગામ છોડીને મુંબઇ જવા સારૂ નીકળી પડયો.

પાઠક! આ ગૃહસ્થ 'સોનેરી ટોળીનો' બદમાસ પેલો લુચ્ચો રમણિક હતો. ઉષા સમુદ્ર કૂદી પડવાની બાતમી સાંભળીને, કૃષ્ણકાન્તે કિનારા પરનાં કેટલાંક ગામોમાં તેની શોધ કરવા સારૂ 'સોનેરી ટોળી' ના કેટલાક હુશિઆર માણસોને રવાના કરી દીધા હતા.

ઉષાનો પત્તો લાગતાંની સાથે જ રમણિક મુંબઈ આવ્યો માયાને ત્યાં જઇને કૃષ્ણકાન્તને મળ્યો અને ઉષા સંબંધી સઘળી હકીકત તેને કહી સંભળાવી. માયા અને કૃષ્ણકાન્ત બહુ જ આનંદ પામ્યાં અને ગમે તેમ કરીને પણ પુનઃ ઉષાને પોતાના કબજામાં લેવાનો તેમણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

રમણિક જેવો માયાના ઘરમાંથી બહાર નીકળવા જતો હતો એટલામાં દિનકર પણ ત્યાં જ આવી પહોંચ્યો. દિનકર તેને ઓળખતો નહોતો, પરંતુ તે માયાના ઘરમાંથી બહાર આવ્યો તેથી તે કોણ છે, અને શું કરે છે, તે સંબંધી તપાસ કરવાનો તેણે પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો. અત્યાર સુધીમાં તેણે છૂપી પોલિસનું કામ કર્યું નહોતું. પરંતુ આજે તેને, તેમ કરવાની ઇચ્છા થઇ આવી. કોઇ પણ કામ ખંતપૂર્વક અને ઉત્સાહથી કરવાની ઇચ્છા હોય તો તે અવશ્ય પાર પડે છે જ એવી તેને દૃઢ પ્રતિતિ હતી. તે તરત જ રમણિકની પાછળ જવા લાગ્યો. ઉષા સમુદ્રમાં કૂદી પડી હતી એમ સાંભળવાથી તેની પ્રાપ્તિની તેને બહુ આશા નહોતી, અને તેથી તે હંમેશાં દિલગીર રહેતો. ઉષાને નહસાડી મૂકવામાં માયાનો કંઈ પણ હાથ હોવોજ જોઇએ એવો તેને સંશય હતો. અને તેથી જ માયા તેમ જ તેની સાથે સંબંધ રાખનારા મનુષ્યો પ્રત્યે તે નિરંતર શંકાશીલ રહેતો. તે તેમની બારિકીથી તપાસ રાખતો. કારણ કે તેમ કરવાથી ગમે ત્યારે પણ ઉષા સંબંધી સહજ પણ માહિતી મળશે એવી તેની માન્યતા હતી. આજે રમણિક પાછળ પણ તે એટલાજ સારૂ પડયો હતો.

નજીકના સ્ટેશન પાસે પહોંચતાંની સાથેજ રમણિક એક લોકલગાડીમાં બેઠો. દિનકર પણ તેજ ડબ્બામાં ચઢી બેઠો અને રમણિકની નજર ન પડે તેમ એક ખૂણામાં બેઠો. પરંતુ દિનકર પોતાની પાછળ પડયો છે, એ વાતની રમણિકને ખબર પડી ગઈ હતી, તોપણ તેણે દિનકરને તેમ જણાવા દીધું નહિ. આગળના સ્ટેશને ગાડી ઉભી રહી એટલે રમણિક ઉતરી પડયો. એટલે દિનકર પણ ઉતરી પડયો. રમણિક એક સરિઆમ રસ્તે થઈને જવા લાગ્યો. હજી પણ દિનકર પોતાની પાછળ આવે છે એવી ખાત્રી થતાંની સાથેજ રમણિકે

સામો માર્ગ બદલ્યો અને એક ગલીમાં જવા લાગ્યો. ત્યાં થઈને શહેરના એક તદ્દન નિર્જન ભાગમાં તે આવી પહોંચ્યો. દિનકરના મગજમાં પણ ઉષા સંબંધી વિચારો ઘુમતા હોવાથી પોતે કયે રસ્તે જાય છે, તેનું તેને સ્મરણ રહ્યું નહિ. પરંતુ રમણિક જ્યાં જાય ત્યાં તેની પાછળ તે જવા લાગ્યો. અંતે એક મ્હોટા મકાન પાસે આવીને રમણિક ઉભો રહ્યો. તેણે તરત જ તે મકાનનું પ્રવેશ દ્વાર ઉઘાડયું અને અંદર ચાલ્યો ગયો. દિનકર વિચાર કરતો બહાર જ ઉભો રહ્યો અને સ્વગત બોલ્યો: “ લુચ્ચો અહિં જ રહેતો હોય એમ જણાય છે. પરંતુ તે કોણ છે, અને શું ધંધો કરે છે તે જાણવાની જરૂર છે. અંદર જઇને જોઉં તો ખરો કે તેના સંબંધી કંઇ વિશેષ માહિતી મળે છે ! ” એમ વિચારીને દિનકર પણ તે ગૃહમાં દાખલ થયો. અને ‘ધબધબ’ કરતો દાદરપર ચઢવા લાગ્યો. પરંતુ દિનકર બે ચાર પગથીઆં ભાગ્યેજ ચઢયો હશે એવામાં તે ‘ કડડડ ધૂબ ’ કરતો એક ભોંયમાં જઇને પડયો.

આ મકાન સોનેરી ટોળીનું સભાસ્થાન હોવાથી તેમાં ઘણાં ગુપ્ત દ્વાર તેમ જ ભોંયરાં હતાં. રમણિક અને તેના સાથીદારો દિનકરની વાટ જોતાં ભોંયરામાં જ બેઠા હતા. દિનકર બેશુદ્ધાવસ્થામાં જમીનપર પડયો હતો. રમણિક અને તેના સાથીદારોએ દિનકરના હાથપગ બાંધી દીધા.

રમણિકે તરત જ દિનકર પકડાયો છે, એવી બાતમી કૃષ્ણકાન્તને પહોંચાડી દીધી. અનાયાસે આવો મહત્વનો શિકાર પ્રાપ્ત થવાથી કૃષ્ણકાન્તના આનંદનો અવધિ જ થયો. તે વિના વિલંબે આ સભાગૃહમાં આવી લાગ્યો. રમણિકે અને કૃષ્ણકાન્તે દિનકર માટે હવે શી વ્યવસ્થા કરવી, તે વિષે ઘણા સમય સુધી વાટાઘાટ કરી.

× × + × ×

દિનકરને શુદ્ધિમાં આવતાં બહુ વાર લાગી. શુદ્ધિમાં આવતાંની સાથે પોતે ક્યાં અને કેવી સ્થિતિમાં છે, તેનો તે વિચાર કરતો હતો એટલામાં પોતે જ્યાં સુતો હતો, તે જમીન ઉંચી નીચી થતી હતી એમ તેને લાગ્યું. આથી પોતે વ્હાણમાં તો નથી, એવો તેને ભ્રમ થયો. આંખો ઉઘાડીને ઉંચી દૃષ્ટિ કરી એટલામાં ઉપરના માળપરના ખલાસીની ધમાચકડી અને તેમનો કર્કશ સ્વર સંભળાવા લાગ્યાં. હવે દિનકર કંઇક કળી શકયો. દુશ્મનોએ આગબોટ માર્ગે કોઇ પણ દૂરના દેશમાં પોતાને મોકલી દેવાની ગોઠવણ કરી હોવી જોઇએ, એવી તેની ખાત્રી થઇ. તેણે પોતાના ખીસ્સામાં હાથ નાખ્યો. તો રોજનીશી તેમ જ પૈસાનું પાકીટ નહોતું એવી તેની ખાત્રી થઇ. એટલામાં તેની દૃષ્ટિ પોતાના પોષાકપર પડી. પોતાના નિત્યના પોષાકને બદલે હલકા પ્રકારનો પોષાક પોતાને પહેરાવવામાં આવ્યો હતો તે પણ દિનકર હવે જ જાણી શકયો.

દિનકર પથારીમાં બેઠો થયો. બદમાશોના સપાટામાંથી હવે શી રીતે મુક્ત થવું, તત્સંબંધી વિચાર તે કરવા લાગ્યો. કદાચ કોઇ શત્રુ પોતાના અંગપર ધસી આવે તો પોતાની પાસે બચાવ કરવાનું પણ કંઇ સાધન નહિ હોવાથી દિનકર જો કઇ હથિઆર મળી આવે તો ઠીક એમ વિચારીને, તે કોટડીમાં આમતેમ દૃષ્ટિ ફેંકવા લાગ્યો. એટલામાં ઓરડીના ખૂણામાં એક પાવડો પડેલો તેના જોવામાં આવ્યો. તરત જ તેણે તે પાવડો હાથમાં લીધો અને વિચાર કરતો ત્યાંજ બેસી રહ્યો,

પ્રભાતના નવ વાગવા આવ્યા હતા. થોડા સમયમાંજ કોઇ પોતાની ઓરડી તરફ આવતું હોય એમ દિનકરને લાગ્યું. તે સાવધ થઇ ગયો. એક અલમસ્ત જેવો માણસ તેની ઓરડીમાં દાખલ થયો. દિનકર પોતાના હાથમાંનો પાવડો તેના સામો ઉગામીને ક્રોધપૂર્વક

દૃષ્ટિ ફેંકતો બોલ્યો " ખબરદાર! એક ડગલું પણ આગળ આવ્યો તો મુઓ જ સમજજે! પ્રથમ હું પુછું તેનો ખુલાસો કર! બોલ, આ આગબોટ કયાં જાય છે ?"

" બ્રહ્મદેશ તરફ !" આવનાર મનુષ્ય દિનકરથી આઠ દશ કદમ જેટલો દૂર ઉભો રહીને બોલ્યો.

" મ્હને અહિં શા માટે લાવવામાં આવ્યો છે ?" દિનકરે પુછ્યું.

" ભલા માણસ !" પેલો મનુષ્ય બોલ્યો: " પહેલાં તું મ્હારી સાથે તો ચાલ; ત્હારા હાથમાંનો પાવડો બાજૂએ મુકી દે. હું ત્હને બધી હકીકત કહું છું."

દિનકરે પોતાના હાથમાંનો પાવડો નીચે મુકયો અને પેલા મનુષ્ય પ્રત્યે તાકીને જોઈ રહ્યો. એટલામાં પેલા મનુષ્યે દિનકરના હાથમાંથી પાવડો ખેંચી લીધો અને તે દૂર ફેંકી દીધો. ત્યાર પછી દિનકરનો હાથ પકડીને તે બોલ્યો: " મ્હારી સાથે ચાલ. ગભરાઇશ નહિ. હું આ આગબોટમાં રસોઇનું કામ કરૂં છું. કપ્તાન સાહેબે ત્હને મ્હારી નીચે કામ કરવા માટે રાખેલો છે. રસોડામાં ચાલ અને ત્હારૂં કામ કરવા લાગ."

રસોઇયાના આ શબ્દો સાંભળીને દિનકર વિસ્મય પામ્યો. કંઈ પણ બોલ્યા વગર તે તેની સાથે રસોડામાં ગયો. પેલા રસોઈયાએ દિનકરને શાક સુધારવાનું કામ સોંપ્યું અને પોતે બીજું કામ કરવા લાગ્યો. ગરીબ દિનકર! તેને રસોઈના કામમાં નોકરી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો! તથાપિ શત્રુઓએ પોતાને કેદમાં ન રાખતાં આગબોટમાં નોકરીમાં રખાવ્યો એટલું યે ઠીક જ થયું હોય એમ દિનકરને લાગ્યું. તેમ જ શત્રુઓ જ્યારે પોતાના માટે આટલી બધી ચોકસાઈ રાખે છે

ત્યારે ઉષા હજી પણ હયાત હોવીજ જોઇએ, એવી પણ તેની દૃઢ ખાત્રી થયા વગર રહી નહિ.

દિનકરને આ પ્રમાણે રવાના કરી દીધા પછી, રમણિકની સૂચના પ્રમાણે કૃષ્ણકાન્ત ઉષા પકડી લાવવા સારૂ, પેલા ગામ તરફ જવા માટે ઉપડયો. રમણિકના કહેવા પ્રમાણે ઉષાનું ચિત્ત હજી અસ્વસ્થ હતું, એવી કૃષ્ણકાન્તની માન્યતા હોવાથી, તેને પકડી લાવવામાં બહુ મુશિબત પડશે નહિ, એમ તેને લાગતું હતું.

કૃષ્ણકાન્ત અને તેનો સાથીદાર પેલા ગામમાં પહોંચ્યા એટલે પોતાના સાથીદારને કોઈ અન્ય સ્થળે નિવાસ કરવાની સૂચના આ-પીને, કૃષ્ણકાન્ત પેલા નાયકને ઘેર ગયો. કૃષ્ણકાન્તનો પોશાક સાદો હતો તેમજ તેની બોલવા ચાલવાની રીત એવી તો સરસ હતી કે જે કોઇ તેની સાથે માત્ર થોડીજ વાતચિત કરતું તેને તેના માટે માન ઉપજ્યા વ-ગર રહેતુંજ નહિ. અત્યારે નાયકના ગૃહના આગલા ભાગમાં ઉષા એકલી ફરતી હતી. કૃષ્ણકાન્તે તેને દૂરથી જોઈ કે તરત જ ઓળખી લીધી. તે તેની પાસે ગયો અને તેના સ્કંધપર હાથ મૂકીને વાત્સલ્યપૂર્ણ સ્વરે બોલ્યોઃ “ દીકરી ! ઉષા ! ”

ઉષાએ ચમકીને પાછળ જોયું. કૃષ્ણકાન્તને તે ઓળખતી નહોતી. પરંતુ તેની મુખમુદ્રા જોતાંની સાથે જ તે કંપી ઉઠી. તે ત્યાંથી દોડતી ના અને નાયકની સોડમાં ભરાઈ ગઇ.

“ કેમ દીકરી ! ” નાયકે ઉષાની પીઠ પર હાથ ફેરવતાં પ્રેમાળ સ્વરે કહ્યુંઃ ” આમ કેમ ગભરાયલી કેમ જણાય છે ? ”

ઉષાએ નીચું જોયું અને કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે આંગળી કરી. નાયક કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે જોયું એટલામાં તે બોલવા લાગ્યોઃ “ બેટા ! હજી પણ તું ત્હારા દુઃખી પિતાને ઓળખી શકી નથી કે ? ” એટલું

બોલી રહ્યા પછી નાયકને સંબોધીને તે બોલવા લાગ્યો: "લગભગ એક વર્ષ થયાં મ્હારી દીકરી ગાંડી થઇ ગઇ છે! તેને હવે ક્યારે સારૂં થશે તે ઇશ્વર જાણે! સમુદ્ર કિનારે રાખવાથી તેની તબિઅત સુધરી જશે એવો ડોક્ટરે અભિપ્રાય આપ્યો હતો તેથી કેટલાક હુશિઆર અને વિશ્વાસપાત્ર માણસો સાથે મ્હેં તેને 'કાઠિઆવાડ' આગબોટમાં રવાના કરી હતી. પરંતુ મ્હારા માણસોની નજર ચૂકવીને તેણે સમુદ્રમાં પડતું મૂકયું હતું. હું તેની તપાસ કર્યા કરતો હતો એવામાં તે તમારી પાસે છે એવું મ્હારા સાંભળવામાં આવ્યું. અને તેથીજ આજે હું અહિં આવ્યો છું. આજ દિન પર્યંત તમે તેનું રક્ષણ કરીને મ્હને આભારી કર્યો છે. તેના માટે તમને જે કંઈ ખરચ કરવું પડયું હશે તે બદલ, તેમજ તમારા ઉપકાર બદલ યોગ્ય બદલો આપવાની મ્હારી ઇચ્છા છે. હવે હું મ્હારી દીકરીને મ્હારે ઘેર જ લઇ જઇશ."

આ સાંભળીને નાયકે ઉષા તરફ જોયું. નિડરપણે બોલવા લાગી: "આ બધું ખોટું છે. હું ગાંડી થઈ ગઇ નથી. તેમ જ આ મનુષ્ય મ્હારો બાપ પણ નથી. જે દુષ્ટ લોકો મ્હને ફસાવીને લઇ ગયા હતા તેઓમાંનો જ આ મનુષ્ય પણ હોવો જોઈએ. હું તેની સાથે જવાની નથી. દયા કરીને મ્હને આ દુષ્ટ મનુષ્યને સ્વાધીન કરશો નહિ."

બિચારો વૃદ્ધ નાયક તો વિચારમાં પડી ગયો. જો કે તેને પ્રથમ તો ઉષા ગાંડી હોવી જોઇએ એવો સંશય હતો. પરંતુ અત્યારે ઉષા જે કંઈ બોલી તે ઉપરથી તે ગાંડી હોય એવું નાયક માની શકયો નહિ. એટલામાં તેના મગજમાં એક કલ્પના ઉદ્ભવી. તે બોલ્યો: "શેઠજી! આ છોકરી તમારી જ છે તે બદલ તમારી પાસે કંઇ પૂરાવો છે કે?"

"પૂરાવો ?" કૃષ્ણકાન્ત આશ્ચર્યચકિત મુખમુદ્રા ધારણ કરતો બોલ્યોઃ "ખુદ બાપને પોતાની પુત્રી ઓળખવાનો વળી પુરાવો શો? જો તમને પોતાને કંઈ પણ સંશય રહેતો હોય તો હું તેના જન્મકાળથી તે અદ્યાપિ પર્યંતની સર્વ હકીકત તમને કહી સંભળાવું !"

"એવી મ્હોંની વાત હું માનતો નથી." નાયક બોલવા લાગ્યોઃ "મ્હારે તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ કે લિખિતવાર પૂરાવો જોઈએ. તે સિવાય મ્હારો સંશય દૂર થઈ શકશે નહિ. અગાઉ પણ એક ઉપર ઉપરથી ગૃહસ્થ જણાતા માણસે મ્હને ફસાવ્યો છે. લિખિતવાર પૂરાવા વગર હું કોઇ પણ વાત સાચી માની શકતો જ નથી."

કૃષ્ણકાન્ત હવે અકળાયો. ડૉકટરનું સર્ટિફિકેટ પોતાની સાથે લાવ્યોનહિ એ પોતાની મોટી ભૂલ થઈ હતી એમ તેને લાગ્યું. પરંતુ એક ખારવાના નાયકથી ડરી જવાથી, પોતાની માનહાનિ થશે એમ વિચારીને તે બોલ્યો: "લિખિતવાર પૂરાવા પણ મ્હારી પાસે ઘણા છે. પરંતુ તે પૂરાવા તમને બતાવવા પડશે એવી મ્હારી કલ્પના સુદ્ધાં નહિ હોવાથી, અને તેથી જ તે પૂરાવા હું મ્હારી સાથે લાવ્યો નથી. પૂરાવા લાવવા સારૂ થઇને, હું હવે મ્હારી દીકરીને છોડીને અહિંથી જઇ શકીશ નહિ. મ્હારી સાથે બીજો કોઈ માણસ હોત તો તેને મુંબાઇ મોકલીને પૂરાવા મંગાવી લેત. પરંતુ તેમ પણ નથી. તમને મ્હાપર વિશ્વાસ ન હોય તો આ છોકરીને લઇને તમે મ્હારી સાથે મુંબઇ ચાલો એટલે તમારી ખાત્રી થશે."

પોતાના માટે કૃષ્ણકાન્તને અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો છે એમ જાણીને નાયકને ક્રોધ ચઢયો. તે બોલ્યો: "મ્હારે મુંબાઇ આવવાની નવરાશ નથી. તમને ગરજ હોય તો મુંબાઇ જઇને પૂરાવો લઇ

આવો. પૂરાવા સિવાય હું આ છોકરીને તમારે સ્વાધીન કરી શકીશ નહિ."

"હું તેને લઈ ગયા વગર રહેનાર નથી." કૃષ્ણકાન્ત ક્રુધ સ્વરે બોલ્યો: "તમે આ છોકરી મ્હને સોંપો છો કે નહિ?" એમ કહીને કૃષ્ણકાન્ત ઉષાનો હાથ પકડવા માટે આગળ ધસ્યો.

નાયકે ઉષાનો હાથ પકડીને તેને આઘી ખસેડી દીધી. અને કૃષ્ણકાન્ત ઉદ્દેશીને બોલ્યો: "આટલા દિવસ તે મ્હારી પાસે રહી છે તે પ્રમાણે એક દિવસ વધારે રહેશે; તમે જાતેજ જઇને પૂરાવો લઈ આવો!"

"ના એમ નહિ બને!" કૃષ્ણકન્તના જવાબમાં બોલ્યો અને ઉષાનો હાથ પકડવા માટે આગળ ધસવા લાગ્યો. નાયકે કૃષ્ણકાન્તનો હાથ પકડીને કહ્યું: "આમ ઉતાવળ કેમ કરો છો? કંઇ પણ પૂરાવો બતાવ્યા વગર આ છોકરીને હાથ લગાડવાનો તમને શો અધિકાર છે?"

"એ વાત પૂછવાનો તમને શો અધિકાર છે? હું તેનો પિતા છું. ઉષાને લઈ જવાનો મ્હને પ્રતિબંધ કરીને તમે સારૂં ફળ નહિ કાઢો! પાછળથી તમને પૂરેપૂરો પશ્ચાતાપ થશે."

"ઠીક છે. મ્હેં કંઇ કોઇની ચોરી કરી નથી. તમે મહેરબાની કરીને મ્હારા ઘરમાંથી બહાર જાઓ છો કે નહિ?"

"છોકરીને લઇ ગયા વગર હું જવાનો નથી."

નાયકના મનમાં કૃષ્ણકાન્ત સાથે તકરાર કરવાની ઇચ્છા નહોતી. તેનો સ્વભાવ ઘણો શાંત હતો. પરંતુ શાન્તિની પણ હદ હોય છે. કૃષ્ણકાન્તના વર્તનથી તે ગુસ્સે થઈ ગયો. તેણે કૃષ્ણકાન્તને એવો તો જોસથી ધક્કો માર્યો કે તે દ્વારની બહાર જઇને પડ્યો. નાયકે

દ્વાર બંધ કરી દીધું. કૃષ્ણકાન્ત ત્યાંથી ગુપચૂપ ચાલ્યો ગયો. પોતાના સાથીદાર પાસે જઈને તેણે તેને મુંબાઇ જવાની આજ્ઞા કરી. અને થોડા વિશ્વાસપાત્ર માણસો સહિત એક હોડી લઇને સત્વર પાછા ફરવાની તેને સૂચના કરી દીધી.

કૃષ્ણકાન્ત વધારે તકરાર ન કરતાં ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. નાયક વિચારવા લાગ્યો કે જો તે ઉષાનો ખરો પિતા હશે તો રાત્રિએ આ-વીને કંઇ પણ તોફાન કર્યા વગર રહેશે નહિ. આથી નાયકે આખી રાત્રિ જાગરણ કર્યું પરંતુ કંઈ પણ નવાજૂની બનવા પામી નહિ.

બીજે દિવસે સંધ્યા સમયે ઉષા સમુદ્રકિનારાપર ફરતી હતી એટલામાં બંદરપરના મછવામાંથી એક મનુષ્ય તેની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. ઉષાની નજીકમાં પહોંચતાંની સાથે જ પેલા બદમાશો તેના મ્હોંમાં ડૂચો ઘાલી દીધો અને તેને પોતાના મછવામાં લઇ ગયો. ત્યાર પછી તેણે તરત જ મછવો હંકારી દીધો. આ કામ એટલી તો ઝડપથી કરવામાં આવ્યું હતું કે બંદરપર કોઇ પણ મનુષ્યને આ બાબતની ખબર પડી નહિ. કેટલાક સમય પછી જ્યારે ઉષા શુદ્ધિમાં આવી ત્યારે તે પુનઃ હતાશ થઇ ગઇ. મછવાના એક ખૂણામાં બેઠી બેઠી તે વિચારમગ્ન થઇ ગઈ હતી. કૃષ્ણકાન્ત તેની પાસે બેઠો બેઠો તેને આશ્વાસન આપવા લાગ્યો. પરંતુ તે તેની સાથે એક શબ્દ સુદ્ધાં બોલી નહિ.

રાત્રિનો સમય હતો, અખિલ વિશ્વપર નિશાદેવીએ અંધકાર-મય પડદો પાથરી દીધો હોવાથી, સમુદ્રમાં મુસાફરી કરતી હોડીમાંથી કિનારો કઇ બાજૂએ હતો તે જોઇ શકાતું નહોતું. પવન એટલા જોસથી ફૂંકાતો હતો કે હોડી હમણાં ઉંધી વળી જશે, એવી ચિન્તા સૌને થવા લાગી હતી.

રમણિકે જે આગબોટમાં દિનકરને નોકર તરીકે રાખ્યો હતો તે આગબોટનું એન્જીન મુસાફરીમાં એકાએક તૂટી જવાથી તેને માર્ગમાં બે ત્રણ દિવસ સુધી રોકાઈ રહેવું પડયું હતું. આકસ્મિક રીતે પ્રસંગ એવો બન્યો કે આ આગબોટ અત્યારે આ મછવાથી થોડાં અંતરે મુસાફરી કરતી હતી. આગબોટપરનો કપ્તાન અત્યારે પોતાની કેબિનમાં બેઠો બેઠો દુર્બિનથી ચોતરફ જોતો હતો એવામાં કૃષ્ણકાન્તવાળો મછવો તેના જોવામાં આવ્યો. તેણે તરત જ પોતાના ખારવાઓનો આગબોટનો વેગ કમી કરવાની આજ્ઞા કરી અને એક ન્હાનો મછવો લઇને બે ત્રણ ખારવાઓને કૃષ્ણકાન્તવાળા મછવા તરફ મોકલ્યા અને તે મછવાપરના મનુષ્યોને આગબોટ પર લઈ આવવાની તેમને સૂચના કરી દીધી.

અલ્પ સમયમાં કપ્તાનની આજ્ઞા પ્રમાણે તેના ખારવાઓ મછવો લઇને રવાના થઈ ગયા અને કૃષ્ણકાન્તવાળા મછવા પાસે જઇ પહોંચ્યા. તેમણે કૃષ્ણકાન્ત, ઉષા વગેરેને પોતાના મછવાપર લઇ લીધાં અને ત્યારપછી મછવો આગબોટ પાસે લઇ ગયા. તેમને સર્વને આગબોટપર લઇ લેવામાં આવ્યાં. આગબોટ પુનઃ ઝડપથી ચાલવા લાગી.

કૃષ્ણકાન્તે આગબોટપર આવ્યા પછી ઉષાને પોતાના બે સાથીદારોને સ્વાધીન કરી અને પોતે કપ્તાન પાસે ચાલ્યો ગયો. પોતાને મદદ કરવા બદલ કપ્તાનને તેણે સારી રકમ બક્ષીસ તરીકે આપી, અને મુંબઇ થોડે દૂર રહે, એટલે સુધી પાછા પહોંચાડી જવા બદલ બીજી સારી રકમ આપવાની લાલચ તેને બતાવી. કપ્તાન પણ પૈસાનો લાલચુ હતો. તેણે કૃષ્ણકાન્તની વિનંતી સ્વીકારી. ખારવાઓને હુકમ થયો એટલે આગબોટ પાછી ફરી.

દિનકરને આ આગબોટમાં નોકરીમાં રાખવાનું કામ રમણિકે કર્યું હોવાથી, દિનકર આ આગબોટમાં હશે, એવી કૃષ્ણકાન્તની કલ્પના સુદ્ધાં પણ નહોતી. તેમ જ સુભાગ્યે રમણિક આ સમયે અહિં કૃષ્ણકાન્ત સાથે હાજર પણ નહોતો એટલે દિનકર સંબંધી કંઈ પણ ભય રાખવાનું કૃષ્ણકાન્તને પ્રયોજન જ નહોતું. બુદ્ધિપ્રસાદની હિલચાલપર સખ્ત દેખરેખ રાખવા માટે કૃષ્ણકાન્તે રમણિકને મુંબઇમાંજ રહેવાની સૂચના કરી હતી.

કૃષ્ણકાન્તની આજ્ઞા પ્રમાણે તેના સાથીદારો ઉષાને લઇને એક કેબિનમાં ચાલ્યા ગયા. પરંતુ દિનકરે આ હિલચાલ જોઇ લીધી હતી. તેણે ઉષાને ઓળખી લીધી. દિનકર ઉષા સાથે આકસ્મિક મેળાપ થવાથી પોતાના મનમાં આનંદ પામ્યો. પરંતુ તેણે તે આનંદ મહા મુશિબતથી શમાવી દીધો. પોતાના સાથીદારોને સહજ ઉતાવળે સ્વને ખૂમ પાડીને તેણે બોલાવ્યો અને પોતે અહિં છે એવી ઉષાને માર્મિક સૂચના કરી દીધી.

બાજૂની કેબિન પાસેથી સંભળાયલો ચિરપરિચિત સ્વર ઉષા તરતજ ઓળખી ગઇ. હવે કોઇ પણ રીતે પોતાનો છૂટકારો થશે જ એવી તેની ખાત્રી થઇ. દિનકરના મેળાપની તે માર્ગપ્રતીક્ષા કરવા લાગી. પરંતુ તે અહિં ક્યાંથી આવ્યો હશે, એ સંબંધી ઘણા વિચારો કરવા છતાં પણ તે કંઇ સ્હમજી શકી નહિ.

કૃષ્ણકાન્તના સાથીદારો આખા દિવસના શ્રમથી કંટાળેલા હતા. હવે ઉષા ક્યાંઈ પણ છટકી શકશે નહિ, એવી તેમની દૃઢ ખાત્રી હોવાથી તેઓ શાન્ત નિદ્રાનો ઉપભોગ લેવા લાગ્યા. ઉષા પણ બાજૂમાં સૂતી હતી. આજની રાત્રિએ તેણે આંખનું મટકું સુદ્ધાં માર્યું નહોતું.

લગભગ બાર વાગવાના સુમારે ઉષાએ પોતાની કેબિનના દ્વાર પાસે બે ચપટીઓ વાગતી સાંભળી. તે ધીમેથી બેઠી થઇ. પેલા બદમાશો હજી પણ ઘોરતા હતા. તેણે ધીમે રહીને બારણું ઉઘાડ્યું અને બહાર નીકળીને કેબિનનું દ્વાર બાહારથી બંધ કર્યું.

દિનકર બહાર ઉભો જ હતો. ઉષા તેને ભેટી પડી અને તેના પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકતી બોલી: "પ્રિયતમ, દિનકર, વ્હાલા!" ઉષા આગળ બોલી શકી નહિ. તેના નેત્રદ્વયમાં પ્રેમાશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં.

"ઉષા! પ્રાણપ્રિય ઉષા!" દિનકર બોલાવા લાગ્યો: "હવે મ્હારા વિષેનો સંશય ત્હારા અંતરમાંથી દૂર થયો ને? મ્હારો અને ત્હારો વિયોગ થાય તો જ ત્હને સત્વર પકડી શકાય, એટલા માટેજ આપણને વિખૂટ પાડવાનું કારસ્થાન માયાએ રચ્યું હતું. ત્હને બદમાશો પકડીને લઇ ગયા અને તું સમુદ્રમાં પડી ત્યારપછી મ્હેં ત્હારી શોધ માટે બહુ પ્રયત્નો કર્યા. પરતુ છેવટે બદમાશોએ મ્હને પણ ફસાવ્યો. આ આગબોટમાં રસોઇયા તરીકે મ્હને નોકર રાખી જનાર પણ એ દુષ્ટો જ છે. ઉષા! ત્હારા પ્રત્યે મ્હારો પ્રેમ હજુ જેવોને તેવો જ છે."

"હેં?" આશ્ચર્ય પામતી ઉષા બોલી: "તમે અહિં રસોઇયાનું કામ કરો છો?"

"હા; પરંતુ હું અહિં ગાંડાનો 'પાર્ટ' ભજવું છું."

"તેનું કારણ?"

"કારણ એ જ કે એમ કરવાથી અહિંથી ન્હાસી છૂટાય!"

ઉષા દિનકરની સમયસૂચકતા માટે પોતાના મનમાં તેને ધન્યવાદ આપવા લાગી. તેના માટે તેના હૃદયમાં આદરબુદ્ધિ ઉપજી. તેના

અત્યારસુધીના ઉપકારનું સ્મરણ થતાં તે એક શબ્દ પણ બોલી શકી નહિ.

" ઉષા ! " દિનકર બોલ્યો.

" શી આજ્ઞા છે, નાથ ! " ઉષા દિનકર પ્રત્યે તાકી રહી.

" તું માત્ર બે ત્રણ મિનિટ પર્યંત અહિં ઉભી રહે. હું હમણાં જ પાછો આવું છું. " એટલું કહીને દિનકર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

બે ત્રણ મિનિટમાં જ દિનકર પાછો આવ્યો. પરંતુ તેને પોતાની પાસે આવતો જોઈને ઉષા કંપી ઉઠી. દિનકરે તેને ચૂપ રહેવાનો નેત્રસંકેત કર્યો.

દિનકર પાસે આવી પહોંચ્યો એટલે ઉષા બોલી ! આ કપડાં તમારી પાસે કયાંથી ? "

" એ બધો ખુલાસો પછી કરીશ. હમણાં તો ગુપચૂપ મ્હારી સાથે ચાલ. "

ઉષા અને દિનકર ત્યાંથી ચાલતાં થયાં. થોડી જ વારમાં આગબોટ એકાએક ઉભી રહી. ઉષા અને દિનકર નીચે આવ્યાં. તેઓ એક મછવામાં બેઠાં. ખારવાઓએ મછવો ઝપાટાબંધ હંકારવા માંડયો. આગબોટ ત્યાંથી પાછી વળી.

પ્રાતઃકાળે આગબોટપરના હમાલ લોકો બધી કેબિનો સાફ કરવા ગયા. જે કેબિનમાં દિનકર રહેતો હતો તે કેબિનમાં જઇને એક હમાલે જોયું તો ત્યાં એક ખૂણામાં કોઇ મનુષ્ય પડયો હતો. તેના હાથ પગ બાંધી દેવામાં આવ્યા હતા, તેમ જ તેના મ્હોંમાં લૂગડાનો ડૂચો હતો.

પેલો હમાલ ગભરાયો. તે કપ્તાન પાસે દોડી ગયો અને તેને આ હકીકત કહી સંભળાવી. કપ્તાન આવીને જૂએ છે તો ગઇ રાત્રે

મુંબઇના કિનારે પહોંચાડવા બદલ પોતાને સારી રકમ બક્ષિસ તરીકે આપનાર મનુષ્ય જ હતો. કપ્તાન બહુ જ દિલગીર થયો. પરંતુ તેથી શું વળે ?

પ્રિય પાઠક ! ઉષાને સહીસલામત શી રીતે રીતે લઈ જવી તે સંબંધી વિચાર કરતો દિનકર કપ્તાનની કેબિન પાસે થઈને જતો હતો તેવામાં તેણે કપ્તાન અને કૃષ્ણકાન્ત વચ્ચેની વાતચિત સાભળી હતી. કૃષ્ણકાન્તની રાહ જોતો તે નજીકમાં ગુપ્ત રીતે સંતાઇજ રહ્યો હતો. કેટલીકવાર પછી કૃષ્ણકાન્ત પોતાની કેબિનમાં જવા સારૂ નીકળ્યો. દિનકર પાછળથી કૃષ્ણકાન્તને પકડીને તેના મ્હોંમાં ડૂચો ઘાલી દીધો અને તેને પકડીને પોતાની ઓરડીમાં લઇ ગયો. ત્યાં તેના હાથ પગ દોરડાંથી બાંધીને તેણે તેનાં કપડાં કાઢી લીધાં હતાં. તેજ કપડાં પોતે પહેરી લીધાં અને ત્યારપછી તે વેષાંતરની સહાયથી ઉષાને લઇને આગબોટમાંથી પલાયન કરી ગયો હતો. કપ્તાને કૃષ્ણકાન્તને નજીકના એક બંદર પસે પહોંચ્યા પછી મુંબાઈ જતી બીજી આગબોટમાં રવાના કર્યો.

પ્રકરણ ૨ જું.

પુનઃ સંકટમાં.

પ્રભુતા પ્રભુની કોદિ, માનવી ન કળી શકે;
મૃત્યુના મુખમાંથી તે; કૃપાળુ છોડવી શકે.

‘ ઉષા સુખરૂપ છે અને તેને લઈને હું આવું છું ’ એવી મત-

લખનો દિનકરનો તાર આવવાથી આજે બુદ્ધિપ્રસાદના આનંદનો અવધિ જ થયો હતો. ઉષા ગુમ થવાથી બુદ્ધિપ્રસાદ જેવો ધૈર્યશીલ મનુષ્ય પણ હિંમત હારી ગયો હતો. દીર્ઘ સમયે પણ અનાયાસે આ શુભ વધામણી મળવાથી, બુદ્ધિપ્રસાદને હર્ષોતિરેક થયા વગર રહ્યો નહિ. ખુરસીપર બેઠો બેઠો તે ઉષા સંબંધી વિચારમાં લીન થઈ ગયો. થોડીવાર પછી તેણે લીલાને પોતાની પાસે બોલાવી અને તારની હકીકત કહી સંભળાવી. લીલા તો 'ઉષા હવે અલ્પ સમયમાં જ આવી પહોંચશે,' એમ વિચારતાં આનંદથી કૂદવા લાગી. તેના નયનદ્વયમાં હર્ષાશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં. "ઉષા ! મ્હારી પ્રાણપ્રિય સખી !" એમ બોલતી બોલતી તે દિવાનખાનામાં ફરવા લાગી. તે ઉષાના દિવાનખાનામાં દોડી ગઇ અને તેની તમામ વસ્તુઓ વ્યવસ્થાપુરઃસર ગોઠવવા લાગી. બુદ્ધિપ્રસાદ લીલાની આ હિલચાલ જોઈને પોતાના મનમાં આનંદ પામવા લાગ્યો. લીલાના ઉષા પ્રત્યેના નિર્મળ પ્રેમ બદલ તેની દૃઢ પ્રતીતિ થઇ ગઇ.

છેલ્લા બે ત્રણ દિવસ થયાં દિનકર તેને મળ્યો નહોતો તેમ જ તેનો 'ટેલિફોન' પણ આવ્યો નહોતો. આ કારણથી દિનકર પણ શત્રુઓના હાથમાં સપડાઇ ગયો હોવો જોઈએ, એવી બુદ્ધિપ્રસાદની શંકા થઇ હતી. વળી દિનકરની સહાય વગર પોતે એકલો કંઈ પણ કરી શકે તેમ નહોતું, એ વાત પણ તે સારી રીતે સ્હમજતો હતો. આજે દિનકરનો તાર વાંચીને તે આનંદ પામ્યો. પોતાના કરતાં પણ દિનકર ઉષાને શોધી કાઢવા માટે બહુ મથે છે એ જોઈને બુદ્ધિપ્રસાદના મનમાં તેના માટે આદર ઉપજ્યો. તેણે પોતાના ખિસ્સામાંથી તે તાર કાઢયો અને પુનઃ વાંચ્યો. ઉષાને લઈને દિનકર ક્યારે અહિં આવી પહોંચે, એમ જ તેના મનમાં થઇ રહ્યું હતું. દિનકર આવીને પોતાને

ક્યારે બધી હકીકત વિસ્તારપૂર્વક કહી સંભળાવે, એવી તેના મનમાં તલપાપડ થઇ રહી હતી. તે ખુરસીપરથી ઉઠયો. અને દિવાનખાનાના દ્વારમાં જઇને ઉભો. તેણે એકવાર ચોમેર દૃષ્ટિપાત કર્યો તો સ્હામેના મકાનમાંથી કોઈ મનુષ્ય દુર્બિનથી પોતાની હિલચાલપર બારિક રીતે તપાસ ચલાવી રહ્યો છે, એમ તેના જોવામાં આવ્યું. બુદ્ધિપ્રસાદે દાંત કચકચાવ્યા. તે સ્વગત બોલ્યો: "જો ત્હારી આંખો ફૂટી જાય ત્યાં સુધી જોયાં કર! હું જે રહસ્ય ગુપ્ત રાખવાની આટલી મહેનત કરી રહ્યો છું તે તું કદિ પણ જોઈ શકનાર નથી!"

એટલામાં બુદ્ધિપ્રસાદના મનમાં એક કલ્પના ઉદ્ભવી. તે તરતજ 'ટેલિફોન' પાસે દોડી ગયો. 'ટેલિફોન'ની ઘંટડી વગાડીને નળી કાનપર મૂકીને પ્રત્યુત્તરની રાહ જોતો તે ઉભો રહ્યો.

"કોણ છે?" કેટલીક વાર પછી પ્રત્યુત્તર મળ્યો.

"હું બુદ્ધિપ્રસાદ! તમે કોણ? માયા કે?"

"હા; કોણ બુદ્ધિપ્રસાદ! ઉષાનો કંઇ પત્તો લાગ્યો કે?" માયા બોલી.

"હા; ઉષાનો પત્તો લાગ્યો છે. દિનકર અને ઉષા અલ્પ સમયમાં જ અત્રે આવી પહોંચશે."

પાઠક! 'ટેલિફોન'માં વાત કરનાર વ્યકિતઓ જો પરસ્પરના મ્હોં જોઇ શકે તેમ હોત તો ઉષાના આગમનના ખબર સાંભળીને માયાનું મ્હોં કેવું ઉતરી ગયું તે બુદ્ધિપ્રસાદ જોઇ શકત!

"વાહ, વાહ! બહુ જ આનંદની વાત! બુદ્ધિપ્રસાદ! હવે મ્હને નિરાંત વળી! દિનકર અને ઉષાનો મેળાપ કેવી રીતે થયો, આટલા દિવસ સુધી ઉષા કયાં હતી, વગેરે હકીકત મ્હને સવિસ્તર રીતે કહી સંભળાવશો કે? હું તમારી પાસે આવું તો?"

" અત્યારે મ્હારી પાસે આવવા કરતાં સ્હવારે જ આવજો! અત્યારે તો મ્હેં તમને કહી એટલી જ હકીકત માત્ર દિનકરના તારથી હું જાણી શકયો છું. આવતી કાલે એ બધી હકીકત ઉષાનાજ મ્હોંથી આપણે બધાં સાંભળશું."

" વારૂ! ઉષા ઘેર આવે કે તરતજ મ્હને 'ટેલિફોન' કરજો. તે કઈ ગાડીમાં આવનાર છે?"

" તારમાં એ સંબંધી કંઇ પણ જણાવેલું નથી." એટલું કહીને બુદ્ધિપ્રસાદે 'સાહેબજી' કહીને 'ટેલિફોન' નો સંબંધ છોડી નાંખ્યો. દિવાનખાનામાં આવીને તે પોતાના કામે લાગ્યો.

આ બાજૂ **માયાના** મનમાં અનેક તર્કવિતર્ક થવા લાગ્યા. મહામુશિબતે હાથમાં આવેલો શિકાર છટકી ગયો, અને તે પણ ખુદ કૃષ્ણકાન્તના હાથમાંથી! **માયાના** આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. એટલામાં **માયાના** નામનો એક તાર આવ્યો. તારમાંની સાંકેતિક સૂચના વાંચીને **માયા** તદનુસાર વ્યવસ્થા કરવાના કામમાં લાગી.

પેલી આગબોટમાંથી બંદરપર ઉતર્યાં પછી કૃષ્ણકાન્ત હવે શું કરવું તેના વિચારમાં પડી ગયો. દિનકર પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ જોઇ ગયો હોવાથી, હવે મુંબઇમાં બેધડક રીતે હરીફરી શકશે નહિ એવી તેની ખાત્રી થઈ ગઈ. તેણે કોઇ પણ ઉપાયે પ્રથમ તો દિનકરનો જ ઘાટ ઘડવાનું પોતાના મનમાં નક્કી કર્યું. કિનારે ઉતર્યાં પછી ઉષા અને દિનકર ટ્રેન માર્ગે થઇનેજ મુંબઇ જવાનો સંભવ છે એમ વિચારીને તેમને તે વખતે કઇ ગાડી મળવાનો સંભવ હતો, તે સંબંધી તેણે વિચાર કર્યો. અને પછી તરત જ **માયાને** તાર કર્યો હતો.

કૃષ્ણકાન્તની અટકળ સાચી જ હતી. કિનારાપર ઉતર્યાં પછી ઉષા અને દિનકર નજીકના રેલ્વે સ્ટેશન પાસે આવી પહોંચ્યાં.

પોતાના ખિસ્સામાં હાથ પડતાંની સાથે જ દિનકર ખિન્ન સ્વરે બોલ્યો: " ઉષા ! અહિં આવવાની આપણને જરૂર જ નહોતી. ટીકીટ કઢાવવાના પણ મ્હારી પાસે પૈસા નથી. આપણે વિકટોરીઆ ભાડે કરીને ઘેર જઇએ તો જ વધુ સારૂં. મોડું તો થશે પરંતુ બીજો ઉપાય જ નથી."

ઉષાએ પોતાના હાથમાંથી સુવર્ણ મુદ્રા કાઢીને દિનકરના હાથમાં મૂકી અને બોલી: " મૂંઝાવાની જરૂર નથી. આ મુદ્રાનો ઉપયોગ કરી નાખો !"

દિનકર મુદ્રા વેચવાની આનાકાની કરવા લાગ્યો એટલે ઉષા બોલી: " એમાં હરકત શી છે ? હમણાં કોઈ દુકાનદાર પાસે ગીરો મૂકીને પૈસા લઈએ. ઘેર પહોંચ્યા પછી બુદ્ધિપ્રસાદ પૈસા આપીને તે પાછી લઈ આવશે."

દિનકર ઉષા પ્રત્યે પ્રેમપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકતો ઉભો હતો. તેણે પોતાના મનમાં ઇશ્વરનો આભાર માન્યો તેણે ઉષાની સૂચના પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી લીધી. ગાડીને આવવાને હજી વિલંબ હતો. અને તેથી તેણે બુદ્ધિપ્રસાદને તાર કરી દીધો. ત્યારબાદ ગાડી આવી પહોંચી એટલે બન્ને જણાં રવાના થયાં. માયા અને રમણિક પણ બરાબર આજ સમયે એક લોકલ ગાડીમાં બેઠાં. આ બન્ને ગાડીઓ એક સ્ટેશને ભેગી થઇ. ઉષા અને દિનકર જે ડબ્બામાં બેઠાં હતાં તે જ ડબ્બા ભણી દિનકર રમણિક અને માયાને આવતાં દીઠાં. તેણે તરત જ ઉષાનો હાથ સહજ દાબ્યો અને બોલ્યો: " ઉષા ! સાવધ થા ! પાપીઓની પ્રપંચજાળ હજી પણ ચાલુ જ છે. જો, માયા આ ડબ્બા તરફ આવતી જણાય છે. તેમનો પ્રપંચ તોડી પાડવા માટે આપણે તૈયાર જ રહેવાનું છે. ત્હારી પાસે આવતાંની સાથે જ તે ત્હને પ્રેમપૂર્વક

ભેટી પડશે. તેને સહજ પણ શંકા ન આવે તેમ પ્રથમના જેવું જ વર્તન રાખજે!"

"પણ તમારા માટે તેણે મ્હારા મનમાં ગેરસમજ ઉપજાવી હતી ને? એ વાત મ્હારાથી કેમ ભૂલાશે?"

"એ વાત જ સંભારીશ નહિ! હુશિઆર! જો તે આવી પહોંચી." એટલું બોલીને દિનકર ચૂપ રહ્યો.

માયા તે ડબ્બામાં આવી. ઉષા નજરે પડતાંની સાથે જ તે તેને પ્રેમપૂર્વક ચુંબન કરતાં બોલીઃ "અહાહા! બેટા ઉષા! ઇશ્વર-કૃપાથી ત્હારો પુનઃ મેળાપ થઇ શક્યો છે. ત્હારા માથે શું શું વિતક વીત્યાં તે બધું મ્હને કહી ઝટ કહી સંભળાવ એટલે મ્હારા જીવને શાન્તિ થાય! આટલા સંકટમાંથી તું બચવા પામી એ તો ત્હારો પુનર્જન્મ જ ગણી શકાય! ત્હેં સમુદ્રમાં પડતું મૂક્યું હતું એ વાત સાંભળતાંની સાથે જ હું તો બેશુદ્ધ જ થઇ ગઈ હતી. પુનઃ ત્હારો મેળાપ થશે એવી મ્હને આશા જ નહોતી. ત્હારા વિયોગને લીધે હું અહર્નિષ ચિન્તાતુર રહેતી હતી." એટલું બોલીને જાણે કે દિનકરને પોતે હમણાં જ જોતી હોય તેવો ડોળ કરીને, તેને ઉદ્દેશીને માયા બોલવા લાગીઃ અરે પ્રભુ, દિનકર, તમે પણ ઉષાની સાથે જ હતા કે? વારૂ પણ તમે આવો પોષાક કેમ પહેર્યો છે? ઉષા ગુમ થઇ ત્યાર પછી થોડા જ સમય બાદ તમે પણ અદશ્ય થયા હતા! ઉષા સાથે તમારો મેળાપ કેવી રીતે થયો? તમે જ ઉષાને સંકટમાંથી છોડાવી હશે! જો તેમ જ હોય તો તો વર્તમાનપત્રોમાં તે બદલ તમારી પ્રશંસા થવાની જરૂર છે! વારૂ, શું શું થયું તે તમે બન્ને જણાં મ્હને કહેશો કે?

વાચક ! માયાની બોલવાની સફાઇ જોઇને દિનકર અને ઉષાએ પોતાના મનમાં જ તેના વાકચાતુર્યની તારિફ કરી હશે ! પરંતુ પાસે બેઠેલી માયાના શરીરનો સ્પર્શ થતાંની સાથે જ ઉષા કંપી ઉઠયા વગર રહી શકી નહિ.

ઉષાએ આજે પણ માયાની સાથે પૂર્વેના જેવું જ વર્તન ચલાવ્યું. માત્ર કૃષ્ણકાન્તના નામનો ઉલ્લેખ ન કરતાં તેણે બાકીની તમામ હકીકત માયાને કહી સંભળાવી.

ગાડી દોડી જતી હતી અને ઉષા પોતાની વાત માયાને કહી સંભળાવતી હતી. પરંતુ એટલામાં એકાએક ગાડીને અકસ્માત્ થયો. ગાડીનું એન્જીન તૂટી ગયું. કેટલા યે ડબ્બા પાટાપરથી નીચે જમીન પર સરી પડયા. ઉષા, માયા અને દિનકર એ બધાં જે ડબ્બામાં બેઠાં હતાં તે ડબ્બો પણ ઉંધો પડી ગયો. તે ત્રણે જણાં બેશુદ્ધ થઈ ગયાં. ડબ્બામાંના ઉતારૂઓની બૂમાબૂમ સંભળાવા લાગી. સ્ટેશન અહિંથી માત્ર પચીસ કદમ દૂર હતું.

રમણિક આ ડબ્બાના એક ખૂણામાં લેપાઈને બેઠો હતો. તેને બહુ ભયંકર ઇજા થવા પામી નહિ. તે પોતાની જગાએથી ઉઠયો અને ઝટ ઝટ માયા પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્રણે જણાં બેશુદ્ધ થઇ ગયાં હતાં; પરંતુ કોઇને જખ્મ થયો નહોતો એવી રમણિકની ખાત્રી થઇ. માયા અને દિનકરની વ્યવસ્થા ઇતર ઉતારૂઓના જેવી જ થશે, એમ વિચારીને, રમણિકે તરત જ ઉષાને ઉચકી લીધી અને તેને પોતાની ખાંધ પર લઇને ડબ્બાનું બારણું ઉઘાડીને તે ત્યાં ચાલતો થયો. અકસ્માતને લીધે તમામ ઉતારૂઓ પોતપોતાનાં આપ્તજનોની સારવાર કરતાં હોવાથી, રમણિકને સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ બહાર નીકળી

જવામાં હરકત પડી નહિ. તે ઉષાને ફસાવવા માટેજ આમ પકડીને લઇ જતો હશે, એવી કોઇને પણ શંકા આવી નહિ. રેલ્વે નોકરો ઉતારૂઓની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવા માટે ટ્રેન પાસે દોડી આવ્યા હોવાથી, સ્ટેશનમાં ટીકીટ કલેકટરો વગેરે કોઈ જ નહોતું.

જે સ્ટેશનને અકસ્માત્ થયો તેની આગળના સ્ટેશને ગાડી આવી પહોંચે એટલે ઉષા અને દિનકરને પોલિસના તાબામાં પકડવાની રમણિકે અગાઉથી વ્યવસ્થા કરી રાખી હતી. તેના મનમાં એમ હતું કે દિનકર ઉષાને ન્હસાડી જાય છે, અને ઉષા પણ પોતાના માતપિતાની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ આ લુચ્ચા મનુષ્ય સાથે પ્રેમમાં પડી છે, એવું પોલિસને જણાવીને, તેઓ બન્નેને પકડાવવાં અને પછી ઉષાને બીજાં બનાવટી માબાપના હાથમાં સોંપાવવી. પરંતુ તે વ્યવસ્થા અમલમાં મૂકાયા પહેલાં ગાડીને અકસ્માત્ થયો. બદમાશ રમણિકે આ અકસ્માતનો લાભ લીધો. તેની પ્રથમની વ્યવસ્થા એમની એમ રહી.

ઉષાને ખાંધ પર નાખીને રમણિકે લગભગ અર્ધો માઇલ સુધી ચાલ્યા કર્યું. ત્યાર પછી તે એક મ્હોટા રસ્તા પાસે આ પહોંચ્યો એટલે એક ગાડું ત્યાં થઇને જતું તેના જોવામાં આવ્યું. ગાડાવાળા ખેડૂતે ખાંધપર છોકરીને ઉંચકીને ઉભેલા રમણિકને જોઇને ગાડી ઉભી રાખીને કહ્યું. "કેમ શેઠજી! શી ગરબડ છે?"

"અરે ભાઈ! શું વાત કહું?" રમણિક બોલવા લાગ્યો: "આજે ગાડીને અકસ્માત્ થવાથી મ્હારી દીકરી બેશુદ્ધ થઇ ગઇ છે. અહિંથી નજીકના કોઇ ગામડામાં લઇ જઇને તેને કંઇ ઓષધોપચાર કરવાની જરૂર છે. ગામ અહિંથી કેટલું દૂર હશે?"

"એકાદ કોશ હશે?" ગાડીવાળો બોલ્યો.

"તમારૂં ગાડું ભાડે કરવાનો વિચાર છે. અમને ગામ સુધી પહોંચાડી જશો ? ભાડું માગશો તે આપીશ."

"ના ભાઇ ! મ્હારે બહુ કામ છે. હું મ્હારૂં ગાડું ભાડે આપી શકું તેમ નથી."

"અરે ભલા માણસ ! મનુષ્યના જીવ કરતાં કામનું વધારે મહત્વ હોઇ શકે ? મ્હારી છોકરી હજુ બેશુદ્ધાવસ્થામાં છે. જો તેને વેળાસર ઔષધોપચાર કરવામાં નહિ આવે તો તે બિચારી મરી જશે ! વારૂ, તમને ગામમાં આવવાનો વખત ન હોય તો તમારૂં ગાડું મ્હને આપો. હું મ્હારી દીકરીને ગામમાં મૂકી આવીને તમારૂં ગાડું તમારા ખેતરમાં આવીને તમને હમણાં જ સોંપી જાઉં છું. તમને મ્હારો વિશ્વાસ ન હોય તો લ્યો આ સો રૂપિઆ રાખો. હું ગાડું લઇને આવું ત્યારે તે મ્હને પાછા આપજો:" એમ કહીને રમણિકે ખેડૂતના હાથમાં રૂપિઆ સોની નોટ મૂકી. ખેડૂત નોટ પ્રત્યે જોઇ રહ્યો અને થોડીવાર પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. તેને બેશુદ્ધ છોકરી માટે દયા આવવા લાગી. તે બોલ્યો: "ઠીક છે. તમે ગાડું લઇ જાઓ, પરંતુ તે લઇને પાછા સત્વર આવજો. જુઓ, આ સ્હામેના ખેતરમાં મ્હારી ઝુંપડી છે. હું ત્યાં તમારી રાહ જોતો બેઠો છું." એટલું બોલીને ગાડાવાળો નીચે ઉતરી પડયો. રમણિકે ઉષાને ગાડામાં સૂવાડી અને પોતે ગાડાપર ચઢી બેઠો. ખેડૂત પોતાની ઝૂંપડી તરફ ચાલતો થયો.

રમણિક પેલા ગામમાં ગયો જ નહિ. આગળના સ્ટેશન પાસેના જંગલમાં તેના સાથીદારો તેની રાહ જોતા બેઠા હતા ત્યાં તે ગાડું હંકારી ગયો અને તમામ બદમાશો ત્યાં ભેગા થયા.

ઉષા જ્યારે શુદ્ધિમાં આવી અને તેણે પોતાનાં નેત્રો ઉઘાડ્યાં ત્યારે તેને માલૂમ પડ્યું કે પોતે એક ઝૂંપડીમાં સૂતી હતી અને તેની આસપાસ કેટલાક અજાણ્યા માણસો બેઠાં હતાં. તે કંઇ બોલવા જતી હતી એટલામાં તેની દૃષ્ટિ રમણિકપર પડી. પોતે શત્રુના સપાટામાં પુનઃ ફસાઈ પડી હતી એવી ખાત્રી થતાંની સાથે જ તેણે આંખો મિચી દીધી.

આ બાજૂ દિનકર જ્યારે શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે તે ઉષાને શોધવા લાગ્યો. પરંતુ તે ઉષાને ડબ્બામાં જોઇ શક્યો નહિ. થોડી જ વારમાં માયા પણ શુદ્ધિમાં આવી. તેણે પણ આમ તેમ નજર કર્યા પછી દિનકરને પૂછ્યું: "ઉષા કયાં ગઇ ?"

"તે અહિંઆ જણાતી નથી." દિનકર ખિન્ન સ્વરે બોલ્યો:" તે મ્હારા પહેલાં શુદ્ધિમાં આવી હોવી જોઇએ અને ગભરાતી ગભરાતી ડબ્બામાંથી નીકળી હોવી જોઇએ. ચાલો, આપણે બહાર જઇને તેની શોધ કરીએ."

દિનકર અને માયા ડબ્બાની બહાર આવ્યાં. માયાને એક બાજૂએ બેસવાની સૂચના કરીને તે ઉષાની શોધ કરવા લાગ્યો. પરંતુ તેને ઉષાનો પત્તો લાગ્યો નહિ. કદાચ આંચકો લાગવાથી તે ગાંડી તો થઇ નહિ ગઇ હોય, એવી કલ્પના કરીને દિનકરે જંગલમાં ઉષાની શોધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે માયા પાસે આવીને ઉભો રહ્યો એટલે તે બોલી: "દિનકર ! મ્હને એકાદ ઝુંપડીમાં લઈ જાઓ તો ઠીક."

જો કે દિનકર માયાને ધિક્કારતો હતો તો પણ અત્યારે તેને એકલી મૂકીને ચાલ્યા જવું એ ઠીક ન કહેવાય, એમ વિચારીને તેણે તેનો હાથ પકડ્યો અને બન્ને જણાં ધીમે ધીમે જવા લાગ્યાં. માયાનો

ગળાપર વાગ્યું હતું તેમ જ તેના પગને પણ ઇજા થઈ હતી. તે લંગડાતી લંગડાતી ચાલતી હતી. ઉતારૂઓની ભીડમાં જ્યારે રમણિક ક્યાંઇ પણ જોવામાં આવ્યો નહિ ત્યારે તે ઉષાને લઇને ન્હાસી ગયો હોવો જોઇએ એવું અનુમાન માયાએ કર્યું. તે સહીસલામત રીતે દૂર નીકળી જઇ શકે એટલા માટે જ તે દિનકરને ખોટી કરવાના ઉદ્દેશથી, તેની સાથે ધીમે ધીમે ચાલતી હતી.

અલ્પસમયમાં જ માયા અને દિનકર એક ઝુંપડી પાસે આવી પહોંચ્યાં. તે ઝુંપડીમાં એક તરુણ સ્ત્રી બેઠી હતી. દિનકરે તેને રેલ્વે ટ્રેનના અકસ્માતની વાત સંક્ષિપ્તમાં કહી સંભળાવી અને કોઇ તરૂણી અહિં થોડીવાર પહેલાં આવી હતી કે કેમ, તે બદલ પ્રશ્ન કર્યો. પરંતુ ત્યાં કોઇ પણ તરુણી આવી નહોતી એવો ઉત્તર તે તરુણીએ આપ્યો. માયાના ગળાપર વાગ્યું હોવાથી તેમાંથી લોહી નીકળતું હતું. પેલી તરુણી તરત જ એક પ્યાલામાં પાણી અને એક સફેદ કપડાનો કકડો લઇ આવી અને માયાનું ગળું ધોવા લાગી. એટલામાં તેનો બાપ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો: “ આ લોકોને પણ રેલ્વેના અકસ્માત વખતે જ ઇજા થઇ છે કે ? ”

“ હા, ” તે તરૂણી બોલી: “ બાપૂ ! ગાડું ક્યાં છે ? ”

“ એક આવી જ બીજી બેશુદ્ધ તરુણીને લઇને તેનો પિતા અહિંથી જતો હતો. સામા ગામમાં તેને પહોંચાડી આવવા માટે ગાડું મ્હેં તેને આપ્યું છે ” ખેડૂત બોલ્યો.

ખેડૂતનું બોલવું સાંભળીને દિનકરની જિજ્ઞાસા વધી. તે બોલ્યો: તે છોકરીના અંગપર કેવાં કપડાં હતાં, તેમ જ તેનું સ્વરૂપ કેવું હતું તે કૃપા કરીને આપ મ્હને જણાવશો કે ? ”

ખેડૂતે તે તરુણીના પોષાક અને સ્વરૂપનું જે વર્ણન કર્યું તે ઉષાના સ્વરુપને તંતોતંત મળતું જ હતું. માયાને આ વાત રૂચી નહિ. પરંતુ તેણે કૃત્રિમ ખેદ દર્શાવ્યો.

"તમારી પાસે એકાદ ઘોડો હશે કે ?" દિનકર અધીર સ્વરે બોલ્યો.

"હા; પણ આટલી બધી ઉતાવળ કરવાની જરૂર શી છે?"

"કૃપા કરીને મ્હને ઘોડો આપો! તે છોકરીને લઇ જનાર મનુષ્ય તેનો ખરો બાપ નથી, પરંતુ તે એક ભયંકર માનવરાક્ષસ છે. તમારા ગાડાની મદદથી તે દુષ્ટ બદમાશ બિચારી ગરીબ છોકરીને લઇ ગયો! મ્હારે તેને સત્વર છોડાવવી જોઇએ!"

"અરે ભગવાન!" પેલો ખેડૂત બોલવા લાગ્યો: "ત્યારે તો એ લુચ્ચાએ મ્હને પણ ફસાવ્યો! હં, પણ તમને યે હું ક્યાં ઓળખું છું? તમે સાચું બોલો છો એમ મ્હારે શા ઉપરથી માનવું?"

"હું મુંબઇમાં દરરોજ સ્હવારે પ્રસિદ્ધ થતા "ગુર્જર" નામના વર્તમાનપત્રની ઑફિસમાં બાતમીદારનું કામ કરૂં છું. મ્હારૂં નામ દિનકર!"

"એમ?" ખેડૂત બોલ્યો: 'ગુર્જર' પત્રના અધિપતિ સાહેબ મ્હારા શેઠ છે. લ્યો. હું તમને હમણાં જ મ્હારો ઘોડો આપું છું. તમે મુંબઇ જઇને ઘોડો તમારા શેઠને જ સોંપી દેજો. તે ઘોડાને માણસ સાથે અહિં પહોંચતો કરી આપશે"

ખેડૂત ઘોડો લેવા ચાલ્યો એટલે માયા ખિન્ન સ્વરે બોલી: "દિનકર! તમારા ગયા પછી મ્હારૂં શું થશે? મ્હને ઘર સુધી કોણ પહોંચાડી જશે?"

" અત્યારે કંઇ તમને અરણ્યમાં રખડતા મૂકીને હું જતો નથી!" દિનકર બોલવા લાગ્યો: " હાલ તમે આ ઝુંપડીમાં રહો. આ ભલો ખેડૂત તમને તમારા ઘર સુધી પહોંચતાં કરી જશે. હવે હું તમારી સાથે રોકાઈ શકું તેમ નથી. "

અલ્પ સમયમાં જ ખેડૂત ઘોડો તૈયાર કરીને લઇ આવ્યો એટલે દિનકરે પેલો બદમાશ કયે રસ્તે થઇ ને ગયો હતો, એ સંબંધી પૂછપરછ કરીને તે રસ્તે ઘોડો દોડાવી મૂકયો. પોતે એકલો છે. કંઇ હથિયાર વગેરે પોતાની પાસે નથી, એવા એવા કંઇ પણ વિચારો દિનકરના હૃદયમાં ઉપસ્થિત થયા જ નહિ. અત્યારે તેનું હૃદય ઉષા પ્રત્યે એક સરખું ખેંચાતું હતું.

ગાડાનો સગડ લેતો લેતો દિનકર એક ઝુંપડી પાસે આવી પહોંચ્યો. ઝુંપડીની પાછળના ભાગમાં ગાડું છોડેલું જોઇને તે ઝુંપડી તરફ વળ્યો. ઘોડાના ડાબલા સાંભળીને તે બદમાશો ઝુંપડીના દ્વારમાં આવીને જોવા લાગ્યા. દિનકર ત્યાં આવીને ઘોડાપરથી ઉતરી પડ્યો. તરત જ પેલા બે બદમાશોએ દિનકરને પકડી લીધો અને તેના હાથ પગ બાંધીને તેને ઝુંપડીમાં લઇ ગયા. દિનકર પોતાના પંઝામાં પુનઃ સપડાયલો જોઇને રમણિક આનંદ પામતો બોલ્યો: " ઓહો ! બન્ને શિકાર સાથે જ પકડાયા કે શું ? બહુ ઉત્તમ થયું, આજનો દિવસ કંઇ અનુકૂળ જણાય છે! "

દિનકરે રમણિકને ઓળખી લીધો. તે તરત જ ઘૂરકી ઉઠયો: " હરામખોર ! હું ત્હને સારી રીતે પિછાનું છું. લાગ આવશે ત્યારે હું ત્હરા પ્રાણ લીધા વગર રહેનાર નથી. "

દિનકરની મશ્કરી કરતો રમણિક સ્મિત કરતો બોલ્યો: " ખુશી

આ બકબકાટ કર! માત્ર બોલવાથી કંઇ કોઇના પ્રાણ હરી શકાતા નથી. તું મ્હને ઓળખે છે કે?

"હા;" દિનકર બોલ્યોઃ "મ્હને ફસાવીને આગબોટમાં રસોઇયા તરીકે રખાવનારો જ તું કે બીજો કોઇ?"

"હા; હું જ. હવે ત્હારાં સો વર્ષ પૂરાં થયાં સ્હમજ! હવે જીવવાની આશા છોડી દે! પણ ના, મ્હારા હાથથી ત્હારૂં ખૂન કરીને મ્હારા શિરપર પાતક વ્હોરી લેવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી. ત્હારા હાથ પગ બાંધીને હું ટ્રેનની સડકપર ત્હને મૂકી દઇશ, એટલે આગગાડીજ ત્હારો ભોગ લેશે, અને ત્હારી હત્યાનું પાપ પણ મ્હને લાગશે નહિ." પછી પોતાના સાથીદારો પ્રત્યે વળીને રમણિક બોલ્યોઃ "ચાલો આને ટ્રેનની સડકપર મૂકી આવો! હજી આપણે ઘણું કામ કરવાનું છે."

"હાય, હાય! મ્હારા વ્હાલા દિનકર!" ઉષા રૂદન કરતી બોલીઃ "મ્હારી ખાતર તમે તમારા પ્રાણને શા માટે ભયમાં નાખ્યા?"

"વ્હાલા! ઉષા ત્હારા પ્રેમની ખાતર હું મ્હારા પ્રાણની પણ પરવા કરૂં તેમ નથી! ગભરાઇશ નહિ? આ બદમાશો મ્હારા પ્રાણ લેવાની શક્તિ બિલકુલ ધરાવતા નથી."

"હવે એ બધું હમણાં જણાશે!" રમણિક વચ્ચેજ બોલ્યોઃ "ઉષા! જો દિનકરને તું ચ્હાતી હોય, જો ત્હારે તેના પ્રાણ બચાવવા જ હોય તો માત્ર એક જ શરતે હું તેને જીવતો છોડી શકીશ! ત્હારા બાપે પેલી નવલખી પેટી કયાં મૂકી છે એટલું કહી દે એટલે હું આ દિનકને છોડી દઈશ. અને પેટી મ્હારા હાથમાં આવશે એટલે ત્હને પણ છોડી દઈશ!"

" ઉષા ! " દિનકર ઉષાને સાવધ કરવા માટે આગળ બોલવા જતો હતો એટલામાં રમણિકે તેનું મ્હોં દાબી દીધું અને ડોળા કાઢીને બોલ્યો: " ચૂપ રહે બદમાશ ! "

" તે પેટીતો બુદ્ધિપ્રસાદે સમુદ્રમાં ફેંકી દીધી. " ઉષા બોલી. ખરેખર, ઉષા તે પેટી સંબંધી વિશેષ કંઇ પણ માહિતી નહોતી.

" એટલું તો હું પણ જાણું છું ! " રમણિક બોલ્યો.

" ઉષા ! " દિનકરે રમણિકનો હાથ પોતાના મ્હોં પરથી ખસેડીને કહ્યું: " મ્હારીખાતર આ બદમાશને કંઈ પણ હકીકત કહીશ નહિ. આ બદમાશો પોતાનું વચન પાળે એવી સ્વપ્ને પણ કલ્પના કરતી નહિ. "

" એમ કે ? " રમણિક બોલ્યો : " ઠીક છે ! ચાલો, ઉપાડી લ્યો આ લુચ્ચાને ! હવે આગગાડી આવવાનો સમય થવા આવ્યો છે. ચાલો, ગાડીનો ભોગ આપીને ઋણમુક્ત થાઓ ! "

રમણિકના સાથીદારોએ ઉષાના હાથ પગ બાંધી દીધા અને તેના મ્હોંમાં કપડાંનો ડૂચો ઘાલી દીધો. રાત્રિનું ભયંકર અંધકાર ચોમેર પ્રવર્તી રહ્યું હોવાથી, પેલા બદમાશોએ ઝુંપડીમાં દીપક પ્રકટાવ્યો. ત્યાર પછી દિનકરને લઈને તેઓ રેલ્વે સડકના માર્ગ તરફ વળ્યા.

આ દુષ્ટો આજે પોતાના પ્રાણ લીધા વગર રહેનાર નથી, એવી દિનકરની દૃઢ ખાત્રી થઈ. તેને પોતાના પ્રાણની બિલકુલ દરકાર નહોતી, પરંતુ પોતાની પાછળ ઉષાની શી સ્થિતિ થશે, તેની તેને ચિન્તા થવા લાગી. ઉષાનું રક્ષણ કરવા સારૂ તે ઇશ્વરની અનન્ય ભાવે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

અલ્પ સમયમાં જ બદમાશો રેલ્વે સડક પાસે આવી પહોંચ્યા. એક ન્હાના નાળાપર તેઓ ચઢી ગયા અને બન્ને પાટાની વચ્ચે દિનકરને સૂવાડીને તેઓ તેના શરીર ફરતાં દોરડાં બાંધવા લાગ્યા. એવામાં ત્યાં બે માણસો સહિત બુદ્ધિપ્રસાદ આકસ્મિક રીતે આવી ચઢયો. બુદ્ધિપ્રસાદને જોતાંની સાથે રમણિક ત્યાંથી ન્હાસી છૂટયો. રમણિકના બન્ને સાથીદારોને બુદ્ધિપ્રસાદે પોતાના માણસોની મદદથી પકડયા પછી તે દિનકર પાસે આવ્યો. દિનકર પોતાના મૃત્યુની રાહ જોતો રેલ્વે સડકપર પડયો હતો. બુદ્ધિપ્રસાદે ત્યાં જઇને તેને છૂટો કર્યો એટલે તે ઉભો થયો. તે બુદ્ધિપ્રસાદ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યો હતો એવામાં બુદ્ધિપ્રસાદે તેને ઉષાના સમાચાર પૂછ્યા દિનકરે તેને સર્વ હકીકત સંક્ષિપ્તમાં કહી સંભળાવી: બુદ્ધિ-પ્રસાદ દોડતે પગે ઝુંપડી તરફ નાઠો.

આ બાજૂ ઉષાનું એવું બન્યું કે રમણિક અને તેના સાથી-દારો દિનકરને લઇને ગયા પછી તેના મનમાં એક કલ્પના ઉદ્ભવી. તે ભોંયપર ધીમે ધીમે ખસતી ખસતી દીપક પાસે ગઈ અને તેના પર પોતાના હાથ ધર્યા. તરત જ હાથપરનાં દોરડાં સળગી ઉઠયાં એટલે તે પોતાના હાથ જમીનપર ઘસવા લાગી. દોરડાં તૂટી ગયાં. હાથ છૂટા થયા એટલે મ્હોંમાંથી ડૂચો કાઢી નાખ્યો અને ત્યાર પછી તેણે પોતાના પગનાં દોરડાં કાપી નાખ્યાં. પોતાનાં વસ્ત્રો સમારીને ઉષા ઝુંપડીના દ્વાર પાસે આવીને જુએ છે તો તેણે બુદ્ધિ-પ્રસાદને પોતાની તરફ આવતો દીઠો. તે તેને પ્રેમપૂર્વક ભેટી પડી. બુદ્ધિપ્રસાદે પણ તેને: ભગિનીપ્રેમથી પોતાની છાતી સરસી ચાંપી. બન્નેનાં નેત્રદ્વયમાંથી હર્ષાશ્રુ વહેવા લાગ્યાં

એટલામાં દિનકરનું સ્મરણ થતાંની સાથે જ ઉષા કરૂણાજનક

સ્વરે બોલી ઉઠી: " બુદ્ધિપ્રસાદ ! પ્રથમ દિનકરનું રક્ષણ કરો ! હમણાંજ તે રેલ્વે સડક નીચે કચડાઈ જશે ! "

" તમે તદ્દન નિશ્ચિત રહો ! દિનકરને મુક્ત કરીને જ હું તમારી પાસે આવ્યો છું. " બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો.

એટલામાં દિનકર બુદ્ધિપ્રસાદના માણસો અને રમણિક સાથીદારોને લઇને ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. દિનકરને સુખરૂપ જોઇને ઉષા આનંદ પામી. દિનકરના વદનપર આનંદની છટા વિલસી રહી. ઉષા અને દિનકર એ બન્નેની આનંદમય મુખમુદ્રા જોઇને બુદ્ધિપ્રસાદ સ્વગત બોલ્યો: " આ બન્નેનાં હૃદય હવે અનુરુપ થઇ ગયાં છે શેઠજી સંકટરાત્રિ સમાપ્ત થતાંની સાથે જ—પરંતુ અદ્યાપિ પર્યંત હજી કારસ્થાનનો નાયક કયાં પકડાય છે ! " એટલું વિચાર્યા પછી તે ઉષા અને દિનકર તરફ વળીને બોલ્યો: " ચાલો રેલ્વે સડકે થઈને જ આપણે સત્વર ઘેર જઈએ. ઇશ્વર કૃપાથી જ આજે તમારા બન્નેના પ્રાણ બચવા પામ્યા છે. "

" બુદ્ધિપ્રસાદ ! તમે આમ આકસ્મિક રીતે અહિં શી રીતે આવી ચઢયા ? દિનકર બોલ્યો,

રેલ્વે ટ્રેનના અકસ્માતની બાતમી મળતાંની સાથે હું પહેલી જ ટ્રેનમાં તમારી શોધ કરવા માટે નીકળી પડયો હતો. અને અકસ્માત્ જે સ્ટેશને થયો હતો. તેની આગળના સ્ટેશને ઉતરીને રેલ્વે સડકે થઇને જવા લાગ્યો. સડકપર થઇને હું જતો હતો તેવામાં બેત્રણ મનુષ્યો વાંકા વળીને કંઈક ખટપટ કરતા હોય એમ જણાયું. ત્યાં જ કંઈ અકસ્માત્ થયો હોવો જોઇએ, એમ ધારીને હું ત્યાં આવ્યો અને ત્હને છોડાવી શકયો.

દિનકરે બુદ્ધિપ્રસાદના બે માણસોમાંના એકને પેલા ભલા,

ખેડૂતનું ગાડું અને ઘોડો પહોંચાડી આવવા સારૂ મોકલી દીધો. અને બીજા મનુષ્યના તાબામાં પેલા બે બદમાશોને સોંપીને તેઓ બધાં સ્ટેશન તરફ જવા લાગ્યાં. સ્ટેશને પહોંચ્યા પછી પેલા બન્ને બદમાશો પોલિસને સ્વાધીન કરીને તેઓ સર્વ મુંબઇ જવા માટે ઉપડી ગયાં.

ઘેર પહોંચ્યા પછી ઉષા અને દિનકરે પોતાને માથે વીતેલાં વિતક બુદ્ધિપ્રસાદને વિસ્તાર થી કહી સંભળાવ્યાં. બુદ્ધિપ્રસાદ તેમના બન્નેના ધૈર્ય અને સમયસૂચકતા બદલ તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. લીલા તો આ બધું સાંભળીને બહુ જ ભય અને આશ્ચર્ય પામી.

પ્રકરણ ૩ જું.

કપટીઓની કપટલીલા.

मृगमीन सज्जनानां तृणजल संतोषविहितवृत्तीनाम् ।
लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारण वैरिणो जगति ॥

भर्तुहरी.

ભાવાર્થઃ—જેમ પારધિ અને ઢીમર મૃગ અને માછલાના વિના કારણ વૈરી થાય છે તેમ દુર્જનો સજ્જનોના વિના કારણે વૈરી થાય છે.

ગત પ્રકરણમાં વર્ણવેલી ઘટના બની ગયા પછી લગભગ પંદરેક દિવસ સુધી કંઇ પણ નવાજૂની થઇ નહિ. દિનકર હમેશાં ઉષાને મળવા જતો હતો અને કલાકના કલાક તેની સાથે પ્રેમગોષ્ટિ ચલાવતો બેસી રહેતો હતો. હવે તેમનો ઉભયનો પ્રેમ ગુપ્ત રહ્યો નહોતો. બુદ્ધિપ્રસાદ પણ તેમનો બન્નેનો આવો નિઃસીમ પ્રેમ જોઇને પોતાના મનમાં આનંદ પામતો હતો.

માયા પણ વખતો વખત ઉષાને મળવા માટે આવતી હતી. પરંતુ ઉષા તેની સાથે એવું ખુબી ભર્યું વર્તન ચલાવતી હતી કે તેના મનમાં પોતાના વિષે અવિશ્વાસ હશે, એવી કલ્પના સુદ્ધાં માયા કરી શકી નહિ. જો કે ઉષાના મનમાં તો માયા બદલ એટલો બધો ધિક્કાર ઉપજ્યો હતો કે તેને તેનું મ્હોં પણ જોવું ગમતું નહોતું. પરંતુ બુદ્ધિપ્રસાદ અને દિનકરના આગ્રહને લીધે જ તેને માયા સાથે પૂર્વની માફક વર્તવું પડતું હતું.

આ બાજૂ પેલી નવલખા પેટી કેમ મેળવવી તે માટે સોનેરી ટોળી પુનઃ વાટાઘાટ કરવા લાગી હતી. ઉષા અને દિનકરને પકડવા માટે અનેકાનેક યુક્તિઓ રચી પરંતુ એક પણ યુક્તિ સફળ ન થતાં ઉલટું પોતાનાં જ કેટલાંક માણસો ગુમાવવાં પડયાં હોવાથી, સોનેરી ટોળીએ હવે કંઇ નવી યુક્તિ શોધી કાઢવા માટે ખટપટ શરૂ કરવાનો વિચાર કર્યો. કેટલાક બદમાશોએ આ કારસ્થાન પડતું મૂકવાની સૂચના કરી. પરંતુ કૃષ્ણકાન્ત નિરાશ થઈને બેસી રહે તેવો કાયર નહોતો. આજસુધીમાં તેણે અતિ ભયંકર કારસ્થાનો પાર પાડયાં હતાં. તેણે પોતાની ટોળીના બદમાશોનો ઉત્સાહ પુનઃ સતેજ કર્યો અને સૌ પોતપોતાના કામે વળગ્યા.

નિત્યનિયમ પ્રમાણે આજની રાત્રિએ તમામ દીપકો હોલવી નાંખ્યા પછી દિવાનખાનામાંનો દીપક મંદ કરીને, બુદ્ધિપ્રસાદ બંગલાના કંપાઉન્ડમાં ફેરો મારી આવ્યો. ત્યાર પછી દિવાનખાનામાંનો દીપક હોલવીને તે પોતાની સૂવાની ઓરડીમાં ચાલ્યો ગયો. બંગલાની સામેના ગૃહમાં રહેનારો સોનેરી ટોળીનો બદમાશ બુદ્ધિપ્રસાદના આ નિત્યનિયમથી અજ્ઞાત નહોતો. બુદ્ધિપ્રસાદ પોતાની સૂવાની ઓરડીમાં ગયો ત્યાર પછી પણ લગભગ એક કલાક સુધી આ બદમાશ

પોતાની જગ્યાએ ગુપચૂપ બેસી રહ્યો. ત્યાર પછી તે લપાતો છૂપાતો બંગલાની પાછળના ભાગમાં ગયો. અને દિવાલ પર ચઢીને તે કંપાઉંડમાં કૂદી પડયો. ધીમે પગલે તે પછીતના ભાગમાંની એક બારી પાસે આવીને ઉભો રહ્યો. પોતાની પાસેના ઓજારનો ઉપયોગ કરીને તેણે તે બારી ધીમેથી ઉઘાડી દીધી. બારી, બારણાં તોડવામાં આ બદમાશ એવો તો ચતુર હતો કે તેવી હિલચાલ કોઇના સાંભળવામાં પણ આવી નહિ. તરત જ બારીમાં થઇને તે એક દિવાનખાનામાં દાખલ થયો. તેણે પોતાના ગજવામાંથી દિવાસળીની પેટી કાઢી અને એક મીણબત્તી સળગાવી. તરત જ પોતે વાંચનાલયમાં આવ્યો હતો એવી તેની ખાત્રી થઇ. મીણબત્તી મેજપર મૂકીને તેણે પોતાની સામેનો પુસ્તકોનો કબાટ ઉઘાડયો અને તેમાંથી ત્રણ ચાર પુસ્તકો બહાર કાઢીને તે દરેકમાં અકેક બનાવટી નોટ મૂકી દીધી. પુનઃ તે પુસ્તકો જેમનાં તેમ મૂકી દીધાં પછી તેણે તે કબાટ બંધ કરી દીધું.

બુદ્ધિપ્રસાદ એવો તો ચતુર હતો કે રાત્રિએ સહજ પણ અવાજ થતાંની સાથે જ તે જાગ્રત થઇ જતો. કબાટ ઉઘડવાનો અને બંધ થવાનો અવાજ તેના કાનપર પડતાંની સાથે જ તે જાગ્રત થયો અને પોતાના હાથમાં ફાનસ પકડીને તે વાંચનાલય પાસે આવી પહોંચ્યો. તેણે તરત જ વાંચનાલયમાં પ્રવેશ કર્યો. પેલો બદમાશ મેજપરની મીણબત્તી હોલવી નાખીને બારીમાંથી કૂદી પડયો. બુદ્ધિપ્રસાદે તરત જ એક સોટી પેલા બદમાશપરના શરીર પર ફેંકી. પણ તે સોટી બારી સાથે ભટકાઇને દિવાનખાનામાં પડી. બદમાશ છટકી ગયો.

બુદ્ધિપ્રસાદ બારી તરફ દોડયો. તેણે પોતાના હાથમાનું 'લેન્ટૅન' આમ તેમ ફેરવીને ચોમેર જોયું તો ચોરને કંપાઉન્ડની દિવાલપરથી

કૂદી પડતો જોયો બદમાશની પાછળ જવાનો વિચાર તેણે માંડી વાળ્યો. તે દિવાનખાનામાં આવીને તે બારિકીથી તપાસ કરવા લાગ્યો પણ સર્વ વસ્તુઓ જેમની તેમ હતી.

સોટીના તેમ જ કોઈ મનુષ્યનો કૂદી પડવાનો અવાજ સાંભળીને ઉષા, લીલા અને નોકર ચાકરો વાંચનાલય તરફ દોડી આવ્યાં બુદ્ધિપ્રસાદે તેમને જણાવ્યું કે, "બદમાશ પાછળની બારીમાંથી થઇને દિવાનખાનામાં દાખલ થયો હતો, પરંતુ મ્હને અહિં આવી પહોંચેલો જોઇને તે ન્હાસી ગયો છે. તે કંઈ પણ ચોરી ગયો હોય એમ લાગતું નથી અને તેથી ચિન્તા કરવાનું કંઈ કારણ નથી."

સર્વ પોતપોતાનાં સ્થળે ચાલ્યાં ગયાં. પરંતુ બુદ્ધિપ્રસાદ હજી પણ વાંચનાલય છોડીને ગયો નહિ. તે એક ખુરસીપર બેઠો અને વિચારવા લાગ્યોઃ "આ ચોર કોણ હશે! આ કોઇ સોનેરી ટોળીનો બદમાશ તો નહિ હોય! વળી જો તે સોનેરી ટોળીનો બદમાશ ન હોયે તો તેની સાથે બીજા એકાદ બે સાથીદર હોવા જોઇએ. આ બદમાશ એકલો જ હતો એ વાત તો નક્કી છે! જો તે સોનેરી ટોળીનો જ બદમાશ હશે, તો તે ચોરી કરવા માટે નહિ પરંતુ કોઇ જૂદા જ ઉદ્દેશથી આવ્યો હેવો જોઇએ." આવા અનેક વિચારો બુદ્ધિપ્રસાદના મનમાં ઉદ્ભવવા લાગ્યા. પોતે પ્રથમ જે ધ્વનિ સાંભળ્યો હતો તે શાનો હશે, તે સંબંધી તે વિચારવા લાગ્યો, તેણે તમામ બારી બારણાં એકવાર ઉઘાડયાં અને બંધ કર્યાં. ત્યાર પછી તેણે પુસ્તકોનો કબાટ ઉઘાડયો તે સાથે 'કર કર' એવો ધ્વનિ થયો. એ ધ્વનિ તેણે તરત જ ઓળખી કાઢયો. પેલા બદમાશે દીવો કર્યો હતો અને તેથી અંધારામાં ભૂલથી કબાટ ઉઘાડયો હોય એમ બનવાજોગ નહોતું, તેમજ, કબાટમાં દ્રવ્ય હોય નહિ એ

વાત પણ તે સારી રીતે સ્હમજી શકે તેવી છે, તેમ છતાં પેટીઓ, ત્રિજોરી વગેરે કંઇ ન ઉઘડતાં પુસ્તકોનો કબાટ ઉઘાડવાનું તેને સૂઝયું, એ જોઇને તે આશ્ચર્ય પામ્યો. તે બદમાશ સાધારણ ચોર નહિ, પરંતુ સોનેરી ટોળીમાંનો બદમાશ સાધારણ હોવો જોઈએ એવી તેની ખાત્રી થઇ. આ વળી શું કારસ્તાન હશે તેની તેને ચિન્તા થવા લાગી. તેણે પુનઃ એકવાર કબાટ ઉઘાડયો. પરંતુ તેમાંથી એક પણ વસ્તુ ઓછી થવા પામી હોય, અથવા તો કંઇ નવી વસ્તુ તેમાં મૂકવામાં આવી હોય એમ તેને જણાયું નહિ. આખરે તેણે તે કબાટ ખાલી કરીને તપાસવાનો વિચાર કર્યો. દરેક પુસ્તક કબાટમાંથી કાઢીને તેણે તપાસીને એક બાજુએ મૂકવા માંડયું. આ પ્રમાણે બુદ્ધિપ્રસાદે લગભગ દશ બાર પુસ્તકો તપાસ્યાં એવામાં એક પુસ્તકમાંથી એક કાગળીઓ સરી પડતો તેના જોવામાં આવ્યો. બુદ્ધિપ્રસાદ ચમકયો. તે કાગળ તેણે તપાસ્યો તો તેને માલમ પડયું કે તે રૂપીઆ સોની નોટ હતી. બુદ્ધિપ્રસાદ આશ્ચર્ય પામતો તે નોટ પ્રત્યે જોઈ રહ્યો.

પોતે તેમ જ લક્ષ્મીપ્રસાદે આ પુસ્તકમાં કદિ પણ નોટ મૂકી નહોતી એવી બુદ્ધિપ્રસાદની દૃઢ ખાત્રી હતી. તેણે તે નોટની બારિક તપાસ ચલાવવા માંડી. પરંતુ તેમાં કંઇ પ્રપંચ હોય એવું તેને લાગ્યું નહિ. ત્યારપછી તેણે બીજાં પુસ્તકો તપાસવા માંડયાં. બીજાં પણ બેચાર પુસ્તકોમાંથી એવી નોટો મળી આવી. આ કારસ્થાન સોનેરી ટોળીના બદમાશોનું જ હોવું જોઇએ. એવી હવે તેની દૃઢ ખાત્રી થઇ. તેણે બધાં પુસ્તકો તપાસ્યાં. પરંતુ માત્ર ચાર પુસ્તકો સિવાય બીજાં કોઇ પણ પુસ્તકમાંથી નોટ મળી આવી નહિ. પુસ્તકો કબાટમાં ગોઠવી દીધા પથી પેલી નોટ પ્રંત્યે દૃષ્ટિ ફેંકતો બુદ્ધિપ્રસાદ વિચારમાં પડી ગયો.

અંતે બુદ્ધિપ્રસાદના મનમાં એવી કલ્પના ઉદ્દ્ભવી કે પોલીસને ખબર આપીને પોતાને પકડવા માટે જ કારસ્થાનીઓએ આ પ્રપંચજાળ રચી હોવી જોઇએ. હવે આ કારસ્થાનને તોડી પાડવાની યુક્તિઓ વિષે વિચાર કરવામાં તે લીન થઇ ગયો. દિનકરને બોલાવીને તેની સલાહ લેવાનો પણ તેણે વિચાર કર્યો. તેણે તરત દિનકરને 'ટેલિફોન' કરી દીધો.

પ્રભાતનો સમય થવા આવ્યો હોવાથી દિનકર પોતાની પથારીમાં અર્દ્ધજાગ્રત અવસ્થામાં પડ્યો હતો. બુદ્ધિપ્રસાદ પોતાને બોલાવે છે એમ જાણીને તેણે ઝટપટ કપડાં પહેરી લીધાં અને સાયકલ પર બેસીને બુદ્ધિપ્રસાદને મળવા માટે નીકળી પડ્યો.

અલ્પ સમયમાં દિનકર બુદ્ધિપ્રસાદ પાસે આવી પહોંચ્યો. તેણે દિનકરને રાત્રિની હકિકત અને પોતાની તે બદલની શંકાઓ પણ કહી સંભળાવી. તેણે તરતજ પેલી નોટો દિનકરને બતાવી દિનકર તે નોટોની બારિક તપાસ કરીને બોલ્યો: " બુદ્ધિપ્રસાદ ! આ નોટો બનાવટી છે. બજારમાં પણ આવી ખોટી નોટો બદલ બૂમાટો ચાલી રહ્યો છે. પોલિસ ખાતું તેની તપાસમા જ છે. પરંતુ આ નોટ કોણ કોણ બનાવે છે, અને તે બજારમાં કોણ ફેલાવે છે, તેનો અદ્યાપિ પર્યંત કંઈ પણ પત્તો લાગ્યો નથી. "

" હં ! ત્યારે તો એક કાંકરે બે પક્ષી મારવાનો જ આ બદમાશ ટોળીનો ઇરાદો હોય એમ લાગે છે. પોલિસ અધિકારીને આ નોટો બદલ કંઈક ભળતી જ બાતમી આપીને તેની કૃપા મેળવવી અને મ્હારો કંટક પણ દૂર કરવો ! "

" પણ હવે કરવું કેમ ? " દિનકરે પૂછ્યું.

થોડીવાર વિચાર કરીને બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: " બદમાશોને જ

આ પ્રપંચજાળમાં સપડાવીએ આપણે જ પોલિસ અધિકારીને મળી આવીએ, એટલે ખોટી નોટો ફેલાતી અટકશે અને સોનેરી ટોળીનો પણ વિધ્વંસ કરી શકાશે."

"તો તે ઘણું એ સારૂં. પણ તેમ થાય ત્યારે ને?"

"એક કામ કર! તું જ પોલિસ કમિશ્નર સાહેબ પાસે જઇને તેમને સર્વ હકીકત નિવેદન કર! તેમને એવું જણાવવાનું છે કે તેઓએ કેટલાક માણસો સહિત અહિં આવીને મ્હને, ઉષાને અને લીલાને ખોટી નોટો બનાવવાના ગુન્હા બદલ પકડવા. એટલું થશે કે તરત જ બદમાશો નવલખી પેટી લેવાની લાલસાથી બંગલામાં દાખલ થશે. ત્યારે તે વખતે કેટલાક પોલિસખાતાંના માણસો સહિત નજી-કમાં ગુપ્ત રીતે છૂપાઈ રહેવું અને બદમાશો બંગલામાં દાખલ થાય એટલે તેમને પકડવા. જો કે આમ કરવાથી સોનેરી ટોળીના બધા બદમાશો તો નહિ જ પકડાય, તો પણ તેમના થોડા ઘણા માણસો કમી થશે અને તેમની હિલચાલ થોડા દિવસ પણ બંધ પડયા વગર રહેશે નહિ."

"તમારી સલાહ સારી છે. પણ હું ગુપ્ત રીતે છૂપાઈ રહું એવી જગ્યા એટલામાં કયાં છે?"

"આપણા બંગલાના પાછળના ભાગમાં જે પછીત છે ત્યાં જમીનમાં એક ન્હાની સરખી શિલા છે. તે ખસેડીને એક ભોંયરામાં દાખલ થવાય છે. બદમાશો બંગલામાં આવીને જે હિલચાલ કરશે તે બધી હિલચાલ તે ભોંયરામાં દાખલ થઇને પચાસ કદમ આગળ ચાલ્યા પછી તું જોઈ શકીશ. ભોંયરામાં જ એક ગુપ્ત દ્વાર છે ત્યાંથી તું દિવાનખાનામાં દાખલ થઇ શકીશ."

"વાહ! વાહ! બુદ્ધિપ્રસાદ તમારૂં ભેજું પણ આબાદ છે

હાં ? તમે જો છુપી પોલિસમાં હોત તો તમે વિશેષ નામના મેળવ્યા વગર રહેત નહિ."

"હું જે સ્થિતિમાં છું તે જ વધારે સારી છે" બુદ્ધિપ્રસાદ સ્મિત કરતો બોલ્યોઃ દિનકર એક વાર આ સોનેરી ટોળીનો વિ-ધ્વંસ થાય તો બસ !"

"ઠીક છે. હું કમિશ્નર સાહેબ પાસે જાઉં છું. મ્હારે તેમની સાથે સારી પિછાન છે. તેઓ આપણને અંતઃકરણપૂર્વક સહાય આ, પશે" એટલું કહીને દિનકર ત્યાંથી ચાલતો થયો.

બુદ્ધિપ્રપાદે પેલાં પુસ્તકો કબાટમાં પાછાં ગોઠવી દીધાં. અને ત્યાર પછી તે પોતાના કામે લાગ્યો. તેની મુખમુદ્રાપરથી ગઇ રાત્રિએ કંઈ પણ નવા જૂની બની છે અથવા હવે પછી બનવાની છે, એવી કોઇને કલ્પના સરખી પણ ઉદ્ભવી નહિ.

અલ્પ સમયમાં દિનકર પોલિસ કમિશ્નર સાહેબ પાસે જઇ પહોંચ્યો. કમિશ્નરે દિનકરનું સ્વાગત કર્યું. દિનકરે કમિશ્નર સાહેબને સંક્ષિપ્તમાં સર્વ હકીકત નિવેદન કરી. કમિશ્નર સાહેબે દિનકરની હકીકત સાંભળી રહ્યા પછી પોતાનાં ખિસ્સામાંથી એક પત્ર કાઢયો અને દિનકરના હાથમાં મૂકયો. તેમાં આ પ્રમાણે લખેલું હતું ' બુ-દ્ધિપ્રસાદ બનાવટી નોટો છાપે અને તેના શેઠ લક્ષ્મીપ્રસાદના પુસ્ત કાલયના કબાટમાં પુસ્તકોમાં તે છૂપાવી રાખે છે. કદાચ આપને મ્હારૂં લખવું ખોટું જણાય તો તરત જ જાતે જઇને ખાત્રી કરવાથી આ-પને કેટલીક નોટો તરત મળી આવશે જ." પત્રની નીચે કોઇની સહી નહોતી.

"દિનકર !" કમિશ્નર સાહેબ બોલ્યાઃ "હું ઘણી મુદત થયાં બનાવટી નોટો બનાવનારી ટોળીની તપાસમાં છું. પરંતુ બદમાશો

એવા કુશળ છે કે અદ્યાપિપર્યંત મ્હને તેની કંઈ પણ તપાસ લાગી શકી નથી. લગભગ મ્હેં, દશ બાર હુશિઆર માણસો આ કારસ્થાન પકડવા માટે રોકયા છે. તેઓને વારંવાર બનાવટી નોટો મળી આવે છે. પરંતુ તે નોટો કોણ બનાવે છે અને કયાંથી આવે છે તેનો કશો પત્તો લાગતો નથી. મુંબઇના કેટલાક જુના બદમાશોને હું ઓળખું છું અને આ કાર્ય તેમનું નથી એવી મ્હારી પક્કી ખાત્રી છે. આ બદમાશો કોઇ નવા જ હોવા જોઇએ. તેને પકડવા માટે તું શી યુક્તિ બતાવે છે, દિનકર !"

દિનકરે બુદ્ધિપ્રસાદે સૂચવેલી યુક્તિ કમિશ્નર સાહેબને કહી સંભળાવી.

થોડીવાર વિચાર કર્યા પછી કમિશનર સાહેબ બોલ્યા: "ઠીક છે. એ બદમાશો કંઇ પણ ગરબડ કરશે તો જ આપણો ઉદ્દેશ સફળ થશે. જો તેઓ હાલ શાન્ત રહેશે તો આપણી યુક્તિ પાર પડશે નહિ. ઠીક પ્રયત્ન કરી જોઇએ. દિનકર ! સારૂં થયું કે ત્હેં અગાઉથી આવીને મ્હને આ બાબતની ખબર આપી. નહિતર બિચારા નિર્દોષ બુદ્ધિપ્રસાદને મ્હારે ત્રાસ આપવો પડયો હોત. પરંતુ દિનકર ! બુદ્ધિપ્રસાદપર જ એવું તહોમત મૂકવામાં તે બદમાશોનો શો ઉદ્દેશ છે ? તેની સાથે તમને કંઈ વિરોધ છે કે ?"

"હું તે બાબતનો ખુલાસો હાલ કરી શકું તેમ નથી."

"ભલે ત્હારી મરજી ! મ્હને તેમાં કંઇ વાંધો નથી."

ત્યાર પછી કમિશ્નર સાહેબ સાથે કેટલીક વાતચિત કર્યા પછી દિનકર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. કમિશ્નર સાહેબ પણ પોતાના કામે વળગ્યા.

તે જ દિવસે રાત્રે કૃષ્ણકાન્ત **માયા** પાસે આવ્યો હતો. આજે તેનું હૃદય આનંદથી ઉભરાઇ જતું હતું. તે સ્મિત કરતો **માયાને** ઉદ્દેશીને બોલ્યોઃ " **માયા** આવતી કાલે સ્હવારે **લક્ષ્મીપ્રસાદના** ઘરની જડતી લેવામાં આવશે અને બુદ્ધિપ્રસાદને પણ પકડવામાં આવશે. ત્યારે તે ગૃહ આપણું જ છે. નવલખી પેટી તે ગૃહમાં જ છે. આપણે તે ગમે ત્યાંથી શોધી કાઢશું. "

"પણ બહુ જ સાવધતાથી વર્તવાનું છે. " **માયા** બોલીઃ " ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી. જે કાર્ય પ્રથમ સહેલું જણાય છે તે કેટલીક વાર પાછળથી કલ્પ ન શકાય તેવું દુષ્કર નિવડે છે. આપણને એવા અનેક અનુભવો અત્યાર સુધીમાં મળી ચૂક્યા છે. લક્ષ્મીપ્રસાદના ગૃહપર સખ્ત નજર રાખવાની જરૂર છે, પરંતુ તેમાં એકદમ પ્રવેશ કરવાની જરૂર નથી. આપણે હાલ થોડા દિવસ સ્વસ્થ રહીએ તો વધુ સારૂં. "

" તું તદ્દન નિશ્ચિત રહે ! હું બિલકુલ ઉતાવળ કરવાનો નથી. વારૂ, પણ ઉષા હવે ત્હારી સાથે કેવી રીતે વર્તે છે ? "

" તે વર્તન પૂર્વના જેવું જ ચલાવે છે. પણ...... "

" પણ કેમ ? તેના મનમાં ત્હારા બદલ કંઇ સંશય ઉત્પન્ન થયો છે કે ? "

" આપણે તેને એક ન્હાની, ભોળી, અને ગામડીયણ ધારીએ છીએ તેમાં આપણી ભૂલ છે. તે છોકરી ઘણી હુશિયાર અને ચતુર છે, મ્હારી સાથે તે પૂર્વના જેવું જ વર્તન ચલાવે છે અને તેથીજ હું તેનાથી ભય પામું છું. મ્હને લાગે છે કે આવતી કાલે પણ તમારી વ્યવસ્થા તોડી પાડવાનો બનશે તેટલો પ્રયત્ન તે અવશ્ય કરશે. "

"માયા !" કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો: "હવે ત્હારી ચિન્તા વ્યર્થ છે. નોટો બનાવવાનું તહોમત ઘરના તમામ માણસોપર મૂકવામાં આવશે અને પોલિસ કમિશ્નર સાહેબ તમને બધાંને પકડી જશે. તપાસ પૂરી થયા પછી છૂટીને ઘેર આવતાં એક અઠવાડિયું લાગશે. ત્યાંસુધીમાં તે શું હિલચાલ કરી શકે તેમ છે ?"

" કૃષ્ણકાન્તના યુક્તિવાદથી માયાના મનનું સમાધાન થયું નહિ. કોઇ પણ વખત આ બદમાશ સપડાઇ ગયા વગર રહેનાર નથી, એવી તેની દઢ ખાત્રી હતી. નવલખા પેટી મેળવવાનું કામ પહેલાં તો ઘણું સહેલું લાગતું હતું, પરંતુ એટલો સમય ચાલ્યો ગયો તો કાંઇ થઇ શક્યું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ ઉલટું કેટલાક માણસો અને દ્રવ્યની પણ આહુતિઓ આપવી પડી હતી.

માયાની વિચારગ્રસ્થ મુદ્રા જોઇને કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો "કેમ, શા વિચારમાં પડી ગઈ છો ?"

"આપણા વિચારમાં છું."

"આમ ચિન્તાતુર થવાનું કંઇ પ્રયોજન ?"

"તમારા પ્રત્યેના નિઃસીમ પ્રેમને લીધે. મ્હને રાત્રિ દિવસ તમારી ચિન્ત રહ્યાં કરે છે."

માયાએ અંતઃકરણપૂર્વક ઉચ્ચારેલા શબ્દો સાંભળીને પાષાણહૃદયી કૃષ્ણકાન્તનું હૃદય સહજ દ્રવિત્ર થયું. તેણે તેને દઢ સ્નેહાલિંગન આપ્યું અને ગદ્‌ગદ્ કંઠે બોલ્યો: "માયા ! માયા ! મ્હારા જેવા માનવરાક્ષસ પ્રત્યે પ્રેમ રાખવા બદલ ત્હને ત્હારા મનમાં પશ્ચાત્તાપ થતો હશે; હું દિનપ્રતિદિન વધુ ક્રૂર બનતો જાઉં છું. જેમ ગંજેરી અને દારુડીઆને ગાંજો, અને દારુ નથી મળતો ત્યાં સુધી ચેન પડતું નથી, તેમ મ્હને પણ સંકટ વગર ચેન જ પડતું નથી. ગૃહની

અંદર સુંદર બિછાનામાં સૂતાં સૂતાં મરણ પામવાનું મ્હારા નશીબમાં નથી લખાયું ! હું કમોતે વા અપઘાત કરીને જ પરલોકમાં જઈશ એ વાત હું સારી રીતે જાણું છું. તો પણ, ત્હને હું જેવી રીતે ચ્હાઉં છું તેવી રીતે બીજી કોઇ પણ વ્યક્તિ ચ્હાતો નથી. મ્હને પણ ત્હારા બદલ ચિન્તા રહ્યાં કરે છે. આ નવલખી પેટીનું કાર્ય પૂર્ણ થાય કે તરત જ મ્હારો જીવનક્રમ બદલી નાખવાનો મ્હેં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે. પરંતુ તે સંબંધી હાલ કંઈ પણ બોલવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી. સમય આવ્યે તું તે જોઇ શકીશ. ”

આટલું બોલીને કૃષ્ણકાન્તે માયાને એક મધુર ચુંબન કર્યું અને તે ત્યાંથી ચાલતો થયો. માયા કૃષ્ણકાન્ત દૃષ્ટિ બહાર નીકળી ગયો ત્યાં સુધી તેના પ્રત્યે દૃષ્ટિ ફેંકતી જોઇ રહી.

આ બાજુ કમિસ્નર સાહેબની રજા લઇને દિનકર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો ત્યાર પછી લગભગ બે કલાક વીત્યા પછી કમિશ્નર સાહેબ એક પોલીસ ટુકડી સહિત લક્ષ્મીપ્રસાદના બંગલે આવ્યા. બુદ્ધિપ્રસાદને બોલાવીને, પોતે બંગલાની જડતી લેવા ઇચ્છે છે એવું કમિસ્નર સાહેબે તેને જણાવ્યું. બુદ્ધિપ્રસાદ કાંઈ પણ આનાકાની કર્યા વગર કમિસ્નર સાહેબની ઇચ્છાનુસાર વર્તવા માટે તૈયાર થયો.

કમિસ્નર સાહેબ દિવાનખાનામાં આવ્યા પછી બુદ્ધિપ્રસાદને ઉદ્દેશીને બોલ્યાઃ “ તમારૂં નામ બુદ્ધિપ્રસાદ છે કે ? લક્ષ્મીપ્રસાદના મોટા મુનીમ તમેજ કે ? ”

“ હા જી. પરંતુ અમારા બંગલાની જડતી લેવાનું શું પ્રયોજન છે ? ” બુદ્ધિપ્રસાદ આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરતો બોલ્યોઃ “આપને અમારે માટે શી શંકા ઉદ્ભવી છે તે કૃપા કરીને જણાવી શકશો કે ? ”

“ તમારા ઘરમાં બનાવટી નોટો છે એવી મ્હને ભરોંસો મૂકવા

લાયક બાતમી મળી છે એટલુંજ નહિ પરંતુ, તે નોટો તમે ક્યાં મૂકી છે તે સ્થળની પણ મ્હને ખબર છે."

"તદ્દન અસંભવિત વાત ! આપને કોઇએ જૂઠી બાતમી આપી હોય એમ લાગે છે !

"બુદ્ધિપ્રસાદ ! હું કંઈ શિખાઉ અમલદાર નથી કે તમારા વાકચાતુર્યથી છેતરાઇ જાઉં ! સમજ્યા ?"

"બહુ સારૂં. આપની ખાત્રી જ હોય તો આ બંગલામાં જ્યાં તે બનાવટી નોટો હોય ત્યાંથી તે શોધી કાઢો. મ્હને કંઇ પણ વાંધો નથી.

પાઠક ! પોલીસ કમિશ્નર સાહેબ પોતાની સાથે બીજા બે માણસો લાવ્યા હતા. તેઓ કૃષ્ણકાન્ત ટોળીમાંના બદમાશ હતા. કમિશ્નર સાહેબ તેમને પંચ તરીકે પોતાની સાથે લાવ્યા હતા. બુદ્ધિપ્રસાદ સાથે ઉપર પ્રમાણે વાતચિત થવાથી બદમાશો પોતાના મનમાં આનંદ પામ્યા. પરંતુ આ તો બધું કૃત્રિમતાભર્યું હતું તે વાત તેઓ શી રીતે જાણે ?

થોડીવાર વિચાર કર્યા પછી કમિશ્નર સાહેબ બોલ્યા: "બુદ્ધિપ્રસાદ તમારૂં વાંચનાલય બતાવો !"

બુદ્ધિપ્રસાદ કમિશ્નર સાહેબ અને તેમની પોલિસ ટુકડીને વાંચનાલયમાં લઇ ગયો. કમિશ્નર સાહેબે પોતાના માણસોને કબાટમાંનાં તમામ પુસ્તકો જુદાં જુદાં કાઢીને તે તપાસીને મૂકવાનો હુકમ કર્યો. કેટલીકવાર પછી બે ત્રણ પુસ્તકોમાંથી નોટો નીકળી પડી. નોટો જોતાંની સાથે જ, "અરે પ્રભુ !" એવા ઉદ્દગારો બુદ્ધિપ્રસાદના મુખમાંથી નીકળી પડયા.

"કેમ, બુદ્ધિપ્રસાદ ! આ નોટો ક્યાંથી ?" કમિશ્નર સાહેબ બોલ્યા.

"એ નોટો અમારી નથી." બુદ્ધિપ્રસાદ બોલવા લાગ્યો: "આ નોટો અહિં ક્યાંથી આવી તત્સંબંધી હું કંઈ પણ જાણતો નથી. મ્હારાપર તહોમત મૂકવાના ઉદ્દેશથી જ કોઈ બદમાશે આ કારસ્થાન રચ્યું હોવું જોઈએ. હું, ઉષા કે લીલા એ ત્રણેમાંનાં કોઈ પણ આ નોટો વિષે જાણતાં નથી. અમે તદ્દન નિરપરાધી છીએ એ હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું."

"તે ગમે તેમ હોય!" કમિશ્નર સાહેબ બોલવા લાગ્યા: "બુદ્ધિપ્રસાદ! તમે. ઉષા અને લીલા એ ત્રણે જણાં પોલિસથાણામાં ચાલો! મ્હારે તમને માજીસ્ટ્રેટ સાહેબ સમક્ષ ખડાં કરવાં પડશે. ત્યાં જે ખુલાસો કરવો હોય તે કરજો. મ્હારી સમક્ષ સોગન લેવાથી તમારૂં કંઇ પણ વળવાનું નથી."

"ત્યારે હવે અમારો કંઇ ઉપાય નથી. પરંતુ વિના કારણ અમારી આબરૂને ધક્કો પહોંચે તે માટે કોણ જવાબદાર થાય છે?"

"એનો વિચાર પછીથી થશે. તે પંચાત કરવાની અમને શી જરૂર? તમો ત્રણે જણાં તૈયાર થઇ જાઓ!"

બુદ્ધિપ્રસાદે ઉષા અને લીલાને પોતાની પાસે બોલાવ્યાં અને તેમને આશ્વાસન આપતાં આપતાં સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. પરંતુ પોલિસ થાણાપર જવાનું સાંભળતાંની સાથે જ તે બન્ને તરુણીઓ ગભરાઇ ગઇ. બુદ્ધિપ્રસાદ તેમને ધીરજ આપતો બોલ્યો: "ભય પામવાનું કંઇ જ કારણ નથી. આપણે નિર્દોષ છીએ એવી માજીસ્ટ્રેટ સાહેબની ખાત્રી થતાંની સાથે જ તેઓ આપણને મુક્ત કરશે."

કમિશ્નર સાહેબે એક ભાડાની ગાડી મંગાવી અને તેમને પોલિસ-થાણાપર લઈ ગયા.

દિનકર કેટલાંક છૂપી પોલિસના માણસો સાથે ભોંયરામાં આવીને ક્યારનોય દાખલ થઇ ગયો હતો. તે આખો દિવસ ત્યાં બેસી

રહ્યો. પરંતુ બંગલામાં કોઇ પણ જાતની હિલચાલ થઈ નહિ. કારણ કે ઉતાવળ કરવાથી ફસાઇ જવાશે, એમ ધારીને સોનેરીટોળીએ પૂર્ણ સાવધાનતાથી વર્તવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. આખો દિવસ લક્ષ્મીપ્રસાદના બંગલાપર તેમણે તપાસ રાખી હતી. રાત્રિએ જ પોતાનું કામ પાર પાડવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

બરાબર રાત્રિના દશ વાગ્યા પછી ચાર બદમાશો બંગલાના પાછળના દ્વારમાં થઇને દાખલ થયા. કૃષ્ણકાન્તને મહામુશિબતે માયાએ આજે નહિ જવા માટે રોકી રાખ્યો હતો અને તેથી તે આવ્યો નહોતો. ચારે બદમાશો પોતપોતાનાં હાથમાં મીણબત્તિઓ સળગાવીને બંગલામાંના કબાટ, પેટીઓ, વગેરે સર્વે સ્થળે તપાસ કરવા લાગ્યા. પરંતુ તેમના હાથમાં કંઈ જ આવ્યું નહિ ત્યારે તેઓ નિરાશ થઈ ગયા અને દિવાનખાનામાં આવીને ચારે બદમાશો મોટા સ્વરે આપસ આપસમાં વાતચિત કરવા લાગ્યા. તેઓની ખાત્રી હતી કે બંગલો ખાલી હતો અને તેથી મોટે સ્વરે બોલવામાં કંઇ હરકત જેવું હોય એમ તમને લાગ્યું નહિ. ભોંયરામાં છૂપાઇ ને બેઠેલા દિનકર અને પોલિસખાતાના માણસોને આથી કેટલીક મહત્વની બાતમી મળી આવી. તેમણે તે પોતાની નોટબુકમાં લખી દીધી.

પોલિસના માણસોએ બદમાશોને પકડવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી એટલે દિનકરે તેમને જણાવ્યું કે " આ બદમાશોનો નાયક તેમની સાથે નથી માટે હાલ તરત તેમને નહિ પકડતાં આપણે તેમની પાછળ પાછળ જઇએ અને તેમનાં નિવાસસ્થાન સુધી પહોંચ્યા પછી જ તેમને પકડીએ. એમ કરવાથી તેમનો નાયક પણ ત્યાંથી મળી આવશે અને આપણને કેટલીક ઉપયોગી માહિતી પણ મળશે. "

પોલિસના માણસોને દિનકરની આ સલાહ પસંદ પડી. તેઓ તેની ઇચ્છાનુસાર વર્તવા માટે તૈયાર થયા.

અલ્પસમયમાં જ બદમાશો નિરાશ થઇને બંગલાની બહાર જવા લાગ્યા. દિનકર પણ પોલિસને લઇને સાથે તેમની પાછળ પાછળ ગુપ્ત રીતે જવા લાગ્યો. થોડે દૂર ગયા પછી બદમાશો ઉભા રહ્યા દિનકર અને પોલિસ પણ ઉભા રહ્યા. પોતે જે દાદર ચ્હડતાં ભોંયરામાં ગબડી પડયો હતો તે જ આ ઘર એવી દિનકની તત્કાળ ખાત્રી થઇ ગઇ. પોલિસને દિનકરે તે બાબતની સૂચના કરી દીધી. બદમાશો હવે જાણી ગયા હતા કે કોઇ તેમની પાછળ પાછળ આવે છે. તેઓએ બધાને ભોંયરામાં ધકેલી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો. બદમાશો દાદર પર ચ્હડી ગયા. દિનકર અને પોલિસ લોકો પણ દાદર પર ચ્હડવા લાગ્યા. બદમાશોએ દાદરનાં પગથીઆ ઉલટાવી નાખીને સર્વને ભોંયરામાં ધકેલી દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ દિનકર અને તેના સોબતીઓ આ વખતે સાવધ હતા. તેઓ દાદરનો કઠોડો પકડીને ઉપર ચ્હડી ગયા. તરત જ તેઓએ ઉપરની એક કોટડીનું દ્વાર જોસથી ઉઘાડી નાખ્યું અને અંદર દાખલ થયા. અલ્પ સમયમાં જ કોટડીમાંથી ધૂમાડાના ગોટેગોટા નીકળવા લાગ્યા. તેઓ બધાં હવે મૂંઝાયા. તેઓ બધા બહાર નીકળવા માટે દ્વાર શોધવા લાગ્યા. એટલામાં દિનકરને દ્વાર જડયું. આ ઘરને આગ લાગી હોવી જોઇએ એવો તેને સંશય થયો. તેણે પોતાના સાથીદારોને બૂમો પાડવા માંડી. જે દિશા તરફથી સ્વર આવતો હતો તે દિશામાર્ગે થઈને તેઓ દિનકરને આવી મળ્યા. તેઓ બધા દાદર પાસે ગયા તો ત્યાં દાદર નહોતો. આ આગમાંથી હવે કેમ બચવું તેનો સર્વ વિચાર કરવા લાગ્યા. પરંતુ તેઓ ભય પામ્યા નહિ. તેમણે નજીકની જ એક બીજી કોટડીનું દ્વાર તોડીને ઉઘાડયું અને તેમાંની એક બારીમાં થઈને બહાર સરીયામ રસ્તાપર કૂદી પડયા.

અલ્પસમયમાં જ બંબાવાળા ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને આગ બૂઝાવી નાખવામાં આવી. બીજે દિવસે પોલિસના માણસોએ ત્યાં

આવીને તે ઘરની બારિકીથી તપાસ કરી. પરંતુ નોટો બનાવવાની કંઇ પણ સામગ્રી તેમના હાથમાં આવી નહિ. ઉલટું જે ત્રણ ચાર શખ્સો હાથમાં આવ્યા હતા તે પણ છટકી ગયા. દિનકર અને તેના સાથીદારો આથી દિલગીર થયા. પરંતુ બદમાશોનું એક નિઃવાસસ્થાન તો નષ્ટ કરી શકાયું, એમ માનીને તેઓએ સંતોષ માન્યો.

બુદ્ધિપ્રસાદ, ઉષા અને લીલાને પોલિસ થાણાપર કોઇ પણ જાતનો ત્રાસ આપવામાં આવ્યો નહિ. કમિશ્નર સાહેબે તેમનું અતિથિની માફક સ્વાગત કર્યું. દિનકર પોતાની વ્યવસ્થામાં નિષ્ફળ નિવડ્યો એ વાત જાણીને બુદ્ધિપ્રસાદ નિરાશ થયો. ઉષા અને લીલાને લઇને તે ઘેર આવ્યો. દિનકરે બુદ્ધિપ્રસાદને સર્વ હકીકત નિવેદન કરી અર્થાત્ આ કારસ્થાનને લીધે બુદ્ધિપ્રસાદ અને કૃષ્ણકાન્ત બન્ને જણાને સરખી જ નિરાશા પ્રાપ્ત થઇ,

પ્રકરણ ૪ થું.

ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ.

ગત પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે બનાવટી નોટોના કારસ્થાનને લીધે, બુદ્ધિપ્રસાદ અને કૃષ્ણકાન્ત બન્ને સરખા જ નિરાશ થયા હતા. પરંતુ આ કારસ્થાનને લીધે સોનેરીટોળીના સભાસ્થાનનો નાશ થયો અને તેથી તેમનું બીજું સભાસ્થાન શોધી કાઢવાની બુદ્ધિપ્રસાદને બહુ અડચણ પડી. તેની એવી દૃઢ ખાત્રી થઇ કે આ સમય પોતાને પ્રતિકૂળ અને સોનેરીટોળીને અનુકૂળ હતો. તેણે હવે દુશ્મનોથી વધારે સાવચેતી રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે પોતાના તમામ માણ-

સોને વધારે સાવધાનતા રાખવાની સૂચના કરી અને પોતે રાત્રિએ ઉંઘ પણ કમી કરી દીધી.

બુદ્ધિપ્રસાદ સોનેરીટોળીના કારસ્થાનોને લીધે ભય પામતો નહોતો. પોતાનો નિત્યનો વ્યવહાર તે એવો તો સુયન્ત્રિતરીકે ગલાવતો હતો કે તેની માનસિક અસ્વસ્થતાની કલ્પના સુદ્ધાં કોઈ કરી શકે તેમ નહોતું.

દિનકરે હજી પણ બનાવટી નોટોનું કારસ્થાન શોધી કાઢવાનું કામ પડતું મૂક્યું નહોતું. સોનેરીટોળીનું બળી ગયેલું સભાસ્થાન તપાસવા માટે તે આજે એકલોજ આવ્યો હતો. બારિક દૃષ્ટિથી તપાસ કરતાં કરતાં તેને એક ન્હાનો સરખો સંચો મળી આવ્યો. તેણે તે પોલિસને સ્વાધિન કર્યો. ત્યાર પછી સોનેરી ટોળીની નવી પ્રવૃતિ સંબંધી માહિતી મેળવવા માટે તેણે રમણિકને મળવાનો નિશ્ચય કર્યો. કારણકે તેની સાથે થોડો ઘણો સંબંધ રાખવાથી બદમાશોની હિલચાલ સંબંધી યત્કિંચિત્ પણ માહિતી મળશે, એવી તેની દૃઢ ખાત્રી હતી. કૃષ્ણકાન્તની હિલચાલપર નજર રાખવાનું કામ ઘણું જ કઠિન હતુ ને દિનકર સારી રીતે જાણતો હતો. અને તેથી જ તેણે રમણિકનો પીછો પકડવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ કેટલીક મુદ્દત સુધી રમણિકનો પણ પત્તો દિનકરને લાગ્યો જ નહિ.

એકાદ મોટી થાપ માર્યા પછી એક મહિના સુધી શાન્ત રહેવાનો સોનેરી ટોળીનો રિવાજ હતો. પરંતુ દિનકર તે જાણતો નહોતો. બુદ્ધિપ્રસાદપર એક મહિના સુધી કંઈ પણ સંકટ આવ્યું નહિ. પરંતુ ઉભય પક્ષ સાવધગિરિ બિલકુલ કમી કરે તેવા નહોતા. કૃષ્કાન્તે બુદ્ધપ્રસાદની હિલચાલ પર હજી સખ્ત દેખરેખ રાખી હતી, કારણ કે જો લાગ મળે તો બુદ્ધિપ્રસાદ, ઉષા, લીલા વગેરેને લઈને પલા-

યન કરી ગયા વગર રહેશે નહિ, એવી કૃષ્ણકાન્તની પકકી ખાત્રી હતી.

આ પ્રમાણે કેટલાક સમય સુધી શાન્તિ રહી. દિનકર હૃદય-સાગરમાં ઉષા પ્રત્યેની પ્રેમોર્મિઓ પુનઃ ઉછળવા લાગી. તેનું મન ઉષામાં એટલું બધું તલ્લિન થઇ ગયું હતું કે સોનેરી ટોળિના અસ્તિત્વનું પણ તેને વિસ્મરણ થવા લાગ્યું. અનુભવપરત્વે દિનકરની હવે એટલી ખાત્રી તો થઇ ચૂકી હતી કે ઉષા હવે પહેલાંના જેવી સરળ અને ભોળી રહી નહોતી. પરંતુ તે એક ગંભીર અને સંકટના સમયે યોગ્ય સાવચેત રાખે તેવી તરુણી કુશળ બની ગઇ હતી. દિનકરના પોતાના સ્વભાવમાં પણ હવે ફરક પડવા લાગ્યો હતો અને તેથી ઉષાનું સ્વભાવપરિવર્તન તેને મોહક લાગવા માંડયું.

જો કે દિનકર લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠ સંબંધી ચાલી રહેલી ખટપટ ઉકેલવામાં ગુંથાઇ ગયો હતો તો પણ તેણે પોતાનો ધંધો ત્યજી દીધો નહોતો. તે (ગુર્જર) પત્રમા લેખો વગેરે નિયમીત રીતે મોકલી આપતો હતો. તેના મનમાં એમ હતું કે ' એકાદ સરસ નાટક કિંવા એકાદ નવલકથા લખીને પુષ્કળ પૈસા અને કીર્તિ પ્રાપ્ત કરૂં!' અને તે દિશામાં તેના પ્રયત્નો પણ ચાલુ જ હતા.

યોગ્ય સમય વીત્યા બાદ સોનેરીટોળીની પુનઃ હિલચાલ શરૂ થઈ અને પહેલો ફટકો પણ તે ટોળીએ જ લગાવ્યો. દિવાનખાનાંમાં બેઠો બેઠો બુદ્ધિપ્રસાદ સ્વગત વિચારવા લાગ્યો: " સોનેરીટોળી સાથે ખટપટ શરૂ થયાં ત્રણ માસ થઇ ગયા! પરંતુ આપણા પક્ષને તેથી શું લાભ થયો? માત્ર તે ટોળીના થોડા ઘણા બદમાશો ઓછા થયા એટલું જ! બદમાશો પ્રપંચ રચે છે. અને આપણે તે ચૂકાવીએ છીએ. આ પ્રમાણે ચાલુ રહેશે તો આપણે તો બચાવ જ કર્યા

કરવાનો ! પણ તેથી બદમાશોનો સંપૂર્ણ પરાજય તો નહિ જ થવાનો ને ?"

બુદ્ધિપ્રસાદ આ પ્રમાણે વિચાર તન્દ્રામાં લીન થયો હતો એટલામાં 'ટેલિફોન' ની ઘંટડી વાગવા લાગી. તરત જ બુદ્ધિપ્રસાદ 'ટેલિફોન' પાસે ગયો અને નળી કાનપર મૂકીને બોલ્યો: "હું બુદ્ધિપ્રસાદ ! શી આજ્ઞા છે ?"

એટલામાં ઉષા ત્યાંથી આવી પહોંચી. બુદ્ધિપ્રસાદને 'ટેલિફોન'માં વાત કરતો જોઇને તે બોલી: "બુદ્ધિપ્રસાદ! કોની સાથે વાત કરો છો ?"

બુદ્ધિપ્રસાદની વાતચિત ચાલુ હોવાથી તેણે ઉષાને ચૂપ રહેવા માટે નેત્ર સંકેત કર્યો. ઉષા મૌન ઉભી રહી.

"વારૂ ! ઠીક છે! નવું સ્થળ શોધી કાઢવાનું કામ ઘણું મુશ્કેલી ભર્યું છે." વળી થોડીવાર વિચાર કરીને બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: "પરંતુ સાવધ રહેવાની જરૂર છે. હમણાં તેઓ શાંત છે. અમારી કંઈ પણ ચિન્તા રાખશો જ નહિ. શેઠજીએ માત્ર સાવધાન રહેવાની જરૂર છે. ક્યારે મેળાપ થશે તેની ચિન્તા અહર્નિશ કર્યા કરૂં છું."

તરત જ બુદ્ધિપ્રસાદે નળી 'ટેલીફોન' પર મૂકી અને પાછો ફર્યો એટલે ઉષાએ તેનો હાથ પકડયો અને તે ઉત્કંઠિત સ્વરે બોલી બુદ્ધિપ્રસાદ તમે કોની સાથે વાતચિત કરી ?"

"કેમ, વારૂ ?" ઉષા પ્રત્યે સ્નેહાળ દૃષ્ટિ ફેંકતો બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો.

"તમે 'શેઠ' કોને કહ્યા ?"

"ક્યારે ! મ્હે 'શેઠ' કહ્યા ?" બુદ્ધિપ્રસાદ અચકાતો બોલ્યો,

"હા: આજે જ એ શબ્દ મ્હેં તમારા મ્હોંએ સાંભળ્યો છે ?

મ્હને લાગે છે કે તમે હમણાં પિતાજી સાથે જ વાતચિત કરતા હતા. કેમ ખરૂં ને ?"

"ઉષા બ્હેન !" બુદ્ધિપ્રસાદ ખિન્ન સ્વરે બોલવા લાગ્યોઃ " હું તમારા મનનું સમાધાન કરી શકતો નથી. મ્હને કંઈ જ પૂછશો નહિ. કારણ કે કંઈ પણ બોલવાનો મ્હને અધીકારજ નથી !"

"શું ?" ઉષા સહજ દૂર ખસીને ઉભી રહી અને બુદ્ધિપ્રસાદ પ્રત્યે ક્રોધ પૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકતી બોલીઃ " મ્હને ખરી હકીકત કહેવાનો તમને અધિકાર નથી ! બુદ્ધિપ્રસાદ ! હું લક્ષ્મીપ્રસાદની પુત્રી છું ! આ ઘરમાં મ્હારો થોડો ઘણો અધિકાર પણ ચાલવો જ જોઇએ !' તમે મ્હારૂં હડહડતું અપમાન કરો છો ? તમને જ નોકરી પરથી શા માટે દૂર ન કરી શકાય ?

"બ્હેન ! બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યોઃ " તમે આ ઘરનાં માલિક છો એ વાત ખરી છે. પરંતુ અત્યારે તમારા હાથમાં કંઇ જ સત્તા નથી. શેઠે મ્હને જ મુખત્યારનામું કરી આપેલું છે અને બધી જવાબદારી પણ મ્હારા જ શિરપર છે. તમને આ શબ્દો મ્હારે સંભળાવવા જ નહોતા ! લાચાર !"

ઉષા દિવાનખાનાના દ્વાર પાસે ઉભી ઉભી રડવા લાગી. બુદ્ધિપ્રસાદને આથી દુઃખ થયું. તે ઉષાના મનનું સમાધાન એક ક્ષણમાં કરી નાખત. પરંતુ તેમ કરવાનું તેના અધિકારની બહાર હતું. કારણ કે તેથી શેઠની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવું પડે તેમ હતું.

થોડીવાર પછી આંખો લૂછતાં ઉષા બોલીઃ "આ બધું રહસ્ય ગુપ્ત રાખવામાં કંઈ પણ હેતુ હોવો જ જોઇએ એ વાત તો સ્પષ્ટ જ છે. પરંતુ આ પ્રમાણે ક્યાં સુધી ચાલ્યાં કરશે ? હજી પણ આ પ્ર-

માણે વધુ સમય વ્યતીત થશે તો ઉત્કંઠાને લીધે હું દિવાની જ બની જઈશ !"

"મ્હારી પણ તેવી જ સ્થિતિ છે !" બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: "પરંતુ જેનો ઉપાય થઇ શકે તેમ નથી તે માટે ધૈર્ય રાખવાની જરૂર છે. તેમ જ આ બધી વિડંબનાનું પરિણામ આપણને અનુકૂળ થઈ પડે તેવું જ આવવાનું છે. વારૂ! હું બજારેમાં જાઉંશું. સાવધ રહેજો. તમારા માટે એકાદ પુસ્તક લેતો આવું કે ?"

"જેવી તમારી ઇચ્છા !"

ઉષા દિવાનખાનામાં એક ખુરસીપર બેઠી અને વિચારમાં લીન થઇ ગઈ. બુદ્ધિપ્રસાદ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

અલ્પ સમયમાં જ 'ટેલીફોન' ની ઘંટડી વાગવા લાગી. ઉષા ચમકી. 'ટેલિફોન' પાસે જઇને નળી કાનપર મુકીને તે બોલી. "કોણ છે ?"

"તમે ઉષા બ્હેન છો કે ?" ઉત્તર મળ્યો.

"હા; પણ તમે કોણ છો ? મ્હારૂં શું કામ છે ?"

"હું ડૉ. કાશીનાથ ! મ્હારૂં દવાખાનું રાણીના બાગની સામેની લાઇનમાં આવેલું છે. દિનકરને એકાએક અકસ્માત્ થયો છે અને તે મ્હારા દવાખાનામાં છે. બુદ્ધિપ્રસાદને અને તમને મળવા માટે દિનકર 'ટેલિફોન' કરાવે છે. તે તદ્દન અસ્વસ્થ છે. તેની પ્રકૃતિ સુધરશે કે કેમ, તે કંઇ કહી શકાય નહિ. અત્યારે તે માત્ર શુદ્ધિમાં છે. તમે અહિ આવો છો એવી તેને ખબર આપું કે ?"

"હા; હા; ખુશીથી તેને તેમ જણાવો !"

ઉષાએ નળી 'ટેલિફોન'પર મૂકી. પ્રાણપ્રિય દિનકરને અકસ્માત થવાના સમાચાર સાંભળીને તેના હોશકોશ ઉડી ગયા. પોતાને ઇશ્વરે

પાંખો આપી હોત તો કેવું સારૂં, એમ ઉષા વિચારવા લાગી. દિનકરને ક્યારે, ક્યાં અને કેવી રીતે અકસ્માત્ થયો હતો, એ સંબંધી જાણવાનું તેને કંઇ જ સાધન નહોતું. તે તરત જ લીલાની ઓરડી તરફ દોડતી નાઠી.

ઉષાને પોતાની પાસે દોડતી આવતી જોઇને લીલા બોલી ઉઠી: "ઉષા ! ઉષા કેમ, શું છે ! "

" શું કહું ? લીલા ! " ઉષાના નેત્રોમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં. તે બોલી: " દિનકર અકસ્માત્ થયો છે અને તે ડૉકટરના દવાખાનામાં છે. તે મ્હને અને બુદ્ધિપ્રસાદને મળવા માટે બોલાવે છે. આજે ઉઠી ત્યારથી જ મ્હારૂં મન ઉદાસ હતું. અને તેથી આજે કંઇ પણ અનિષ્ટ પ્રકાર બનશે જ એવી મ્હારી દૃઢ ખાત્રી હતી. કોણ જાણે તેને કેવું એ વાગ્યું હશે ! લીલા, તું મ્હારી સાથે આવીશ કે ? "

એટલું બોલીને ઉષાએ દાસીને હાંક મારી અને તેને કપડાં લઇ આવવાની આજ્ઞા કરી. અલ્પસમયમાં જ દાસી કપડાં લઇ આવી અને ધીમે રહીને બોલી: " ક્યાં જવું છે, બ્હેન ! "

" ત્હારે તેની શી પંચાત છે ? " ઉષા ક્રુદ્ધસ્વરે બોલી: આ દાસી છૂપી પોલિસનું માણસ હતી એ વાત ઉષા જાણતી નહોતી.

" મોટા મુનિમ આવે ત્યાર પછી જાઓ તો ન ચાલી શકે ? " દાસી પુનઃ બોલી.

" તું વળી દોઢડાહી લાગે છે તો ! મુનિમજી આવે ત્યાં સુધી હું અહિં રોકાઉં ! અને ત્યાં તેનો જીવ જાય છે તે ! "

" પણ ક્યાં જવું છે એટલુંયે કહેવામાં કંઇ હરકત છે ખરી ? "

"રાણીના બાગ સામે ડૉકટર કાશીનાથનું દવાખાનું છે ત્યાં જવાનું છે. સ્હમજી ? બોલ, હવે કંઇ ડહાપણ કરવાનું છે ? ચાલ, રસ્તે પડ હવે ! "

ઉષા અને લીલા ચાલતાં થયા. બન્ને જણાં બંગલાના દ્વારમાં આવીને ઉભાં એટલે એક ભાડૂતી ગાડી તેમના જોવામાં આવી. આ ગાડી રમણિકે જ અહિં લાવીને રાખી હતી તેના ઉષાને શી ખબર ? ઉષા અને લીલા ભાડાની ગાડીમાં બેઠાં. ગાડી ઝપાટા-બંધ દોડવા લાગી. ગાડીવાને નજીકના વૃક્ષની ઓથે ઉભેલા એક મનુષ્ય પ્રત્યે નેત્રસંકેત કર્યો. પરંતુ ઉષા કે લીલાનું તે તરફ લક્ષ્ય જ નહોતું.

ઉષા અને લીલા ગયા પછી માત્ર પાંચે જ મીનિટમાં બુદ્ધિ-પ્રસાદ ઘેર આવ્યો. ઉષા અને લીલા બહાર ગયાં એવી ખબર મળવાથી તે વિસ્મિત થયો. તે પ્રથમ દાસી પ્રત્યે ઘુરકવા લાગ્યો. પરંતુ તેમાં દાસીનો દોષ નહોતો એવી ખાત્રી થઇ એટલે તે શાન્ત થયો. અંતે તેણે પોતાનો જ દોષ માન્યો અને પોતાના મનનું સમાધાન કર્યું.

બુદ્ધિપ્રસાદ દિવાનખાનામાં બેઠો બેઠો વિચારમાં લીન થઇ ગયો. હતો તેવામાં એક નોકરે આવીને તેના હાથમાં એક પત્ર મૂક્યું. તેણે તરત જ કવર ફોડીને પત્ર વાંચવા માંડયો. તેમાં આ પ્રમાણે હતું:–

"ઉષા હવે અમારા તાબામાં છે. જ્યાં સુધી નવલખી પેટી અમારા સ્વાધીન નહિ થાય ત્યાં સુધી તેને મુક્તિ મળશે નહિ. તમારો શું વિચાર છે, તે જાણવા સારૂ આશરે એક કલાક પછી અમારો એક માણસ તમારી પાસે આવશે."

"સોનેરી ટોળી."

પત્ર વાંચવાથી બુદ્ધિપ્રસાદને કંઇક શાન્તિ મળી. કારણ કે સંકટનું નિશ્ચળ સ્વરૂપ હવે તે કળી શકયો. તેણે દિનકરને બે ત્રણ વખત 'ટેલીફોન' કર્યો પરંતુ તે તરફથી કાંઈ જ પ્રત્યુત્તર મળ્યો

નહિ. રાણીનો બાગ, કિંવા ડૉકટર કાશીનાથનું દવાખાનું, એ બન્ને બાતમી ખોટી છે, એવી બુદ્ધિપ્રસાદની ખાત્રી હોવાથી, તેણે ત્યાં જઇને ઉષા અને લીલાની તપાસ કરવાનો વિચાર જ કર્યો નહિ. પરંતુ દિનકર તરફથી કંઈ પણ પ્રત્યુત્તર નહિ મળવાથી તેની ચિન્તા વધી પડી.

આ તરફ ઉષા અને લીલા જે ગાડીમાં બેઠાં હતાં તે ગાડી એકદમ સમુદ્ર કિનારે આવીને ઉભી રહી. રમણિક ત્યાં હાજર જ હતો. તેણે ઉષા અને લીલાને ગાડીમાંથી નીચે ઉતરવાનું કહ્યું. રમણિકને જોતાંની સાથે જ ઉષા તેને ઓળખી ગઈ. તેની સાથે તકરાર કરવાથી અથવા તેને વિનંતીઓ કરવાથી કંઈ જ વળવાનું નથી, એવી ઉષાની ખાત્રી હોવાથી, તે એક શબ્દ પણ સરખો બોલી નહિ. બુદ્ધિપ્રસાદની સૂચનાની અવગણના કરવાથી કેવું માઠું પરિણામ આવ્યું હતું, તે ઉષા હવે સ્હમજી શકી. પરંતુ બદમાશો માત્ર સંપત્તિ અર્થ જ આ બધા ખટપટ ચલાવી રહ્યા હતા એ વાત ઉષા સારી રીતે જાણતી હતી.

તરતજ ઉષા અને લીલા ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યા એટલે રમણિકે ઉષાને એક મોટરબોટમાં બેસાડીને સમુદ્રમાં રવાના કરી દીધી. અને લીલાને બીજી મોટરમાં રવાના કરી દીધી. લીલાને તો તેઓ કોઇ નિર્જન સ્થળે લઇ જઈને છોડી મૂકશે, એવી ઉષાની કલ્પના હતી. પરંતુ લીલા બીકણ સ્વભાવની હતી. તેને ઘર જડશે કે નહિ, અથવા ઘર જડશે તો પણ તે બુદ્ધિપ્રસાદને સવિસ્તર હકીકત કહી શકશે કે કેમ, તે બદલ ઉષાના મનમાં શંકા હતી.

સુભાગ્યે આ વખતે ઉષાની શંકા ખોટી ઠરી. મોટરવાળાએ થોડે દૂર ગયા પછી લીલાને ઉતારી મૂકી. તે ફરતી ફરતી એક તાર ઓફિસમાં જઈ પહોંચી અને ત્યાંથી તેણે પોતાની અને

ઉષા સંબંધી હકીકતનો બુદ્ધિપ્રસાદને સંક્ષિપ્તમાં તાર કર્યો. અનુભવ પરત્વે લીલા પણ હવે સમયસૂચક અને હુશિયાર થવા લાગી હતી.

દિનકર અને બુદ્ધિપ્રસાદ હવે આગળ કેમ કરવું, તત્સંબંધી વિચાર કરતા દિવાનખાનામાં બેઠા હતા તેવામાં લીલાનો તાર આવ્યો. તે વાંચીને બુદ્ધિપ્રસાદ બોલી ઉઠયો: " શાબાશ ! લીલા પણ હવે હુશિઆર થતી જાય છે ને શું ? દિનકર ! આ જો, તું એકલો જ આ કામ તો કરી શકીશ. ગમે તે ઉપાયે મ્હને પકડવાનો બદમાશોએ વિચાર કર્યો હોય એમ લાગે છે ! પરંતુ હાલ મ્હારે મોકળા રહેવાની જરૂર છે. તું જ આટલું કામ કર ! "

" ઠીક છે. તમે સહજ પણ ચિન્તા કરશો નહિ. " એટલું બોલીને દિનકર ઝપાટાબંધ પોતાની મોટર સાઈકલપર બેસીને ચાલતો થયો. મેજપર પડેલા તાર સામી દૃષ્ટિ જતાં બુદ્ધિપ્રસાદ પુનઃ પોતાના મનમાં જ લીલાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. લીલા ઘેર આવે એટલે તેને અભિનંદન આપવાનો તેણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો. અત્યારે બુદ્ધિપ્રસાદના મનમાં એક પ્રકારનો કોમળ મનોવિકાર ઉદ્‌ભવ્યો હતો. પરંતુ તે પોતાના મનમાં પણ તત્વસંબંધી વિચાર કરવામાં સંકોચ પામતો હતો.

સમુદ્રમાંની મોટરબોટમાં બેઠેલી ઉષા મૌન હતી. રમણિકે તેને અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા પરંતુ તેણે તેનો કંઈ જ ઉત્તર આપ્યો નહિ એટલું જ નહિ, પરંતુ જાણે કે પોતે કંઇ જ સાંભળતી ન હોય, તેમ તે જડ મૂર્તિ પ્રમાણે બેસી રહી હતી.

રમણિકનો એક સાથીદાર ક્રોધપૂર્ણ સ્વરે બોલ્યો: " છોકરી ! બોલીશ નહિ ! વખત આવ્યે હું તને બોલવાની ફરજ પાડું છું કે નહિ તે જોઇ લેજે ! હવે તું અમારા કબજામાંથી કયાં છટકી શકવાની

હતી ? પહેલાંની માફક હવે સમુદ્રમાં કૂદી પડવાનો લાગ તને મળનાર નથી એ નક્કી માનજે. આટલા દિવસ સુધી અમને નકામો ત્રાસ આપ્યો પરંતુ હવે તું સપડાઇ ગઈ છે ! ”

“ હવે જવા દે ને વાત ! ” રમણિક ગંભીર સ્વરે બોલ્યોઃ આપણે પહેલાં આપણા નિશ્ચિત કરેલા સ્થળે જઇ પહોંચીએ એટલે બસ ! ત્યાં ગયા પછી મરજી પડે તેટલા પ્રશ્નો તેને પૂછી શકાશે. ” એટલું બોલીને તેણે સમુદ્રમાં થોડે દૂર નાંગરેલી એક ‘આગબોટ’ પ્રત્યે સાંકેતિક દૃષ્ટિથી જોયું.

જો કે ઉષાનો સ્વભાવ ધૈર્યશીલ હતો તોપણ આ સમયે તેનું ધૈર્ય ડગમગવા લાગ્યું. બદમાશો પોતાને સમુદ્રમાર્ગે દૂર લઇ જશે એવી તેની ખાત્રી થઇ. ગત અનુભવને લીધે તેને સમુદ્રમાર્ગે પ્રવાસ કરવામાં પણ હવે ભય લાગતો હતો.

‘ મોટરબોટ ’ કિનારેથી લગભગ ચારેક માઇલ દૂર ગઇ એટલે ઉષાએ આશાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી કિનારા તરફ જોયું તો ઘણે દૂર કંઇ સફેદ પદાર્થ જેવું ચળકતું હોય એમ તેના જોવામાં આવ્યું. તે શું હશે, તે પ્રથમ તો ઉષાથી સ્હમજાયું નહિ. પરંતુ જેમ જેમ સફેદ પદાર્થ નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ ઉષાની ખાત્રી થઇ ગઇ કે તે એક મોટરબોટ જ હતી. રમણિક અને તેનો સાથીદાર પોતાના સ્હામે નાંગરેલી આગબોટ પ્રત્યે દૃષ્ટિ ફેંકતા ઉભા હતા અને તેથી પાછળ ધસી આવતી મોટરબોટ પ્રત્યે તેમનું ધ્યાન ઘણી વાર સુધી ગયું જ નહિ. પરંતુ જ્યારે ‘ સરસર ’ કરતો ધ્વનિ તેમના કાનપર અથડાયો ત્યારે તેમણે ચમકીને પાછળ જોયું. પાછળની મોટરબોટ પોતાની મોટરબોટની પાછળ લાગી છે, કે કોઈ બીજા કામે જાય છે તે જાણવા સારૂ રમણિકે પોતાની મોટરબોટનું મ્હોં ફેરવ્યું. પાછળની

મોટરબોટ પણ તે તરફ વળી. હવે રમણિક સ્હમજ્યો. ઉષાની બાતમી બહાર ફૂટે ત્યાર પહેલાં આગબોટમાં જઇ પહોંચવાનો તેનો વિચાર હતો. પરંતુ આટલા અલ્પ સમયમાં જ એક મોટરબોટે પોતાની પૂંઠ પકડી હતી એ જોઇને તેના આશ્ચર્યનો અવધિ જ થયો.

પાછળની મોટરબોટ નજીકમાં આવવા લાગી. ઉષા તે બોટ પ્રત્યે આશાપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકી રહી હતી. પોતાને કોઇ બોલાવતું હોય એવો તેને ભાસ થયો. એટલામાં રમણિકના એક સાથીદારે પોતાના ખિસ્સામાંથી ' રિવૉલ્વર ' કાઢી અને પાછળની મોટરબોટ પર તાકી. પરંતુ રમણિકે તે તેના હાથમાંથી છીનવી લીધી અને બોલ્યોઃ " મૂર્ખા ! બોટમાં પોલિસ અમલદાર છે તે નથી દેખાતો ? "

" ઉષા ! કૂદી પડ ! પાછળની મોટરબોટમાંથી સ્પષ્ટ સૂચના થઇ. તરત જ આગળ પાછળ જોયા વગર, તેમજ એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યા વગર ઉષા સમુદ્રમાં કૂદી પડી.

પ્રિય પાઠક ! લીલાનો તાર મળ્યા પછી દિનકર લક્ષ્મીપ્રસાદ ઘેરથી નીકળીને ઠેઠ બંદર પર આવ્યો હતો. અને ત્યાં આવતાંની સાથે જ તેને માલૂમ પડ્યું કે એક તરુણ સ્ત્રી કેટલાક માણસો સહિત મોટરબોટમાં બેસીને હમણાં જ રવાના થઇ. દિનકરે અનુમાન કર્યું કે તે ઉષા જ હોવી જોઇએ. કિનારા પરના જે હોડીવાળાએ તેને આટલી બાતમી આપી હતી તેને તેણે પુનઃ પૂછ્યું: " મોટરબોટમાં બેસતાં બેસતાં તે છોકરીએ કંઇ આનાકાની કરી હતી કે ?"

" ના, ના, કંઈ પણ તકરાર કર્યા વગર જ તે મોટરબોટમાં બેસી ગઈ હતી. "

" હવે બીજી એકે મોટરબોટ તૈયાર છે કે ? "

" હા; જૂઓ, પેલી સામે પડેલી મોટરબોટ તૈયાર છે. જો કે

પેલી મોટરબોટને અહિંથી ગયાં લગભગ અર્દ્ધો કલાક થયો છે તો પણ આ બોટની ઝડપ એટલી છે કે માત્ર પંદર મિનિટમાંજ તે પેલી બોટને પકડી પાડશે. પરંતુ ભાડું પણ તેવું જ આપવું પડશે."

"કંઇ હરકત નહિ. મનુષ્યના પ્રાણ કરતાં પૈસાની કિંમત વધારે નથી. કલાકના વીશ રૂપિઆ મળશે અને કામ પૂર્ણ થશે તો દશ રૂપિઆ બક્ષિસ મળશે. છે કબૂલ ?"

"હા, ચાલો મ્હારી સાથે! બોટ તૈયાર છે."

"તું મોટરબોટ ધક્કા પાસે લાવ ત્યાં સુધીમાં હું પોલિસને લઇને આવી પહોંચું છું," એટલું કહીને દિનકર પોતાના એક ઓળખીતા પોલિસ પાસે ગયો અને થોડા સમયમા ઉષા સંબંધી સંક્ષિપ્ત હકીકત તેને જણાવીને તેને પોતાની સાથે લઇ આવ્યો. તરતજ બન્ને જણા મોટરમાં ચ્હડી બેઠા એટલે મોટરબોટ જળમાર્ગ કાપવા લાગી. માત્ર પંદર મિનિટમાં જ તેમની મોટરબોટ પેલી મોટરબોટ પાસે જઇ પહોંચી. ઉષાને સમુદ્રમાં કૂદી પડવાની સૂચના કરનાર દિનકર જ હતો. ઉષાએ સમુદ્રમાં પડતું મૂકયું એટલે દિનકરે તેને પોતાની મોટરબોટ પર લઈ લીધી.

દિનકરના ગયા પછી લગભગ અર્ધો કલાક બાદ લક્ષ્મીપ્રસાદના દિવાનખાનામાં એક મનુષ્ય દાખલ થયો. તેની મુખમુદ્રાપરથી તે સોનેરીટોળીનો જ માણસ હોવો જોઇએ એવું બુદ્ધિપ્રસાદે અનુમાન કર્યું. તે મનુષ્ય બુદ્ધિપ્રસાદને ઉદ્દેશીને બોલ્યો: "કેમ હવે, શા નિર્ણય પર આવ્યા છો? હજી પણ **નવલખી પેટી** અમારા સ્વાધીન કરો. નહિતર ઉષા સમુદ્રપાર ગઇ જ સ્હમજો! હવે તે સમુદ્રમાં કૂદી પડીને કે બીજી કોઇ પણ યુક્તિથી છટકીને આવી શકે તેમ નથી. ચાલો, સત્વર કરો. લાવો પેટી!"

"સહજ વાર ધૈર્ય ધરો !" બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: "મ્હને વિચાર કરવા સારૂ માત્ર પંદર મિનિટનો અવકાશ આપો !"

"છટ્ ! પંદર મિનિટ તો શું, પણ પંદર સેકન્ડનો પણ અવકાશ મ્હારાથી આપી શકાય તેમ નથી."

"ત્યારે પેટી તમને સોંપી દઉં એટલે ઉષા સુખરુપ ઘરે આવશે તેનો શો ભરોસો ? તમે એક કામ કરો ! ઉષાને અહિં મૂકી જાઓ અને પેટી પણ લઇ જાઓ ! હવે હું પણ આ ખટપટથી કંટાળી ગયો છું."

"બુદ્ધિપ્રસાદ જ્યારે તમને મ્હારાપર ભરોંસો નથી તો મ્હને પણ તમારાપર શી રીતે ભરોંસો આવે ? ઉષાને તમારે સ્વાધીન કરી એટલે તમે પેટી મ્હારા સ્વાધીન કરશો એવું માની લઉં એવો હું મૂર્ખ નથી, સ્હમજ્યા કે ? હવે અમારો વિજય છે. તમારે અમારાપર જ વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ, પેટી મળી એટલે અમારે તે છોકરીનું શું કામ છે ? ચાલો ઢીલ ન કરો ! કયાં છે તે નવલખી પેટી ?"

"અરે બદમાશ !" ઉષા સાથે દિવાનખાનામાં પ્રવશ કરતો દિનકર એકદમ ચૂરકી ઉઠયો: "ત્હારે નવલખી પેટી જોઇએ છે કેમ ?"

બદમાશે ચમકીને પાછળ જોયું તો તેણે ઉષા અને દિનકરને દિવાનખાનામાં આવી પહોંચેલાં જોયાં. તો ત્યાંથી દોડતો નાઠો. દિનકર તેની પાછળ દોડયો અને તેણે તેને પકડી પાડયો. તેણે તરત જ તેને પોલિસ થાણામાં મોકલી દીધો.

બુદ્ધિપ્રસાદ દીર્ઘ નિ:શ્વાસ મૂકીને બોલ્યો: "શું કરવું ? હમેશાં આવા ફાલતુ માણસો જ પકડાય છે. નાયકનો તો પત્તો જ લાગતો નથી ! કેમ, ઉષા બ્હેન, આટલી આટલી વિનંતીઓ કરૂં છું તો પણ મ્હારી એક વિનંતી તમારી સ્મૃતિમાં રહેતી નથી ને ?"

"ક્ષમા કરો!" જમીનપર દૃષ્ટિ રાખીને ઉષા લજ્જાયુક્ત સ્વરે બોલવા લાગી: "તે અસ્વસ્થ સ્થિતિમાં દવાખાનામાં છે એવું સાંભળતાં જ મ્હારૂં હૃદય મ્હારા હાથમાં રહ્યું નહિ. અને તેથી જ મ્હારાથી આવું અવિચારી કામ થયું! વારૂ! લીલા ઘેર આવી છે કે?"

"હા, બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: "પણ હવે સાવધ રહેજો!"

ઉષા બંદરે પહોંચી હતી ત્યાં સુધીની હકીકત લીલાના મ્હોંએ બુદ્ધિપ્રસાદે સાંભળી હતી. બાકીની હકીકત ઉષા અને દિનકરના મ્હોંએ સાંભળી. આથી સોનેરી ટોળીની નીચતા બદલ કોઇને આશ્ચર્ય લાગ્યું નહિ. પરંતુ લીલાની સમયસુચકતા અને દિનકરની હુશિઆરી જોઇને બુદ્ધિપ્રસાદ વિસ્મિત થયો. તેમ જ ઉષાનો પોતાના પ્રત્યેનો નિઃસીમ પ્રેમ જોઇને, દિનકરે પણ પોતાના મનમાં અનહદ આનંદ માન્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

શેરને માથે સવાશેર.

છૂપી પોલિસની ઓળખાણવાળી એક બાઇને બુદ્ધિપ્રસાદે પોતાને ત્યાં નોકરીમાં રાખી હતી. તેનો સ્વભાવ ગરીબ અને પાપભીરૂ હતો. પરંતુ તે થોડીક દ્રવ્યલોભી હતી. એક તરૂણ યુવક સાથે તેનો પ્રેમ-સંબંધ હતો. તેની સાથે લગ્ન-ગ્રંથિથી જોડાવા માટે તેને પૈસાની બહુ જરૂર હતી. પોતાને જે કંઇ જૂજ દરમાયો મળતો હતો, તેમાંથી કરકસર કરીને તે પૈસો બચાવતી હતી. પરંતુ તેના ટુંક પગારમાંથી ઘણીજ થોડી રકમ તે બચાવી શકતી હતી. આથી લગ્ન માટે ખરચ

કરવું પડશે, એ વિચારથી પૈસો પ્રાપ્ત કરવાની ચિન્તા તેના મનમાં અહર્નિશ રહ્યાં કરતી હતી. આવી પરિસ્થિતિમાં તેને અનાયાસે એક હજાર રૂપિઆ મળવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થતાં તેવડી મોટી રકમ મેળવવા માટે તેનું મન તલપાપડ બની જાય એ સ્વાભાવિક જ હતું.

એક દિવસે **લી**લા પોતાની ઓરડીમાં ચિન્તાતુર વદને બેઠેલી ઉષાના જોવામાં આવી. તે તેની પાસે જઇને પ્રેમાળ સ્વરે બોલીઃ "આમ ચિન્તાતુર કેમ દેખાય છે? ત્હને શું થાય છે, **લી**લા!"

"શું કહું બ્હેન!" **લી**લા ખિન્ન સ્વરે બોલી. "શું થાય છે તે હું પોતે પણ સ્હમજી શકતી નથી! ગઇ કાલથી મ્હને બિલકુલ ચેન પડતું નથી. લખવા વાંચવાનું સૂઝતું નથી, શીવણગુંથણ તરફ ચિત્ત ચોટતું નથી, ખાવું પીવું ભાવતું નથી, અને મ્હારી નિદ્રા પણ ઉડી ગઇ છે!"

"ત્યારે ગઇ કાલે ત્હેં મ્હને વાત કેમ ન કરી?" એટલું બોલીને ઉષાએ પોતાની દાસીને હાક મારીઃ "**શા**ન્તિ! આટલામાં કોઇ ડૉકટરને તું ઓળખે છે કે?"

"હા; બાઇ સાહેબ! અહીં નજીકમાં જ એક ડૉકટર રહે છે! કંઇ કામ છે કે?" **શા**ન્તિએ દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કરતાં ઉત્તર આપ્યો.

"હા; **લી**લા બ્હેનની તબિઅત સહજ નરમ છે. તું ડૉકટરને બોલાવી લાવ!"

શાન્તિ તાબડતોબ ડૉકટરને બોલાવી લાવવા માટે ચાલી ગઇ. બુદ્ધિપ્રસાદે **શા**ન્તિને ડૉકટરને બોલાવવા જતી જોઇ હતી પરંતુ તેમાં તેને કંઇ નવાઇ લાગી નહિ. **શા**ન્તિ ગરીબ, પ્રમાણિક અને હુશિઆર હતી એવી વિશ્વાસપાત્ર ઓળખાણ મળ્યા પછી જ તેણે તેને પોતાને ત્યાં નોકરીમાં રાખી હતી. અને તેથી તેના મનમાં કંઇ પણ

કપટ હશે એવી બુદ્ધિપ્રસાદની કલ્પના સુદ્ધાં નહોતી. તેમ જ અત્યાર સુધીમાં કોઈ દિવસ ડૉકટરનો ખપ નહિ પડવાથી તેમનો કોઈ 'ફેમિલી ડૉકટર' પણ નહોતો. અર્થાત્ **શાન્તિ** કયા ડૉકટરને બોલાવવા ગઇ હતી તે બાબતની પણ બુદ્ધિપ્રસાદે ખાત્રી કરી નહિ.

અલ્પ સમયમાં જ **શાન્તિ** એક ડૉકટર સાથે આવી પહોંચી. બુદ્ધિપ્રસાદે ડૉકટરનું સ્વાગત કર્યું અને તેને **લી**લાની ઓરડીમાં લઇ ગયો. ડૉકટરે **લી**લાની નાડ તપાસી જોયા પછી તેને પૂર્વ ઇતિહાસ પૂછવા માંડયો. તેનો ઇતિહાસ સાંભળી રહ્યા પછી થોડી વાર વિચાર કરીને ડૉકટર સાહેબ બોલ્યા: "આ છોકરીને બાલ્યાવસ્થાથી જ ખુલ્લી હવામાં રહેવાની ટેવ હોવાથી, મુંબઇની બંધિયાર હવા તેને માફક આવતી નથી. તેને ખોરાક બરાબર નહિ પચતો હોવાથી જ તેને જીર્ણજ્વર લાગુ પડયો છે. અને તેથી તેને અમુક સમય સુધી ખુલ્લી હવામાં રાખવાથી, તેની તબિઅત સત્વર સુધરી જશે. તેને કુર્લા અથવા **મા**હિમમાં રાખશો તો વધારે અનુકુળ પડશે. હજી સુધી દર્દ એટલું બધું અસાધ્ય થયું નથી, પરંતુ જો કાળજી નહિ રાખવામાં આવે તો તે ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કર્યા વગર રહેશે નહિ."

"જો તેને બહારગામ રાખવી પડે તો તો તેને એકલીને જ ત્યાં રહેવું પડે! બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો.

"ના, ના" ઉષાનો હાથ પકડીને બુદ્ધિપ્રસાદ સામું જોતી **લી**લા બોલી "ઉષાને છોડીને હું કોઇ પણ સ્થળે જવાની નથી!"

"ઉષા બ્હેન! તમે **લી**લાની સાથે જશો કે?" ડૉકટર પ્રત્યે સંશયયુક્ત દષ્ટિ ફેંકતો બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો. તેમ કરવાથી પોતાના બોલવાની અસર ડૉકટરના વદનપર કેવી થાય છે, તે જાણવાની બુદ્ધિપ્રસાદની ઇચ્છા હતી, પરંતુ તેથી ડૉકટરના વદનપર કંઇ પણ ફરક પડેલો તેના જોવામાં આવ્યો નહિ.

બુદ્ધિપ્રસાદે પોતાના ખિસ્સામાંથી પૈસાનું પાકિટ કાઢવા માંડ્યું. તે જોઇને ડૉકટર સાહેબ બોલ્યાઃ "હમણાં કંઈ જ ઉતાવળ નથી. હું દવા મોકલું છું તે તરત જ શરૂ કરી દ્યો. અઠવાડિઆ પછી હું 'બીલ' મોકલીશ. પરંતુ મ્હારે જે સૂચના કરવાની છે તે એટલીજ છે કે જો તેને ખુલ્લી હવામાં રાખશો તો દવા કરતાં પણ તેની તબિયતમાં સત્વર સુધારો થઇ જશે!"

ત્યાર બાદ ડૉકટર સાહેબ બુદ્ધિપ્રસાદની રજા લઈને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. વ્યવહારિક દૃષ્ટિએ જોતાં ડૉકટરના વર્તનમાં કંઈ પણ ખાસ નવીનતા જણાઇ નહિ. તોપણ બુદ્ધિપ્રસાદના શંકાખોર મનમાં શંકા ઉદ્ભવી. પરંતુ કોના બદલ અને શી બાબતનો શક પોતાના મનમાં હતો તે બુદ્ધિપ્રસાદ પોતે પણ સ્હમજી શકતો નહોતો. તેણે પોતાના બીજા ઓળખાણવાળા ડૉકટરોને 'ટેલિફોન' દ્વારા આ ડોકટરની લાયકાત વિષે પૂછી લીધું. તેઓએ પણ એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે તે એક અનુભવી અને સુવિખ્યાત ડૉકટર હતો. અર્થાત કોઈ પણ જાતની શંકા ઉપસ્થિત થાય એવો કંઇ જ આધાર નહિ હોવા છતાં પણ બુદ્ધિપ્રસાદના મનમાં શંકા ઉપસ્થિત થઇ. પરંતુ પૂર્વે 'ઉષા ગાંડી છે' એવો અભિપ્રાય આપનારા બે ડૉકટરોમાંનો જ આ ડૉકટર હતો તે બિચારો બુદ્ધિપ્રસાદને શી રીતે જાણી શકે?

લીલાની તબિઅત બદલ **બુ**દ્ધિપ્રસાદને ચિન્તા થવા લાગી. ડોકટરની સલાહ પ્રમાણે તેને થોડો સમય કુર્લા રાખવાનો તેણે વિચાર કર્યો. બપોરના સમયે દિનકર આવ્યો એટલે બુદ્ધિપ્રસાદે તેને પોતાનો વિચાર કહી સંભળાવ્યો અને **લી**લા ઉષાને છોડીને એકલી કુર્લા રહેવા જવા ઇચ્છતી નથી એ પણ તેણે તેને જણાવ્યું. અંતે બન્ને જણા એવા નિર્ણય પર આવ્યા કે ઉષા અને **લી**લાને ગુપ્ત રીતે કુર્લામાં રાખવા અને તેમણે બન્નેએ તેમની તપાસ રાખ્યાં કરવી.

બીજે દિવસે ઉષા અને **લીલા**ને કુલી 'પથિકાશ્રમ'માં રાખવામાં આવ્યાં. આ વ્યવસ્થા દિનકરે ઘણી જ ગુપ્ત રીતે કરી હતી. પરંતુ તે બાતમી સોનેરી ટોળીને મળ્યા વગર રહી નહિ.

કુલીમાં રહેવાથી **લીલા**ની તબિયત દિનપ્રતિદિન સુધરવા લાગી. ઉષા અને લીલા દરરોજ સ્હવારે તથા સ્હાંજે ખુલ્લી હવામાં ફરવા જતાં અને તેથી લીલાની પાચનશક્તિ પ્રદિપ્ત થવા લાગી. તેના શરીરમાં ધીમે ધીમે શક્તિ પણ આવવા લાગી. સુશીલાબાઇનો આશ્રમ છોડ્યા પછી ખુલ્લી હવામાં રહેવાનો પ્રસંગ તેમને ઘણા સમય બાદ મળવાથી તેમને ઉભયને અનહદ આનંદ થતો હતો. બુદ્ધિપ્રસાદની સૂચના પ્રમાણે તેઓ કોઇની સાથે કંઈ પણ સંબંધ રાખતાં નહોતાં. અને તેથી તેમને અમુક સમય સુધી કોઈ જાતનો ત્રાસ પડ્યો નહિ. દરરોજની બારિકમાં બારિક હકીકત ઉષા બુદ્ધિપ્રસાદને પત્ર દ્વારા જણાવતી હતી. અને તે ઉપરથી કંઈ સંશયોત્પાદક સ્થિતિ છે કે કેમ, તેનો વિચાર બુદ્ધિપ્રસાદ કરી શકતો હતો. દિનકર પણ વારંવાર ત્યાં આવીને તેમની ખબર કાઢી જતો. **લીલા**ની પ્રકૃતિ ઝપાટા-બંધ સુધરતી જતી હતી એ સાંભળીને બુદ્ધિપ્રસાદને આનંદ થતો હતો અને તેને પ્રત્યક્ષ મળવાની તેને તીવ્ર ઉત્કંઠા થવા લાગી હતી. પરંતુ ઘર છોડીને જવાની તેની હિંમત ચાલતી નહોતી અને તેથી ઉષાના પત્રો તેમ જ દિનકર જે સમાચાર લાવતો તે ઉપર જ તેને સંતોષ માનીને રહેવું પડતું હતું.

આ બાજૂ રાત્રિના સમયે નિત્યનિયમ પ્રમાણે કૃષ્ણકાન્ત **માયાના** મકાને આવ્યો. ડૉક્ટર સાહેબ તેની સૂચના પ્રમાણે અગાઉથી જ આવીને બેઠા હતા. ડૉક્ટર સાહેબને જોતાંની સાથે જ કૃષ્ણકાન્ત બોલી ઉઠ્યોઃ "કેમ, ડૉક્ટર સાહેબ! શી નવાજૂની છે?"

આ ડૉકટર ઘણો હુંશિઆર હતો. શસ્ત્રક્રિયા કરવામાં તો તે એક્કો હતો. જ્યારે જ્યારે સોનેરી ટોળીના બદમાશોમાંનો કોઇ ઘાયલ થતો ત્યારે ત્યારે આ જ ડૉકટર 'ટ્રીટમેન્ટ' કરતો હતો. સોનેરી ટોળીના તમામ બદમાશોને આ ડૉકટર પ્રત્યે સારી શ્રદ્ધા હતી. ડૉકટર સાહેબ કૃષ્ણકાન્તને ઉદ્દેશીને બોલ્યા: "કબૂલ કર્યા પ્રમાણે ઉષાને બંગલા બહાર કાઢી છે. મ્હારૂં કર્તવ્ય મ્હેં પૂર્ણ રીતે બજાવ્યું છે. હવે બાકીનું તમારૂં કામ તમે પૂર્ણ કરો.

"હજી તમારૂં કામ પૂર્ણ થયું નથી." કૃષ્ણકાન્ત બોલવા લાગ્યો: "ઉષાને તમે તેની મૈત્રિણીથી જૂદી કાઢી નથી. તમારૂં એટલું કામ અધૂરૂં નથી કે? અને તે કઇ ઓછું મહત્વનું છે કે? ઉષા અને લીલાને એક અઠવાડિયાંથી અમે નિશ્ચિત રીતે રહેવા દીધાં છે તેથીજ બુદ્ધિપ્રસાદ હવે નિશ્ચિતપણે રહે છે. પરંતુ ઘર છોડીને તે ક્ષણ વાર પણ બહાર જતો નથી. દાસીને સ્હમજાવીને બુદ્ધિપ્રસાદનો કાંટો દૂર કરવા માટે મ્હેં ઘણા પ્રયત્નો કર્યા. પરંતુ તે લુચ્ચી દાસી કહે છે કે 'હું બુદ્ધિપ્રસાદને ચ્હામાં ઝેર દઇને મારી નાખું ખરી,' પરંતુ તે કામગિરિ બદલ જે બક્ષિસ આપવાની હોય તે અગાઉથી જ આપો."

"ત્યારે તેને ચૌદમું રત્ન બતાવી દ્યો ને?" માયા બોલી.

"નહિ, નહિ, એમ કરવાથી આપણો હેતુ પાર પડે તેમ નથી."

કૃષ્ણકાન્ત બોલવા લાગ્યો: "તે દાસી એક તરુણ ડીટેકટીવ સાથે પ્રેમમાં પડી હોવાથી ઘણી જ ચાલાક થઇ ગઈ છે. માત્ર એ બન્ને જણાંને પૈસાની જરૂર છે. તેને પૈસા વેળાસર આપી દઈને આપણે આપણું કાર્ય પૂર્ણ કરવાનું છે. નહિતર વળી તે ભળતો જ અનર્થ પણ કરી નાખે!

"નવલખી પેટી કયાં મૂકી છે તે સંબંધી તે કંઈ જાણે છે કે?" માયાએ પૂછ્યું.

"તેને જો ખબર હોત તો તે પોતેજ પેટી ઉપાડી ગયા વગર રહેત કે ?" ડૉકટર અને માયા સાથે જ ખડખડ હસી પડયાં.

"માયા ! આટલા આટલા પ્રયત્નો કરવા છતાં પણ નવલખી પેટીનો પત્તોજ લાગતો નથી. હવે મરવું કેમ ?" કૃષ્ણુકાન્ત નિરાશાજનક સ્વરે બોલ્યો.

"મ્હને લાગે છે કે તમારી સોનેરી ટોળીના જેવી જ બીજી કોઈ ટોળી લક્ષ્મીપ્રસાદે ઉભી કરી હોવી જોઈએ."

"નહિ, નહિ; એમ બનાવજોગ જ નથી." કૃષ્ણુકાન્ત બોલ્યો.

"ત્યારે અત્યાર સુધીમાં આપણે જેટલાં કારસ્થાન રચ્યાં તે બધાં તોડી પાડવામાં આવે છે તેનું કારણ શું ?" માયા બોલી.

"નશીબ !" કૃષ્ણુકાન્ત બોલ્યો: "દરેક વેળા કામ પાર પાડવાનો વખત આવે છે ત્યાં કોણુ જાણે કયાંથી વિઘ્ન આવે છે અને બધો શ્રમ વ્યર્થ જાય છે. ઉષાને પકડવા માટે સેંકડો પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ તે બધા વ્યર્થ ગયા ! તો પણ નિરાશ થવાની જરૂર જ નથી. એકવાર હાથમાં લીધેલું કામ કંટાળીને ત્યજી દેવું, એ નામર્દનું કામ છે. તેમ કરવા કરતાં તો કોઇ કામમાં હાથ ઘાલવો જ નહિ એ જ વધારે ઉત્તમ! ડૉકટર સાહેબ ! ગમે તેમ કરીને ઉષાને લીલાથી જૂદી કાઢો એટલે થયું ! પછીનું કામ અમે સંભાળી લઇશું."

"એમાં શું મોટું કામ છે ? હું તે સહજમાં કરી શકીશ."

"કેવી રીતે ?" ડૉકટરનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ ને તેના પ્રત્યે ઉત્સુકતાપૂર્ણ દૃષ્ટિએ કૃષ્ણુકાન્ત જોઇ રહ્યો.

ડૉકટર સાહેબે ધીમે રહીને કૃષ્ણુકાન્તના કાનમાં કંઇ ગુપ્ત મંત્ર મૂકયો.

"ઓ...હો !" કૃષ્ણકાન્ત ડૉકટર સાહેબની પીઠ થાબડતો સ્મિતપૂર્વક બોલ્યો: "શાબાશ ! ડૉકટર સાહેબ, કલ્પના તો અચ્છી છે ! મ્હારી બુદ્ધિ જ કોણ જાણે હમણાં કેવી બહેર મારી ગઈ છે. જૂઓ, ડૉકટર સાહેબ, આવી સ્હેલી કલ્પના મ્હને સૂઝી આવતી જ નથી. હં, વારૂ, આ કલ્પનાનો ઉપયોગ કયારે થશે ?"

"આવતી કાલે સ્હવારે હું ત્યાં જઇશ ! કંઈપણ બૂમ બરાડા પાડયા વગર આ કાર્ય પૂર્ણ કરવાની જરૂર છે."

"તમારી મ્ચ્છિામાં આવે તેમ કરો ! મ્હારી તમને સદર પરવાનગી છે."

"માત્ર મ્હોંની પરવાનગીથી કંઈ બની શકે તેમ નથી. આ કામ પૂરૂં કરવા માટે થોડા ઘણા પૈસાની જરૂર પડશે." ડૉકટર સાહેબ એટલું બોલીને કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે જોઇ રહ્યા.

"કંઇ હરકત નહિ. લ્યો આ સો રૂપિઆ ! કામ પૂર્ણ થયેથી રૂપિઆ પાંચસો આપીશ !" એમ કહીને કૃષ્ણકાન્તે રૂપિઆ સોની નોટ ડૉકટર સાહેબના હાથમાં મૂકી.

ડૉકટર સાહેબે રૂપિઆ સોની નોટ હળવે રહીને ખિસ્સામાં મૂકી અને કૃષ્ણકાન્ત અને માયાની રજા લઇને ત્યાંથી ચાલતા ગયા.

ડૉકટરના ગયા પછી કેટલીક વાર સુધી પોતાના મનમાં વિચાર કર્યા બાદ કૃષ્ણકાન્ત માયાને સંબોધીને બોલ્યા: "હું અહીં આવું જાઉં છું તે બદલ પહેલાંની માફક કોઈ આપણી તપાસ રાખે છે કે ?"

"ના; ઘણા સમયથી હું કોઇને દેખતી નથી. કાં તો તેનું કાર્ય પૂર્ણ થયું હોય, અથવા તેણે નિરાશ થઇને તેમ કરવાનું બંધ કર્યું હોય ! પરંતુ મ્હને તો લાગે છે કે તેનું કાર્ય પૂર્ણ થવાથી જ તેણે તપાસ રાખવાનું છોડી દીધું હોય !"

"મ્હારી બદલ ગુપ્ત તપાસ રાખવામાં તેનો શો ઉદ્દેશ હશે!"

"પ્રભુ જાણે! મ્હારાથી પણ તેનું કારણ સ્હમજી શકાતું નથી." માયા બોલીઃ

"ઠીક છે! વારૂ, ત્યારે હું જાઉં છું. ગમે તેમ પણ વિજય અંતે આપણો જ છે. તું નિશ્ચિંત જ રહેજે." એટલું કહીને કૃષ્ણકાન્ત ત્યાંથી ચાલતો થયો.

કૃષ્ણકાન્ત દૃષ્ટિમર્યાદાની બહાર ગયો ત્યાંસુધી તેના પ્રત્યે સતૃષ્ણ નયને માયા જોઇ રહી. ત્યાર પછી તે કોચ પર આવીને પડી અને એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકયો.

તે જ રાત્રિએ દિનકર પોતાના મકાનમાં બેઠો બેઠો એક નિબંધ 'ટાઇપરાઇટર' છાપતો હતો. વચ્ચે વચ્ચે તે બારીમાંથી ડોકીઆં કરતાં કરતાં નભોમંડળમાંના તારકો પ્રત્યે દૃષ્ટિ ફેંકતો હતો. પુનઃ તેની આંગળીઓ 'ટાઇપ રાઇટર' પર પડવા લાગી એટલે 'કલીક કલીક' એવો અવાજ થવા લાગતો. તેનો આજનો લેખ ઘણો મહત્વનો હતો અને તેથી તે કયારે છપાઇ રહે એમ તેના મનમાં થતું હોય, એવું તેની મુખમુદ્રાપરથી જણાઈ આવતું હતું. છેવટે તેનું કાર્ય પૂર્ણ થયું. તેણે તમામ કાગળીઆ એકઠા કર્યા અને તેનો થોકડો બગલમાં મારીને તે 'ગુજર્જર' પત્રની ઑફિસ તરફ જવા સારૂ નીકળ્યો.

દિનકરને ઑફિસમાં પગ મૂકતાં દીઠો કે તરત જ 'ગુજર્જર' પત્રનો અધિપતિ તેના પ્રત્યે સહેતુક દૃષ્ટિ ફેંકતો બોલ્યોઃ "કેમ દિનકર! તમારી નવલખી પેટીની નવલકથા હવે પૂર્ણ થઈ કે નહિ?"

"હા, જી તૈયાર તો થઈ છે. પરંતુ હજી. તે આપની સમક્ષ રજુ કરવા જેવી તૈયાર થઇ નથી! મેં જયારે આ કામ હાથમાં

લીધું ત્યારે તે અમુક સમયમાં જ પૂર્ણ થશે એવી મુદત બાંધી જ નથી !" દિનકરે ઉત્તર આપ્યો.

"વાહ ! એટલે મ્હારે તેની રાહ દસ બાર વર્ષ સુધી જોયાં કરવીકે ?"

"હું એમ કહેતો નથી ! પરંતુ આ કામ એવું વિલક્ષણ છે કે તે તાબડતોબ પૂર્ણ થઇ શકે તેમ નથી. નવલખી પેટીની વાત કંઇ કલ્પિત નથી. તે તો ખરેખરી બનેલી વાત છે. આપ અમુક સમય સુધી ધૈર્ય રાખશો તો હું આપને બદમાશોની રહસ્યપૂર્ણ અદ્‌ભુત અને ખરી બનેલી એવી નવલકથા લખી આપીશ કે જે કોઇએ પૂર્વે કદિ સાંભળી પણ ન હોય."

"પણ તત્સબંધી થોડી ઘણી હકીકત તો કહો ?"

"નહિ નહિ; સાહેબ ! એમ કરવાથી તો થોડી ઘણી વાત પણ બહાર જવા પામશે અને ઇતર વર્તમાનપત્રોના બાતમીદારો ધમાચકડી મચાવી મૂકશે તેમ જ ભલતાં સમાચારો છાપી મારીને તેની ખરી મજા બગાડી દેશે. તેમ થવાથી મ્હારો અદ્યાપિ પર્યંતનો શ્રમ પણ વ્યર્થ જશે. વળી તત્સંબંધી એક શબ્દ સુદ્ધાં પણ હાલ તરત કોઇને નહિ કહેવાનું અભિવચન હું આપી ચૂકયો છું. આપને માત્ર એટલુંજ જણાવું છું કે મ્હારી નવલકથાની સાથે ભયંકર બદમાશોનો સંબંધ છે. ખોટી નોટો બનાવનારાઓના કારસ્થાનો, આગો, અને ખૂનામરકી ઇત્યાદિ પ્રસંગો મ્હારી નવલકથામાં વિશેષ પ્રમાણમાં જોવામાં આવશે. બદમાશોને ધકેલી દેવા સારૂ હું મહાન ખાડો ખોદવાની તૈયારી કરી રહ્યો છું. પરંતુ તે ખાડો એટલો તો ઉંડો કરવાનો છે કે બદમાશો પુનઃ પોતાનું ડોકું બહાર કાઢી શકે જ નહિ."

"વારૂ, પછી ?"

"આ બધી વ્યવસ્થા સંપૂર્ણ કરવામાં હજી બે માસનો સમય જોઈશે ?"

"બે મહિના ? સાઠ દિવસ ? અલબત ! ઘણી લાંબી મુદ્દત ! વારૂ, પણ એટલી મુદ્દતમાં યે તમારી નવલકથા પૂર્ણ ન થાય તો ?"

"તો મ્હારે તે કામ પડતું મૂકી દેવું ! અને બે માસનો પગાર તમારી પાસેથી માગવો જ નહિ, પછી ?"

"ઠીક છે" અધિપતિ દિનકર પ્રત્યે જોઈ રહ્યા.

"મ્હારે બે ત્રણ દિવસની રજા જોઇએ છીએ !" દિનકર બોલ્યો.

"હવે બે મહિના સુધી તમારી ઇચ્છામાં આવે ત્યાં સુધી ફરો ને ? હં, પણ દિનકર, ખોટી નોટો સંબંધી કંઇ હકીકત મળી છે કે ?"

"બજારમાં દશ અને પચાસ રૂપિઆની નોટો ફેલાવા પામી છે તે આપ નથી જાણતા કે ? હું રાત્રિ દિવસ તેની જ તપાસમાં છું. આપ કલ્પના પણ ન કરી શકો તેવા પ્રસંગમાં આવી પડવાથી, હું કેટલીયેવાર મરતાં મરતાં બચી ગયો છું. હજી તો કોણ જાણે કેત્રાય પ્રસંગો મ્હારા શિરપર આવશે."

"હેં ? તમારા પોતાના શિરપર એવા પ્રસંગો આવે છે ?"

"હા; અને એના કરતાં પણ કેટલાક એવા તો વિલક્ષણ પ્રસંગો બનેલા છે કે જે વિષે હાલ તરત હું કંઈ જ કહી શકતો નથી."

"દિનકર !" અધિપતિ આશ્ચર્ય પામતો બોલ્યોઃ "જો તમે કહો છો તેવી જ તમારી નવલકથા ચમત્કારપૂર્ણ હશે તો હું તમને પગાર ઉપરાંત સારી રકમ બક્ષિસ તરીકે આપીશ. જાઓ ! હું તમારી હાલની રજાની મુદ્દતમાં એક માસનો વધારો કરી આપું છું."

" હું બક્ષિસની લાલચ તો રાખતો જ નથી. માત્ર મ્હારૂં કામ ઉત્તમ થવું જોઈએ એટલી જ મ્હારી આકાંક્ષા છે. આપે એક માસની વધારે રજા આપી છે તે બદલ આપનો હું આભાર માનું છું." દિનકરે વિવેક દર્શાવ્યો.

ત્યારબાદ અધિપતિ સાથે કેટલીક વાતચિત કર્યા પછી દિનકર પોતાને ઘેર આવ્યો અને પોતે આવતી કાલે મળવા આવનાર છે એવી મતલબનો ઉષાને એક પત્ર પણ તેણે લખી નાખ્યો.

બીજે દિવસે સ્હવારે ઉષાને દિનકરનો પત્ર મળ્યો. તે દિનકરના આગમનની માર્ગપ્રતીક્ષા કરવા લાગી. એટલામાં ડૉકટર સાહેબ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને લીલાની નાડ જોઇને બોલ્યા: " ઠીક છે. ખુલ્લી હવાથી ફાયદો થયો ખરો! ડૉકટરની સૂચના પ્રમાણે વર્તવાથી દર્દીને આરામ થાય છે અને ડૉકટરને પણ યશ મળે છે." એટલું બોલી રહ્યા પછી ડૉકટર ઉષા પ્રત્યે તાકી તાકીને જોવા લાગ્યો. ઉષાની મુખમુદ્રા આજે સતેજ અને આનંદપૂર્ણ જણાતી હતી. પરંતુ ડૉકટર ચમકયા. તેમના કપાળમાં કરચલીઓ પડી.

" કેમ, ડૉકટર સાહેબ!" ઉષા સ્મિત કરતી બોલી: " મ્હારા સામું શું જોઇ રહ્યા છો? આજના જેટલી મ્હારી પ્રકૃતિ કદિ પણ સ્વસ્થ હતી જ નહિ એમ મ્હને લાગે છે."

" હેં? તમને ખરેખર જ એમ લાગે છે કે?" ડૉકટર ગંભીર સ્વરે બોલ્યો.

" કેમ વારૂ! આમ ફેરવી ફેરવીને કેમ પૂછો છો? મ્હારી પ્રકૃતિ બદલ તમારા મનમાં કંઈ સંશય ઉદ્દભવ્યો છે કે?"

કંઇ પણ ઉત્તર આપ્યા વગર ડૉકટરે ઉષાનો હાથ પોતાના હાથમાં લઇને તેની નાડ તપાસી. અલ્પ સમય પછી ઉષાનો હાથ છોડી દઇને તે ઉષા પ્રત્યે તાકી રહ્યો.

"કેમ ડૉકટર સાહેબ, ઉષાને શું થયું છે?" લીલા ગભરાતી બોલી.

"તમે પહેલાં તમારી ઓરડીમાં જાઓ જોઇએ! હું બોલાવું નહિ ત્યાં સુધી તમે અહિં આવશો નહિ. મ્હારે ઉષાને કેટલીક હકીકત પૂછવાની છે." એટલું બોલીને ડૉકટરે પોતે જ લીલાની ઓરડીનું દ્વાર ઉઘાડયું. અનીચ્છાએ પણ લીલાને ડૉકટર સાહેબની ઇચ્છાનુસાર વર્તવું પડયું. તે પોતાની ઓરડીમાં ગઇ એટલે ડૉકટરે તે ઓરડીનું દ્વાર બંધ કર્યું અને પોતે ઉષા પાસે આવીને બેઠા. ઉષા પોતે પણ ગભરાઇ ગઈ હતી. ડૉકટરે તેને ઉંઘ આવે છે કે કેમ, કમરમાં દુઃખાવો થાય છે કે કેમ, ખોરાક પચે છે કે નહિ વગેરે વગેરે પ્રશ્નો પૂછ્યા. તેણે બિચારીએ ભોળા ભાવે તમામ પ્રશ્નોના સરળ ઉત્તર આપ્યા. પરંતુ લુચ્ચા ડૉકટરને આવા પ્રશ્નો પૂછવાની શી જરૂર હતી તેની તેને કલ્પના સુદ્ધાં નહોતી. જે ડૉકટરે આટલા દિવસ સુધી લીલાની પ્રેમાળ રીતે સારવાર કરી તેનો ઉદ્દેશ કપટતાપૂર્ણ હશે એવું તે માની શકે પણ શી રીતે? અર્થાત્ પોતાની તબિયતમાં કંઇ પણ ભયંકર વિકાર થયો હોવો જોઈએ એવું ઉષાએ ચોકકસ અનુમાન કર્યું.

"ડૉકટર સાહેબ!" ઉષા કરૂણાજનક સ્વરે બોલીઃ "તમને પ્રભુના સોગન છે. કહો જોઇએ! મ્હારી પ્રકૃતિમાં તમને શો વિકાર માલૂમ પડે છે?"

"સબૂર કરો!" ડૉકટર સાહેબ ગંભીર સ્વરે બોલ્યાઃ "હું હમણાં જ આવું છું. તમે અહિં જ બેસજો." એટલું કહીને ડૉકટર લીલાની ઓરડીમાં ચાલ્યા ગયા.

ઉષાને પ્રકૃતિ બદલ ચિન્તા થવાથી, લીલા પણ ગભરાઇ ગઇ હતી. ડૉકટર લીલા પાસે જઇને ગંભીર સ્વરે બોલ્યાઃ "લીલાબ્હેન!

આપણે 'પથિકાશ્રમ'ના વ્યવસ્થાપકને ગુપ્ત રીતે સત્વર મળવાની જરૂર છે. હાલ કોઈ પણ જાતની ધાંધલ કરવાની જરૂર નથી. હવે તમે ઉષાની ઓરડીમાં જશો નહિ. અહિં આવ્યા પછી તમે ક્યાં ક્યાં ગયા હતાં ? વારૂ, તમે કોઇ ગરીબ લોકોની ઝુંપડીમાં ગયાં હતાં કે ? યાદ કરો !"

"હા;" લીલા રડતી રડતી બોલી: "એક વખત એક ગરીબ બાઇને શીતળા નીકળ્યાં હતાં ત્યારે તેની ખબર પૂછવા માટે અમે ગયાં હતાં !"

"ચેપી રોગ માત્ર એક ક્ષણમાં જ લાગુ પડે છે. ચાલો, આપણે વ્યવસ્થાપકને મળી આવીએ !"

એટલું બોલીને ડૉકટર ચાલવા લાગ્યા. લીલા પણ તેમની પાછળ પાછળ જવા લાગી. વ્યવસ્થાપક ખુરશી પર બેઠો બેઠો લખતો હતો. ડૉકટર સાહેબ વ્યવસ્થાપક પાસે જઇને ધીમેથી બોલ્યા: "તમારા આશ્રમમાં કોઈ પણ વ્યક્તિને શીતળા નીકળ્યાં છે એવી બાતમી ફેલાય તો અન્ય લોકો ગભરાઈ જાય કે નહિ ?"

"શીતળા !" વ્યવસ્થાપક વિસ્મય પામતો ડૉકટર સાહેબ પ્રત્યે તાકી રહ્યો.

"હા; આ બાઇની મૈત્રિણીને શીતળા નીકળશે એમ જણાય છે." ડૉકટર બોલ્યા.

વ્યવસ્થાપક તો પાષાણ મૂર્તિની પેઠે સજ્જડ થઇ ગયો. બિચારી લીલા પણ કંપી ઉઠી. તેણે દિવાલની ઓથ લીધી નહિંતર ધરણી-પર ઢળી જ પડી હોત.

"આ સંકટ દૂર કરવાનો એક જ ઉપાય છે." ડૉકટર સાહેબ બોલ્યા: "તે બાઈને અહિંથી બીજી કોઈ પણ જગ્યાએ લઇ જવાની જરૂર છે. પણ તે બાબતની ધાંધલ મચાવી મૂકવાની જરૂર નથી. નહિ તો ગોટાળો થયા વગર રહેશે નહિ."

વ્યવસ્થાપકને આ વાત પસંદ પડી. તે બોલ્યો: "હાલ તેની તબિયત કેમ છે?"

"હજી સુધી શીતળાએ દેખાવ દીધો નથી. પરંતુ અલ્પ સમયમાં જ તે દેખાયા વગર રહેશે નહિ. તમે તે સ્ત્રીના ઓરડીના દ્વાર બંધ કરીને ત્યાં એક ભૈયાને રાખો. તેને ત્યાંથી લઈ જનાર માણુસની વ્યવસ્થા હું હમણાં જ કરી દઉં છું. જે કોઇ માણુસ આવે તેની સાથે તેને મોકલી દેજો એટલે બૂમાટો થશે નહિ."

ડૉકટર અને વ્યવસ્થાપક ઉઠયા. લીલા પણ તેમની પાછળ જવા લાગી. તે બિચારી ગભરાઇ ગઇ હતી. કમલ સરખા વદનવાળી ઉષાનો મુખચન્દ્ર શીતળાના રોગથી વિદ્રુપ બની જશે, એ વિચારથી તે ગાંડા જેવી થઇ ગઇ.

ડૉકટર અને વ્યવસ્થાપક પોતપોતાના કામે ચાલ્યા ગયા. લીલા આમતેમ ફરવા લાગી. એટલામાં પોતાને કોઇ બોલાવતું હોય એમ તેને લાગ્યું. તેણે પાછા ફરીને જોયું તો પોતાની તરફ દિનકરને આવતો દીઠો. હવે તેનું હૃદય ઉભરાઇ આવ્યું. તે રડતી રડતી બોલી: "દિનકર! દિનકર! હવે શું કરવું?"

"શું થયું છે?" દિનકર વિસ્મય પામતો બોલ્યો: "લીલા બ્હેન, તમે કેમ રડો છો ઉષા કયાં છે? તે આનંદમાં છે ને?"

"દિનકર! ઉષાને તો શીતળાનો રોગ લાગુ પડયો છે!"

"હેં?" દિનકર આશ્ચર્ય પામતો બોલ્યો: 'તદ્દન અસંભવિત! મ્હારી સાથે ચાલો જોઇએ!"

દિનકર અને લીલા ઉષાની ઓરડી ગયાં તો તે ઓરડીનાં દ્વાર બંધ હતાં. ઓરડીના દ્વાર પાસે એક ભૈયો બેઠો હતો. ભૈયાએ દિનકર તથા લીલાને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા કરી. દિનકર

પાંછો ફર્યો અને લીલાને બધી હકીકત પૂછી લીધી. હવે તેની ખાત્રી થઈ ગઇ કે નક્કી કંઈ દગોફટકો જ હોવો જોઇએ. આ કારસ્થાન સોનેરી ટોળીનું જ હોવું જોઇએ એવી તેની દઢ ખાત્રી થઇ. તે લીલાને સાથે લઇને બીજા માળ પર ચાલ્યો ગયો અને ત્યાંથી ઉષાની ઓરડીની ઉપરની ઓરડીમાં ગયો. તે ઓરડી ખાલીજ હતી. ઓરડીમાં તેણે ચોમેર દષ્ટિપાત કર્યો તો ત્યાં એક દાદર તેના જોવામાં આવ્યો. તરત જ તેણે તે ધીમે રહીને ઉઘાડયો, અને ઉષાને ધીમે સ્વરે બોલાવી. તેણે પોતાની પાઘડી નીચે નાખી, અને ઉષાએ તે પકડી એટલે તેને ઉપર ખેંચી લીધી.

દિનકરને જોતાંની સાથે જ ઉષા આનંદ પામી. તેની આનંદમય મુખમુદ્રા જોઇને લીલા ડૉકટરની પ્રપંચજાળ કળી ગઇ.

ઉષા અને લીલાને સાથે લઇને દિનકર ચુપચૂપ 'પથિકાશ્રમ'-માંથી ચાલતો થયો. વ્યવસ્થાપકે તેમને બહાર જતાં જોયાં હતાં પરંતુ ડૉક્ટરે મોકલેલો માણસ જ તે બાઇને લઇ જતો હશે એમ ધારીને તેણે કંઈ પણ પૂછપરછ કરી નહિ. પોતાના શિરપરથી એક જાતની પીડા ટળી એમ ધારીને વ્યવસ્થાપકે પોતાના મનમાં આનંદ પામ્યો. આનંદમાં ને આનંદમાં ઉષાને પોતાની રજા વગર ભૈયાએ કેમ જવા દીધી એટલું પૂછવાની પણ તેને ફામ રહી નહિ.

દિનકર, ઉષા, અને લીલા સ્ટેશને આવી પહોંચ્યા અને એક 'લોકલ' ગાડીમાં બેસીને મુંબઇ ચાલ્યાં ગયાં.

બુદ્ધિપ્રસાદે દિનકર પાસેથી અથેતિ સાંભળ્યા પછી તેની સમયસૂચકતા બદલ તેની બહુ જ પ્રશંસા કરી.

ડૉકટરે કૃષ્ણકાન્ત પાસે જઇને પોતાના વિજયની વાત કહી સંભળાવી એટલે તેણે પોતાના એક સાથીદારને ડૉકટરની સાથે

મોકલ્યો. ઉષાને ગુપ્ત રીતે રાખવા માટે તેણે એક છૂપી જગ્યાની પણ વ્યવસ્થા કરી. પરંતુ ડૉકટર વ્યવસ્થાપક પાસે ઉષાને લઇ જવાની રજા લેવા ગયા એટલે એક તરૂણ પુરુષ તેને હમણાં જ લઇ ગયો એવી બાતમી તેમને મળી. ડોકટર અને કૃષ્ણકાન્તે મોકલેલો માણસ બન્ને જણા આ સાંભળીને આશ્ચર્ય પામ્યાં. ભગ્ન હૃદયે તેઓ બન્ને ત્યાંથી પાછા ફર્યા.

પ્રકરણ ૬ ઠું

સમયસૂચક બુદ્ધિપ્રસાદ.

સોનેરી ટોળીએ પોતાની બેઠકો કરવા માટે ત્રણ સ્થાન રાખ્યાં હતાં. તેઓ જે જે જગ્યાઓ ભાડે રાખતા તે લાંબી મુદતના કરારથી રાખતા. કારણ કે તે જગ્યાઓમાં ભોંયરા, બારી બારણાં વગેરે પોતાની ઇચ્છાનુસાર કરીને તે બદલ તેમણે પુષ્કળ ખરચ કરવું પડતું હતું. તેમની પ્રથમની જગ્યા આગને લીધે બળી ગઇ હતી એ વિષે અમે પાછળના પ્રકરણોમાં જણાવી ગયા છીએ. હાલ તેમણે બેઠકો ભરવા માટે નવી જગ્યા ભાડે રાખી લીધી હતી.

ફુલોનું કારસ્થાન પાર નહિ પડવાથી કૃષ્ણકાન્ત ગુસ્સે થઇ ગયો હતો. ગમે તેમ કરીને તેણે દિનકરનો ઘાટ ઘડવાનો પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો. પોતાના દરેક પ્રયત્નો ધૂળ મેળવનારા દિનકરનો પત્તો નહિ લાગવાથી, તેનામાં કંઇ જાદુ છે અથવા તો તેનું દૈવ જ અનુકૂળ છે એવી સોનેરી ટોળીની ખાત્રી થઇ ગઈ હતી. કૃષ્ણકાન્તના મનમાં એમ હતું કે દિનકર માટે કોઈ નવું કારસ્થાન રચવામાં

સમય ગાળવા કરતાં ઓચિંતો જ પકડીને પૂરો કરી દેવો. તેના મનમાં એમ હતું કે એકાદ બાતમીદાર મરી જવાથી તેની કોઇ દરકાર કરવાનું નથી, તેમ જ તેનો મૃત્યુદેહ પણ કોઇ ઓળખી શકશે નહિ.

કૃષ્ણકાન્તે સોનેરી ટોળીને પોતાનો વિચાર જણાવ્યો ત્યારે તેઓ તેના આ વિચાર સાથે સંમત્ત થયા નહિ. છેવટે તેઓ બધા એવા નિર્ણયપર આવ્યા કે દિનકર જે ઑફીસમાં કામ કરતો હતો ત્યાં સોનેરી ટોળીના એક માણસને નોકર તરીકે રાખવો કે જેથી દિનકરની પ્રત્યેક હિલચાલ પર સખ્ત દેખરેખ રાખી શકાય. અને યોગ્ય સમય પ્રાપ્ત થાય એટલે દિનકરનો ઘાટ ઘટવાનું કામ પણ તે જ માણસે કરી નાંખવું.

આ પ્રમાણે સોનેરી ટોળીએ એક નવીન મનુષ્યને શોધી કાઢયો. અગાઉ તેણે એક વર્તમાનપત્રની ઑફિસમાં બાતમીદાર તરીકે થોડો વખત કામ કરેલું હોવાથી, તે વર્તમાનપત્રની ઓફીસમાં ચાલી શકશે એવી બદમાશોની ખાત્રી થઇ. તેને દિનકર સંબંધીની હકીકત કહી સંભળાવ્યા પછી કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો: "ગમે તેમ કરીને દિનકરનો ઘાટ ઘડવો જ જોઇએ. જો તું આ કામ સંપૂર્ણ રીતે પાર ઉતારીશ તો હું ત્હને મોટી બક્ષીશ આપીશ. પરંતુ જો ત્હારી બેદરકારીને લીધે તો છટકી જવા પામ્યો તો ત્હારાં સો વર્ષ પૂરાં જ થયાં સ્હમજી લેજે!"

તે મનુષ્યે કૃષ્ણકાન્તની આજ્ઞા શિરપર ચડાવી લીધી. પ્રથમ તે ઉદ્યોગ કરીને પોતાનો ઉદરનિર્વાહ ચલાવતો હતો પરંતુ એ વ્યસની હોવાથી તેને સોનેરી ટોળીમાં જોડાવું પડયું હતું. તો પણ હજી યે તેના અંતરમાં પોતાના કૃતકર્મનો પશ્ચાતાપ થયા કરતો હતો.

"જો તેને જીવતો પકડી લાવવામાં આવે તો ઘણું સારૂં !" કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો: જો એમ જ બને તો તેને આપણા ઘરના ભોંયરામાં જ ગબડાવી દેજે પછી તેની શી વ્યવસ્થા કરવી તે હું સમજાવીશ. આ દિનકરનો બંદોબસ્ત થઈ જાય એટલે એક બીજા શયતાનની પાછળ આપણે લાગવાનું છે."

"તે કોણ ?" સર્વ ઉત્સુકતાથી બોલી ઉઠયા.

"બુદ્ધિપ્રસાદ !" કૃષ્ણકાન્ત દાંત પીસતો બોલ્યો: "એ લુચ્ચો મુનિમ શયતાન છે. પરંતુ દિનકરનો બંદોબસ્ત થયા પછી તેને સહજમાં પકડી શકાશે. કારણ કે દિનકર તેનું બોલતું ચાલતું યન્ત્ર થઇ પડયો છે. તે યન્ત્ર ગૂમ થતાંની સાથેજ બુદ્ધિપ્રસાદનો હાથ નિર્બળ થયા વગર રહેશે નહિ. વળી બુદ્ધિપ્રસાદ સિવાય પણ હજી એક શયતાનને આપણે પકડવાનો છે. પરંતુ આટલી આટલી ખટપટ હું કરૂં છું છતાં તે બહાર આવતો જ નથી."

"કોણ લક્ષ્મીપ્રસાદ કે ?" રમણિક બોલ્યો: "તે જીવતો નથી એવી હવે મ્હારી દૃઢ ખાત્રી થઇ છે."

"એ...મ" કૃષ્ણકાન્ત મોટેથી હસી પડયો અને બોલ્યો: "જે પ્રમાણે હું હયાત નથી તે પ્રમાણે તે પણ હયાત નથી ! આજ દિન સુધીમાં બનેલા તમામ બનાવો સંબંધી શાંત ચિત્તે વિચાર કરતાં મ્હારી પાકી ખાત્રી થઈ ચૂકી છે કે લક્ષ્મીપ્રસાદ હયાત છે. એટલુંજ નહિ, પરંતુ તે મુંબાઇમાં રહીનેજ આપણી વિરૂદ્ધ ખટપટ કર્યા કરે છે. વળી તેણે કેટલાક ગુપ્તચર પણ રાખ્યા છે અને તેમની દ્વારા આપણા સબંધી બધી બાતમી તેને મળે છે. હજી સુધી મ્હને તેનો પત્તો લાગ્યો નથી. મ્હને નવલખી પેટીની પણ પરવા નથી. માત્ર

એકવાર તેનો પરાભવ કરીને, હું તેના કરતાં શ્રેષ્ઠ છું, એટલુંજ જ મ્હારે તેની બતાવી આપવું છે."

"જો તમે કહો છો તે સત્ય હોય તો આપણને કેદ પકડાવવાની તજવીજ તે શા માટે કરવા નથી?" રમણિક બોલ્યો.

"હજી પણ તું તેનો ઉદ્દેશ સ્હમજી શકતો નથી કે?" કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યોઃ "તેને આપણા પ્રત્યેનું સંપૂર્ણ વૈર વસુલ કરવું છે. જ્યાં સુધી આપણે તેના ઘરપર બેધડક રીતે હલ્લો કરતા નથી ત્યાં સુધી તે કદિ પણ પોલીસની મદદ માગશે નહિ. પરંતુ આપણે તો આપણી વર્તમાન પદ્ધતિથી જ તેની ખોડ ભાંગવી છે."

ત્યારબાદ કેટલાક સમય સુધી સોનેરી ટોળીના સભાસદોએ આપસ આપસમાં વાતચિત કરી. દિનકરને ફસાવવા માટે ખાસ રોકવામાં આવેલા મનુષ્યને પુનઃ તાકીદ આપવામાં આવી. ત્યારપછી સભા બરખાસ્ત થઈ.

બીજે દિવસે અગીયાર વાગતાં નવનીધરાય નામનો એક માણસ 'ગુર્જર' પત્રની ઑફિસમાં આવ્યો, અને બાતમીદાર અથવા લેખકનું કામ કરવાને પોતે ખુશી છે, એવી અધિપતિને વિનંતિ કરી. ત્યારબાદ તેણે પોતાની લાયકાતનું સર્ટિફિકેટ અધિપતિને બતાવ્યું. તે સર્ટિફિકેટમાં સહી કરનાર ગૃહસ્થને અધિપતિ ઓળખતો નહોતો. પરંતુ તેમાં 'B. A. L. L. B.' એ પ્રમાણે લખેલું હોવાથી તેણે તે માંન્ય રાખ્યું. વળી તેની ઑફિસમાં હાલ એક બે માણસોની જરુર પણ હતી. નવનીધરાયે પોતાનું કામ જોયા બાદ પગાર ઠરાવવાનું જણાવ્યાથી અધિપતિને પણ તે વાત પસંદ પડી. નવનીધરાયને લેખકની જગ્યાએ નીમવામાં આવ્યો.

નવનીધરાયે મુંબાઇનાં કોઈપણ વર્તમાનપત્રની ઑફીસમાં કામ

કર્યું નહોતું અને તેથી અન્ય વર્તમાનપત્રોમાં કામ કરનારાઓ તેના અક્ષરથી પરિચિત નહોતા. વળી તેણે અધિપતિને એમ જણાવ્યું હતું કે પૂર્વે પોતે 'રાષ્ટ્ર' પત્રમાં કામ કર્યું હતું. 'રાષ્ટ્ર' પત્ર ક્યારનુંયે બંધ પડી ગયું હોવાથી નવનીધરાયની યોગ્યતાની વિશેષ તપાસ કરવાનો કંઈ માર્ગ પણ નહોતો.

નવનીધરાય પોતાનું કામ એવો તો એકાગ્રચિત્તે કર્યા કરતો હતો કે તે ઑફિસમાં આવતો ત્યારથી તે ઘેર જાય ત્યાંસુધી કોઇની પણ સાથે વાતચિત કર્યા વિના પોતાનું કામ કર્યા કરતો હતો. માત્ર દિનકર પાસે શું શું કામ આવે છે, તેની જ તે ગુપ્ત રીતે તપાસ રાખ્યાં કરતો હતો.

આ પ્રમાણે લગભગ ચાર પાંચ દિવસ વ્યતિત થઈ ગયા. પરંતુ દિનકરને બહારનું કંઇ કામ આવ્યું જ નહિ. નવનીધરાયનું ચિત્ત હવે અસ્વસ્થ થયું.

બીજે દિવસે અધિપતિ દિનકરના ટેબલ પાસે આવ્યા અને બોલ્યો: "દિનકર! ડૉ. મહેતા આફ્રિકાથી હમણાં જ આવ્યા છે. 'ગીરમીટીઆ ગુલામી' ના સંબંધમાં ત્યાં શી સ્થિતિ છે, એ સંબંધી તેમની પાસેથી તમે માહિતી મેળવી લાવો! હાલ તેઓ માથેરાનમાં રહે છે. લ્યો, આ તેમનું શિરનામું!"

"આ માહિતી ક્યારે જોઇશે?" દિનકર અધિપતિ સામું તાકી રહીને બોલ્યો.

"આજે જ જોઇએ છીએ. આવતી કાલના અંકમાં જ તે પ્રસિદ્ધ કરવાની છે. તમે રાત્રિના બાર વાગતાં પાછા આવી શકશો. હું તમારી રાહ જોતો ઑફીસમાં જ બેસી રહીશ."

"બહુ સારૂં. ત્યારે હું હમણાંજ જાઉં છું." એમ કહીને દિનકર ચાલવા લાગ્યો.

"બહુ સારૂં." નવનીધરાય પોતાના મનમાં જ આનંદ પામતો બબડયો. દિનકર અને અધિપતિ વચ્ચે થયેલી વાતચિત નવનીધ-રાયના સાંભળવામાં આવી હતી. પોતાને યોગ્ય પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી તે અત્યાનંદ પામ્યો.

એટલામાં દિનકરને કંઈક યાદ આવ્યું એટલે તે પાછો ફર્યો, ને અધિપતિને લઇ કેટલીક ગુપ્ત વાતચિત કરવા સારૂ ઑફીસની બીજી એક ઓરડીમાં ગયો. આ લાગ સાધીને નવનીધરાય 'ટેલીફોન' ની ઓરડીમાં ગયો. તેણે કૃષ્ણકાન્તને બધી હકીકત સંક્ષિપ્તમાં કહી સંભળાવી. એટલામાં એક મનુષ્ય આફિસમાં આવ્યો. 'દિનકર' એવો શબ્દ તેના કાન પર પડતાંની સાથે જ આવનાર મનુષ્ય ચમકયો. પરંતુ બાકીની વાતચીત સાંકેતિક હોવાથી તેનાથી કંઇ જ સ્હમજાયું નહિ. પરંતુ દિનકરને લગતી જ કંઈ વાતચિત છે, એટલું તો તે ચોક્કસ સ્હમજી ગયો. તે તરતજ દિનકરના મેજ પાસે આવીને ઉભો અને 'ટેલીફોન'ની ઓરડીમાંથી કોણ બહાર આવે છે તેની રાહ જોવા લાગ્યો. અલ્પ સમયમાં જ નવનીધરાય 'ટેલીફોન'ની ઓરડીમાંથી બહાર આવ્યો અને પોતાની જગ્યા પર બેસીને કામ કરવા મંડી ગયો. પોતાનાપર કોઇ મનુષ્યની નજર હતી તેની તે બિચારાને કલ્પના પણ નહોતી.

એટલામાં દિનકર અધિપતિ સાથે વાતચિત કરી રહ્યા પછી પોતાના મેજ પાસે આવ્યો તો તે તરત જ આશ્ચર્યપૂર્ણ સ્વરે બોલી ઉઠયો: "બુદ્ધિપ્રસાદ! તમે અત્યારે અહિં ક્યાંથી?"

બુદ્ધિપ્રસાદે કંઈ પણ બોલ્યા વગર દિનકરના હાથમાં એક ચિઠ્ઠી મૂકી.

"કંઇ નવા જૂની છે કે શું?" દિનકર ચિઠ્ઠી ઉકેલતાં બોલ્યો.

"ઉષા બ્હેને આ પત્ર તમને પોતાને હાથોહાથ આપીને ઉત્તર લાવવાનું કામ મ્હને પોતાને જ સોંપ્યું હોવાથી હું જાતેજ આવ્યો છું."

"એટલે?" દિનકર બોલ્યો: આવા નજીવા કામ માટે તમો પોતે ઘર છોડીને શામાટે આવ્યા?"

"તમે બિલકુલ નિશ્ચિંત રહો! યોગ્ય બંદોબસ્ત કરીને જ અહિં આવ્યો છું."

દિનકરે ઉષાનો પત્ર વાંચ્યો. "આજે સ્હાંજે જરૂર મળજો. તમારી રાહ જોઉં છું.': એટલા જ શબ્દો ચિઠ્ઠીમાં લખેલા હતા.

દિનકરે તે ચિઠ્ઠી ખિસ્સામાં મૂકી અને બુદ્ધિપ્રસાદનો હાથ પકડીને બોલ્યો: "બુદ્ધિપ્રસાદ! મ્હારી પ્રાણપ્રિયા ઉષાનો પત્ર પહોંચાડવા બદલ હું તમારો બહુ ઋણી છું. પરંતુ મ્હારા હૃદયદેવતાની આજ્ઞા આજે હું માન્ય કરી શકીશ નહિ. આજે મ્હારે ડૉ. મહેતાની મુલાકાત લેવા માટે માથેરાન જવાનું છે એટલે મ્હારાથી તમારે ત્યાં આવી શકાશે નહિ. ઉષાને કહેજો કે હું આવતી કાલે સ્હવારે ચ્હા ત્યાં જ પીશ."

બુદ્ધિપ્રસાદ સ્મિત કરતો દિનકરની રજા લઇને ચાલ્યો ગયો.

બુદ્ધિપ્રસાદ અને દિનકર વચ્ચે વાતચિત ચાલતી હતી ત્યારે બુદ્ધિપ્રસાદની નજર નવનીધરાય તરફ જ હતી. ઑફિસમાંથી નીકળતાં નીકળતાં તેના મનમાં સંશય ઉત્પન્ન થયો કે આ નવો માણસ સોનેરી ટોળીમાંનો કોઇ બદમાશ તો નહિ હોય? ઑફિસમાંથી

નીકળીને તે ક્યાં જાય છે તેની તપાસ રાખવા માટે તે ત્યાંથી થોડે દૂરની એક જગ્યાએ જઇને બેઠો. કેટલીક વાર પછી ઑફિસ છૂટવાને વખત થયો. સર્વ કારકૂનો પેતપોતાને ઘેર જવા લાગ્યા. પરંતુ નવનીધરાય બુદ્ધિપ્રસાદની દૃષ્ટિએ પડયો જ નહિ.

સંધ્યાકાળ થવા આવ્યો એટલે બુદ્ધિપ્રસાદ નિરાશ વદને પોતાના ઘર તરફ જવા લાગ્યો. તે સ્વગત વિચારવા લાગ્યોઃ " જો આ માણસ સોનેરી ટોળીમાંનો જ હોય તો તે ખરેખર તેની નજર દિનકરપર જ હોવી જોઈએ. હાલ તરત ઉપાની કાળજી રાખવા જેવું નથી. આજે રાત્રિએ ઘરનો પક્કો બંદોબસ્ત કરીને દિનકરની તપાસ રાખવી પડશે. " .

આ તરફ નવનીધરાયનો ' ટેલીફોન ' આવવાથી કૃષ્ણકાન્તને અત્યાનંદ થયો. આજે રાત્રિએ લુચ્ચો બાતમીદાર અવશ્ય પોતાના પંઝામાં આવશે એવી તેની ખાત્રી થઇ. જો તે માને તો કોઇ ગુપ્ત જગ્યાએ તેને રાખવાનો અને જો તેમ કરવાને કબૂલ ન થાય તો પછી તેનો સદાને માટે નિકાલ કરવાનો કૃષ્ણકાન્તે પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો. દિનકરનું સ્વાગત કરવા માટે તેણે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવા માંડી.

દિનકર માથેરાન આવી પહોંચ્યો ત્યારે રાત્રિના નવ વાગી ગયા હતા. ડો. મહેતાના બંગલા પાસે તે આવ્યો એટલે તેણે ત્યાં એક નોકરને ઉભેલો જોયો. તે ડો. મહેતાનો જ નોકર હોવો જોઇએ એમ ધારીને દિનકર તેની પાસે જઇને બોલ્યોઃ "ડોકટર સાહેબ બંગલામાં છે કે ? હું તેમને મળવા માટેજ મુંબઇથી આવ્યો છું." એમ કહીને દિનકર પોતાના ખિસ્સામાંથી એક 'વીઝીટીંગ કાર્ડ' કાઢયું અને તે નોકરના હાથમાં મૂક્યું.

નોકરે તે કાર્ડ વાંચી રહ્યા પછી સલામ કરીને બોલ્યો: " ડૉકટર સાહેબ કંઇ જરૂરી કામને લીધે આજે સ્હાંજે મુંબઈ ગયા છે અને રાત્રિએ પણ ત્યાં જ રહેવાના છે. આપ અહિં આવવાના છો એવી બાતમી તમારા પત્રમાં અધિપતિએ તેમને ' ટેલિફોન ' દ્વારા પહોંચાડી હતી અને તેથી આપ નહિ આવો કે તરત જ દાદરના સ્ટેશનની નજીકમાં જ નં. ૪૯ વાળા બંગલામાં આપને મોકલવાનું મ્હને કહી ગયા છે. " એમ કહીને તે નોકરે દિનકરને તેનું કાર્ડ પાછું સોંપ્યું.

દિનકરે તે કાર્ડની પાછળના ભાગમાં " દાદર નં. ૪૯, " એ પ્રમાણે લખી લીધું અને ત્યાર પછી નોકરની રજા લઇને ત્યાંથી ચાલતો થયો. પોતાનું કામ પૂર્ણ થયું માનીને નોકર પણ નજીકની ઝાડીમાં અદૃશ્ય થઇ ગયો.

દાદરના સ્ટેશનની નજીકમાં કૃષ્ણકાન્તે નં. ૪૯ વાળો બંગલો ભાડે રાખ્યો હતો. સોનેરી ટોળીના બદમાશો પણ તે સંબંધી જાણતા નહોતા. જ્યારે જ્યારે પોતાને એકાન્તમાં રહેવાની ઇચ્છા થતી ત્યારે કૃષ્ણકાન્ત અહિં આવી રહેતો. પોતે માથેરાન મોકલેલો મનુષ્ય જો પોતાનું કામ બરાબર પાર ઉતારે તો દિનકર દશ વાગતાં દાદર આવી પહોંચે એમ કૃષ્ણકાન્તનું અનુમાન હતું. તેણે અત્યારે પારસીનો વેષ ધારણ કર્યો હતો. કૃષ્ણકાન્ત વેષાંતર કરવામાં એવો તો એક્કો હતો કે છૂપી પોલિસના કાબેલ અધિકારીઓને પણ તેણે ઘણીવાર થાપ ખવડાવી હતી. પરંતુ ચાલાક દિનકર પોતાને ઓળખી કાઢયા વગર રહેશે નહિ, એવી કૃષ્ણકાન્તની ખાત્રી હતી. તોપણ પોતે કૃષ્ણકાન્ત છે, એટલું જ માત્ર દિનકરના જાણવામાં ન આવે તો બસ, એવી ઇચ્છાથી તેણે આજે વિશેષ ખબરદારી રાખી હતી. તેણે બંગલાની બહાર એક વૃદ્ધ સેવકને બેસાડયો હતો.

આશરે દશ વાગ્યાને અરસામાં દિનકર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે પેલા વૃદ્ધ નોકરને પોતાનું 'વીઝીટીંગ કાર્ડ' આપ્યું એટલે તે તેને દિવાનખાનામાં લઇ આવ્યો.

દિવાનખાનામાં પગ મૂકતાંની સાથે જ ચાલાક દિનકર કળી ગયો કે સામેની ખુરસીપર બેઠેલો ગૃહસ્થ ડૉ. મ્હેતા નહોતો. તે તેની પાસે ગયો અને ગંભીર સ્વરે બોલ્યો: "મ્હારે ડૉ. મ્હેતાને મળવું છે."

"ડૉક્ટર સાહેબ તો તેમના માથેરાનના બંગલામાં છે!" કૃષ્ણકાન્ત પોતાનો સ્વર બદલીને બોલ્યો.

"હં...?" દિનકર ગભરાઈ જતો બોલી ઉઠ્યો.

"ગભરાઓ નહિ. બેસો!" કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો:

"ના, નાં: ગભરાવું શા માટે પડે?" દિનકર હિંમતપૂર્વક બોલ્યો: "મ્હને નાહક ફેરો પડયો. હશે! આપને તસ્દી આપવી પડી છે તે બદલ ક્ષમા માગું છું. વારૂ, ત્યારે રજા લઉં છું."

"સહજ બેસો તો ખરા? જવાય છે. શી ઉતાવળ છે?"

ખુરસીપર બેઠા પછી પોતાની સામેના ગૃહસ્થ પ્રત્યે સાંશક દૃષ્ટિ ફેંકતો દિનકર બોલ્યો: "હં, સ્હમજ્યો?"

"એમ કે?" કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો.

"હું જાળમાં સપડાયો! મ્હારી પોતાની જ બેદરકારીથી જાણી જોઇને મ્હેં તમારી પ્રપંચજાળમાં ઝંપલાવ્યું છે."

"હું ડૉક્ટર મ્હેતા નથી એવી ખાત્રી થતાંની સાથે જ તમારા જેવો કુશળ માણસ ખરો ભેદ પામી જાય એ સ્વાભાવિક જ છે."

"ત્યારે, આ પણ સોનેરી ટોળીની જ કૃપા હોવી જોઇએ!"

"હા; પરંતુ વિના કારણ તમને લેશ માત્ર પણ ત્રાસ આપવાની સોનેરી ટોળીની બિલકુલ ઇચ્છા નથી."

"નહિ હોય ! મ્હારા ગળા પર કોદાળીઓ ફેંકવી. વિષમય સિગારેટસ મોકલવી, દુધમાં ઝેર ભેળવી જવું, એ બધાં પ્રેમ ચિહ્નો હું વિસરી ગયો નથી."

"દિનકર ! તમે ઘણા હુશિઆર માણસ છો. તેમ કરવાની તે પ્રસંગે જરૂર જ હતી. કારણ કે તે વખતે સોનેરી ટોળીને તમારા તરફથી નુકસાન થવાનો સંભવ હતો. પરંતુ એ સંભવ નષ્ટ થતાંની સાથે જ તે સર્વે ચિહ્નો બંધ પડયાં હતાં. વળી પાછો એ સંભવ ઉપસ્થિત થશે એમ જણાય છે. અને તેથી જ આજે તમારે અહિ આવવું પડયું છે એ પણ હવે તો તમે સ્હમજી શકયા હશો જ !"

"હા; અત્યારે હું તમારા તાબામાં છું. પણ તમે મ્હને શું કરવા ધારો છો તે કૃપા કરીને જણાવી શકશો કે ?"

"હા, હું તમને સ્પષ્ટ જ કહી દેવા ઇચ્છું છું." એમ કહીને કૃષ્ણકાન્તે ટેબલનું એક ખાનું ઉઘાડયું અને તેમાંથી નોટોનું એક બંડલ કાઢીને તે બોલ્યોઃ "આ રૂપિઆ બાર હજારની રકમ છે—',

"વાહ !" દિનકર સ્મિત કરતો વચ્ચે જ બોલી ઉઠયોઃ "મ્હારા જેવા ગરીબ માણસને લગ્ન કરવા માટે આટલી રકમ તો બહુ થઇ પડે હોં વારૂ પછી ?"

થોડા સમય સુધી બન્ને જણા એક બીજા પ્રત્યે તિવ્ર દૃષ્ટિ ફેંકતા જોઇ રહ્યા. દ્રવ્ય લોભથી આ તરુણને વશ કરી શકાશે નહિ એવી ખાત્રી થવાથી કૃષ્ણકાન્તે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકયો.

અલ્પ સમય પછી કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યોઃ "દિનકર ! તમે જો એક જ શરત કબૂલ કરો તો આ બધી રકમ તમને મળે !" એમ

કહીને કૃષ્ણકાન્તે પોતાના પગ નીચેનું બટન દબાવ્યું આ બટન દબાવીને પોતાના સાથીદારોને બોલાવવાની કૃષ્ણકાન્તે સૂચના કરી હતી, પરંતુ તે દિનકરના લક્ષ્યમાં આવી નહિ.

"મ્હારે સોનેરી ટોળીમાં દાખલ થવું એટલું જ તમે કબૂલ કરાવવા ઇચ્છો છો ને?"

"હા; નહિંતર મરવા માટે તૈયાર થાઓ!" કૃષ્ણકાન્ત ક્રોધપૂર્ણ સ્વરે બોલ્યો. આવેશમાં તેનાથી પોતાના મૂળ સ્વરથી બોલી જવાયું. પરિચિત અવાજ સાંભળતાંની સાથે જ પોતાની સામે બેઠેલો મનુષ્ય કૃષ્ણકાન્ત જ હતો, એવી દિનકરની ખાત્રી થઈ. તે કંપિત સ્વરે બોલ્યો: "તમે મ્હારૂં ખૂન કરશો કે?"

"હા; મૃત્યુ અથવા જન્મકેદ! આ બેમાં સારૂં તે તમારૂં!"

"તે તો હું યે જાણું છું." દિનકર નિર્ભયપણે બોલ્યો.

દિનકરની નિર્ભયતા જોઇને કૃષ્ણકાન્ત દિઙ્‌ગ જ થઈ ગયો. તેણે બાજુના કબાટમાંથી શરબતનો એક શીશો કાઢયો અને બે પ્યાલા ભર્યા. ત્યાર પછી દિનકર પ્રત્યે સકૌતુક દૃષ્ટિપાત કરતાં તે બોલ્યો: "દિનકર! આજે તમે મ્હારા અતિથિ હોવાથી મ્હારી શક્તિ અનુસાર તમારૂં આતિથ્ય કરવું એ મ્હારો ધર્મ છે. આજે હું તમને શરબત પીવડાવવા ઇચ્છું છું. એ ઉપરથી તમે જોઇ શકશો કે આપણા ઉભયની વચ્ચે વ્યક્તિશઃ વૈમનસ્ય નથી. તમે અમારા માર્ગમાં આડે આવતા હોવાથી તમને દૂર કરવાની જરૂર છે. ત્યાર પછી બુદ્ધિપ્રસાદનો પણ યોગ્ય બન્દોબસ્ત થવાનો છે. ધંધાને અંગે મ્હારે નાઇલાજ તેમ કર્યા વગર છૂટકો નથી. દિનકર! આ શરબતમાં વિષ ભેળવેલું છે એવી કલ્પના સુદ્ધાં કરતા નહિ. આ પ્યાલા બારિકીથી તપાસી જુઓ અથવા હું પહેલાં શરબત પીઉં છું, એટલે તમારી ખાત્રી થશે કે હું

આ વખતે તમને દગો દેવા ઇચ્છતો નથી. તમારા જેવા એક હુશિઆર અને કાબેલ મનુષ્યનો બન્ને તેટલો ઉપયોગ કરવાની મ્હારી દઢ ઇચ્છા છે." એટલું બોલતાં બોલતાં કૃષ્ણકાન્તે બન્ને પ્યાલામાં શરબત રેડયું અને પ્યાલું પોતાના હાથમાં રાખીને બીજું પ્યાલું તેણે દિનકરના હાથમાં આપ્યું.

દિનકર દ્વાર ભણી પીઠ કરીને કૃષ્ણકાન્તની સામે બેઠો હતો. કૃષ્ણકાન્તની અને દિનકરની વચ્ચે એક મેજ હતું. દિનકરે શરબતનું પ્યાલું પોતાની પાસે લીધું અને વખત જોવાની ઇચ્છાથી તેણે પોતાના ખિસ્સામાંથી ઘડીઆળ કાઢ્યું. ઘડીઆળમાંના કાચમાં દિનકરે એક મનુષ્યનું પ્રતિબિમ્બ જોયું. તેની તરત જ ખાત્રી થઇ ગઈ કે પેલો વૃદ્ધ નોકર પોતાની પાછળ આવીને ઉભો હતો. દિનકરે ઘડીઆળ ખિસ્સામાં મૂકીને શરબતનું પ્યાલું ઉપાડયું અને તે પોતાની પાછળ ઉભેલા મનુષ્યના મ્હોં પર ફેંક્યું. શરબત આંખોમાં પડવાથી પેલો નોકર આંખો ચોળવા લાગ્યો એટલામાં દિનકરે પોતાની સામેનું મેજ ઉંચું કરીને કૃષ્ણકાન્તના શરીરપર નાંખ્યું. તરત જ કૃષ્ણકાન્ત ખુરસી પરથી નીચે પટકાઈ પડ્યો. દિનકરે દોટ મૂકી અને તે સરીઆમ રસ્તા પર આવીને ઉભો. પોતે એક મહાન સંકટમાંથી બચી જવા પામ્યો હતો એવી તેની ખાત્રી થઇ તોપણ હજી તેના પગ ભયથી ધ્રુજતા હતા.

ડૉ. મ્હેતાની મુલાકાત લેવા માટે **માથેરાન** જવાનું દિનકરે માંડી વાળ્યું. તેણે એક ભાડાની ગાડી કરી લીધી અને લક્ષ્મીપ્રસાદના બંગલે આવ્યો. ત્યાંથી તેણે અધિપતિને 'ટેલિફોન દ્વારા' કહી સંભળાવ્યું કે પોતાની પ્રકૃતિ સારી નહિ હોવાથી તે **માથેરાન** જઇ શકશે નહિ. અર્થાત્ '**ગુર્જર**' પત્રમાં બીજે દિવસે ડૉ. **મ્હેતાનો**

'ઇન્ટરવ્યુ' પ્રસિદ્ધ થઈ શક્યો નહિ. અધિપતિ આથી ઘણો જ દિલગીર થયો.

દિનકરને સુખરૂપ ઘેર આવેલો જોઇને બુદ્ધિપ્રસાદને અત્યાનંદ થયો. તે બોલ્યો: દિનકર! આજે ત્હારા માટે મ્હને બહુ જ ચિન્તા થતી હતી. ત્હારી ઑફિસમાંનો પેલો નવીન લેખક કોઈની સાથે 'ટેલિફોન'માં વાતચિત કરતો હતો અને તે વખતે તેના મ્હોંએ મ્હેં ત્હારૂં નામ સાંભળ્યું હતું. તે 'સોનેરી ટોળી' માંનો બદમાશ હોવો જોઇએ. તેની નજર ત્હારાપર છે એવી મ્હારી ખાત્રી થઇ ચૂકી છે. ત્હને તે બદલ સૂચના કરીને સાવધ કરવાનો મ્હારો વિચાર હતો, પરંતુ પુનઃ આપણો મેળાપ થઇ શક્યો જ નહિ. આજે રાત્રિ સુધીમાં શું શું બનાવો બન્યા તે કહે જોઇએ?"

અત્યારે રાત્રિના અગીઆર વાગી ગયા હતા તો પણ ઉષા નિદ્રસ્થ થઇ ન હોતી. પોતાની વિનંતી દિનકરે અમાન્ય કરી હોવાથી આજે તે ઘણી દિલગીર થઇ ગઇ હતી અને તેથી તેને ઉંઘ આવતી નહોતી. અત્યારે તે એક પુસ્તક વાંચતી હતી. દિનકરનું નામ સાંભળતાં તે તરત જ દિવાનખાના તરફ દોડી. દિવાનખાનાના દ્વારમાં પ્રવેશ કરતાં તે સ્મિત કરતી બોલી: "કેમ આજે અહિં આવવાની ફુરસદ નહોતી ને?"

દિનકર તેની પાસે આવ્યો અને તેનો હાથ પકડીને પ્રેમપૂર્ણ સ્વરે બોલ્યો: "આજે ફુરસદ નહિ મળે એમ મ્હારૂં માનવું હતું પરંતુ તે અનાયાસે મળી એટલે આટલું મોડું થવા છતાં પણ તમારી પાસે આવ્યો જ ને?"

એમ બોલીને દિનકર ઉષાને લઇને મેજ આગળ આવ્યો. એ બન્ને ખુરસીપર બેઠાં. બુદ્ધિપ્રસાદ પણ ત્યાં જ એક ખુરસીપર

બેઠો હતો. તે ઉષા પ્રત્યે જોઇને બોલ્યો: આજે દિનકર કોઇ મહાન્ આફતમાંથી બચીને આવ્યો હોય એમ મ્હને લાગે છે."

"એમ?" આશ્ચર્ય પામતી ઉષા દિનકર સામું જોતી બોલી: "આજે શી નવા જુની બનવા પામી હતી?"

દિનકરે અથઇતિ કહી સંભળાવી. તે સાંભળતાં ઉષા હર્ષ, ખેદ, ભય અને આનંદ એવા અનેક મનોવિકાર અનુભવવા લાગી. અંતે તેણે દિનકર પ્રત્યે એક પ્રેમપૂર્ણ નેત્ર કટાક્ષ ફેંકયો. આ નેત્રકટાક્ષે દિનકરના શ્રમનો પરિહાર કરી નાખ્યો. તેનું હૃદય આનંદમય બની ગયું.

"બુદ્ધિપ્રસાદ! મ્હારાપર તમને વિશ્વાસ છે કે?" દિનકર સ્મિત કરતો બોલ્યો.

"બીજા કોઈ પણ મનુષ્યને હું ત્હારા જેટલો વિશ્વાસપાત્ર ગણતો નથી. હું ત્હને મ્હારા બંધુ સમાન ચાહું છું."

"તમારા આવા સર્ટિફીકેટ બદલ હું તમારો આભાર માનુંછું. ઠીક ત્યારે હવે રજા લઇશ."

ઉષા અને બુદ્ધિપ્રસાદની રજા લઇને દિનકર પોતાના ઘેર આવ્યો.

બીજે દિવસે બપોરના બાર વાગી ગયા પછી માયા ઉષાને મળવા માટે આવી. જોકે માયા પણ અંદરખાનેથી સોનેરી ટોળી સાથે જોડાયલી હતી, તે વાત ઉષા હવે સારી રીતે જાણતી હતી તો પણ તેણે તેનો સત્કાર કર્યો. માયાને જોતાંની સાથે જ બુદ્ધિ-પ્રસાદના મનમાં એક કલ્પના ઉદ્ભવી. તેણે પોતાનો નિત્યનો પોષાક કાઢી નાખીને નવોજ પોષાક ધારણ કર્યો અને ઝપાટાબંધ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. બુદ્ધિપ્રસાદ નજીકમાં જ ગુપ્ત રીતે છૂપાઇને બેઠો હતો.

ઉષા સાથે કેટલીક વાતચીત કર્યા પછી માયા ત્યાંથી ચાલની થઇ. બુદ્ધિપ્રસાદ પણ તેની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. બુદ્ધિપ્રસાદ પોતાની પાછળ આવતો હતો તેની માયાને બિલકુલ ખબર નહોતી.

નિત્ય નિયમ પ્રમાણે દિનકર સાડા બાર વાગતાં ઑફીસમાં ગયો. નવનીધરાય પોતાના કામ પર આવીને બેઠા હતા. દિનકર જો કે ટપાલ વાંચતો હતો પરંતુ તેની નજર નવનીધરાય તરફ જ હતી. નવનીધરાય તો પોતાના કામમાં જ લીન થઇ ગયા હતા. ત્યાર પછી બપોરના સમયે એક કલાકની 'રીસેસ' ની રજાનો વખત થયો એટલે નવનીધરાય ઑફિસની બહાર નીકળી પડયા. દિનકર પણ તેની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો.

દિનકર પોતાની પાછળ આવે છે એ વાત નવનીધરાયના ધ્યાનમાં આવી. તે ચાલતાં ચાલતાં સ્વગત વિચારવા લાગ્યો: "આ લુચ્ચો બડો શયતાન જણાય છે. ઠીક છે. તેને એકવાર ફસાવ્યા વગર તે સીધો નહિ થાય !" એટલામાં નવનીધરાય એક દવાવાળાની દુકાન પાસે આવી પહોંચ્યા. તે દુકાનમાં તે દાખલ થયા. દિનકર નવનીધરાયની રાહ જોતો રસ્તાપર આમતેમ ફરવા લાગ્યો. દુકાનમાં ગયા પછી નવનીધરાયે કૃષ્ણકાન્તને 'ટેલિફોન કર્યો. આ દુકાન સોનેરી ટોળિમાંનો એક બદમાશ ચલાવતો હતો તેની દિનકરને ખબર નહોતી. કેટલીક વાર પછી નવનીધરાય એક દવાની શીશી પોતાના હાથમાં લઇને દુકાનમાંથી બહાર પડયા. આથી દિનકરના મનમાં કંઇ જ સંશય ઉદ્દભવ્યો નહિ. નવનીધરાય ઝપાટાબંધ આગળ ચાલવા લાગ્યા. તેણે પાછા વળીને જોયું જ નહિ. તો પણ તેને પોતાના બદલ કંઇ વહેમ ન આવે એટલા માટે દિનકર તેનાથી દૂર ચાલતો હતો.

જો દિનકરે અત્યારે આટલી બધી સાવધાનતા રાખી ન હોત તો તેને એક મૂકાભિનયનું 'ફાર્સ' જોવાનો પ્રસંગ મળત અને તેથી તે વધારે સાવધાન થયા વગર રહ્યો ન હોત.

નવનીધરાય એક બીજા રસ્તા તરફ વળ્યા કે તરત જ તેમણે માયાને પોતાના સામી આવતી દીઠી. તેમણે તેને નાક પર આંગળી મૂકીને પોતાને નહિ બોલાવવાનો ઇસારો કર્યો અને એક ભાડૂતી વિકટોરીઆ તરફ આંગળી કરી. કંઈ પણ બોલ્યા વગર એકદમ ચાલ્યા જવાની નવનીધરાયે પોતાને સૂચના કરી એટલુંજ માયા સહમજી શકી. પરંતુ તે તેમ કરવાનું કરણ કળી શકી નહિ. તેણે વિકટોરીઆ બોલાવી અને તેમાં બેસીને ત્યાં ચાલી ગઈ.

બુદ્ધિપ્રસાદ માયાની પાછળ જ હતો. નવનીધરાયનો મૂકાભિનય અને માયાનું વર્તન તે બરાબર જોઇ શક્યો. માયા અને નવનીધરાય પરસ્પર ઓળખે છે અને નવનીધરાય બદ્દલની પોતાની શંકા ખરી હતી, એવી તેની દૃઢ ખાત્રી થઇ. માયાની ગાડી પ્રત્યે આશ્ચર્યપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકતો તે ઉભો રહ્યો.

દિનકર પણ નવનીધરાયની પાછળ ચાલ્યો આવતો હતો. નવનીધરાય એક ઘર પાસે જઇને ઉભો રહ્યો અને પોતાના ખિસ્સા- માંથી કુંચીઓ કાઢીને તે ઘરનું દ્વાર તેણે ઉઘાડ્યું. તે ઘરમાં દાખલ થયા પછી તેણે તે દ્વાર ખાલી બંધ કર્યું. દિનકર તે દ્વાર પાસે આવી પહોંચ્યો એટલે તેણે તે દ્વારને ધક્કો માર્યો. દ્વાર ઉઘાડું હોવાથી તે અંદર દાખલ થયો. બુદ્ધિપ્રસાદે પાછળ ફરીને જોયું તો દિનકરે તેણે તે ઘરમાં દાખલ થતો જોયો. દિનકરને સૂચના આપવા માટે તે દોડતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે દ્વારને ધક્કો માર્યો તો તે અંદરથી બંધ થયું હતું. અહિં કંઈ પણ દગો હોવો જોઇએ એવી બુદ્ધિપ્રસાદ-

ની ખાત્રી થઈ. અંતે તેણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે થોડીવાર દિનકરની રાહ જોવી અને જો તે ન આવે તો પછી તે માટે ઘટતા ઉપાયો લેવા. બુદ્ધિપ્રસાદ તે ઘરના ઓટલા પાસે બેઠો.

દિનકર જે ઘરમાં દાખલ થયો હતો તો તે ઘર સોનેરી ટોળીનું હતું. જે મનુષ્યને દેહાંત દંડની શિક્ષા કરવાની હોય, તેને આ ઘરમાંના એક લોહકુંડમાં નાખી દેવામાં આવતો હતો. જેવો દિનકર તે ઘરમાં દાખલ થયો કે તરત જ બે બદમાશોએ તેને ઉચકીને તે કુંડમાં ફેંકી દીધો. કૃષ્ણકાન્ત તે કુંડ ઉપરનું ચક્ર પોતાના હાથમાં ઝાલીને બેઠો હતો. દિનકર કુંડમાં પડયો કે તરત જ તેણે તે ચક્ર ફેરવવા માંડયું. તરત જ કુંડની ચારે બાજૂ એક બીજા સાથે જોડાઈ જવા લાગી. આ જોઇને દિનકર ગભરાયો. તે કુંડમાં આમ તેમ ન્હાસવા લાગ્યો, કુંડની ચારે બાજુઓ લીસા લોખંડની બનાવેલી હતી. તેમ જ તે બહુ ઉંચી હોવાથી ઉપર ચઢીને બહાર આવી શકાય તેમ નહોતું. આ વખતે દિનકરની ખાત્રી થઇ ગઈ કે પોતે અવિચારથી દુષ્ટોની જાળમાં ફસાઇ પડયો હતો અને હવે ઉગરવાનો એક પણ માર્ગ રહ્યો નહોતો. તેણે એક કારમી ચીસ પાડી.

લગભગ પાંચ સાત મિનિટ થઇ. પરંતુ દિનકર બહાર આવ્યો જ નહિ. અંદર કંઇ દગો હોવો જ જોઇએ એવી બુદ્ધિપ્રસાદની ખાત્રી થઈ. પુનઃ દ્વાર પાસે આવ્યો પરંતુ તે અંદરથી બંધ જ હતું. હવે તેનું ચિત્ત અસ્વસ્થ થયું. તેણે ચોમેર દૃષ્ટિપાત કર્યો તો નજીકનું એક ખાલી મકાન તેની નજરે પડયું. તે તરત જ ત્યાં ગયો. એ ઘરમાં એક વૃક્ષ હતું. બુદ્ધિપ્રસાદ તે વૃક્ષ પર ચઢી ગયો અને પેલા ઘરની અગાશીમાં કૂદી પડયો. સુભાગ્યે અગાશીમાંની એક બારી ખુલ્લી રહી ગઇ હતી. તે તરત જ નીચે ગયો. ત્યાં તેને

ચક્રનો ‘ ઘર ઘર ’ અવાજ સંભળાવા લાગ્યો. તેણે આ ભયંકર પ્રસંગ જોયો એટલે તેનું શરીર કંપી ઉઠયું. કૃષ્ણકાન્ત પોતાના તાનમાં લીન થયો હોવાથી, બુદ્ધિપ્રસાદ તરફ તેનું લક્ષ્ય ગયું નહોતું. બુદ્ધિપ્રસાદે કૃષ્ણકાન્ત પાસે જઇને તેને કુંડમાં ધકેલી દીધો. કૃષ્ણકાન્તને કુંડમાં પડેલો જોતાંની સાથે જ દિનકરે તેને લતાપ્રહારથી નીચે નાખી દીધો અને બુદ્ધિપ્રસાદે કુંડમાં નાખેલી પાઘડીનો છેડો પકડીને તે ઉપર ચઢી આવ્યો. એટલામાં કૃષ્ણકાન્તના બે બદમાશો બુદ્ધિપ્રસાદના અંગ પર ધસી આવ્યા. તેઓની વચ્ચે તુમુલ યુદ્ધ થવા લાગ્યું. પરંતુ આખરે તેઓએ બુદ્ધિપ્રસાદને પકડયો અને તેના હાથ પગ બાંધવા માંડયા. એટલામાં દિનકરે બે બદમાશોમાંના એકને પાછળથી આવીને પકડયો અને તેને પેલા લોહ કુંડમાં ફેંકી દીધો. બીજો બદમાશ ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો. દિનકર અને બુદ્ધિપ્રસાદ એકદમ દ્વાર ઉઘાડીને સરિઆમ રસ્તાપર આવ્યા.

બુદ્ધિપ્રસાદને આકસ્મિક રીતે ત્યાં આવી ચઢેલો જોઈને દિનકરને આશ્ચર્ય થયું. રસ્તામાં બન્ને જણાએ એક બીજાની હકીકત નિવેદન કરી. ઇષ્ટકૃપાથી આપણા પ્રાણ બચવા પામ્યા છે, એમ માની બન્ને જણાએ અનન્યભાવે ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરી.

પ્રકરણ ૭ મું.

પ્રેમદાનું પરાક્રમ.

ઉષાને મળવા સારૂ દિનકર લક્ષ્મીપ્રસાદને બંગલે હમેશાં આવતો હતો. અર્થાત્ જ્યારે જ્યારે નિવૃત્તિ મળતી ત્યારે ત્યારે દિનકર તે સમય ઉષા સાથે વાર્તાલાપ કરવામાં જ વીતાડતો હતો. કોઇવાર તે ઉષા સાથે વાર્ત્તાલાપ કરતો, કોઈ વાર ઉષા અને લીલાને લઇને તે ફરવા જતો અને કોઇવાર તે બુદ્ધિપ્રસાદ સાથે સોનેરી ટોળીની બાબતમાં વાટાઘાટ કરતો હતો. આ પ્રમાણે જ તેનો નિત્યક્રમ ચાલુ હતો. બુદ્ધિ-પ્રસાદની પ્રમાણિકતા, હુશિઆરી અને કાર્યદક્ષતા બદલ તેની વધારે અને વધારે પ્રતીતિ થતી જતી હતી. જ્યાં સુધી બુદ્ધિપ્રસાદના રક્ષણ નીચે ઉષા છે, ત્યાં સુધી તેના સુરક્ષિતપણા બદલ કંઇ ચિન્તા કરવા જેવું નહોતું એવું તે ખાત્રીથી માનતો હતો. તથાપિ કોઇ કોઇ પ્રસંગે ઉષા દિનકરની મુખમુદ્રાપર ઉદાસીનતા અને ખિન્નતાની છાયા સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકતી હતી. ઉષા દિનકરની ખિન્નતાનું કારણ જાણવા માટે ઘણાયે પ્રયત્નો કરતી, પરંતુ તેમાં તે ફાવતી નહિ.

એક દિવસ ઉષા અને દિનકર 'બેક બે'પર ફરવા ગયાં હતાં. આ વખતે દિનકરની મુખમુદ્રાપર એકાએક ચિન્તાની છાયા પ્રસરી ગઇ. તેની ચિન્તાનું કારણ પૂછી જોવા માટે ઉષા પ્રેમાળ સ્વરે બોલી:" દિનકર ! તમારી મુખમુદ્રા મ્હને ઘણી વખત ઉદાસીન કેમ જણાય છે ? તમને કોઇ પણ પ્રકારનો ભય લાગતો હોય એમ મ્હને લાગે છે. હજી પણ સોનેરી ટોળીની તમારાપર સખ્ત દેખરેખ હોય એમ તમને લાગે છે કે ? "

"છટ છટ" દિનકર સ્મિત કરતો બોલ્યો: "મ્હારાપર તેઓ દેખરેખ રાખે તેથી મ્હને શું? હું તેમના માર્ગમાં આવું તો તેઓ મ્હારાપર નજર રાખે જ. નહિતર મ્હારા જેવા ગરીબ મનુષ્યને વ્યર્થ આપવાથી તેમને શું ફાયદો?"

"ત્યારે કંઈક બીજું કારણ હોવું જોઇએ! દિનકર! હજી પણ તમે મ્હને એક નાદાન બાલકી સ્હમજો છો કે? હું તમારી ચિન્તાનું કારણ સ્હમજી શકતી નથી એમ તમને લાગે છે કે? હવે હું અનુભવપરત્વે પ્રૌઢ વિચારનીને થઈ ગઇ છું હોં કે?"

"ઉષા!" દિનકર ઉષાનો હાથ પોતાના હાથમાં લઇને બોલ્યો: "તું ગમે તેવી હોય તો પણ તારા જેવી મોહક વસ્તુ મ્હને અખિલ વિશ્વમાં મળનાર નથી! હવે તું ન્હાની છોકરી નથી, પરંતુ એક હુશિઆર, ચતુર અને પ્રેમાળ તરુણી છે એ વાત હું સ્હમજી શકું છું. પરંતુ મ્હારા જેવા દરિદ્ર યુવક પ્રત્યે તારો પ્રેમ અક્ષય્ય રહેશે કે?"

"આવી શંકા ક્યાંથી કાઢી? હું બાલ્યાવસ્થાથી જ ગરીબ છું. મ્હને શ્રીમંત થવાની અપેક્ષા છે જ નહિ. હું દ્રવ્યને અંતઃકરણપૂર્વક ધિક્કારૂં છું."

"પરંતુ સર્વ સુખનો આધાર દ્રવ્યપર જ અવલંબી રહે છે!"

"તો દુઃખનું મૂળ પણ દ્રવ્ય જ છે. મ્હારો જ દાખલો લ્યો. પિતાશ્રી પાસે જો દ્રવ્ય ન હોત તો તેમને ઘરબાર ત્યજીને આમ છૂપી રીતે ભટકવું પડત કે? અને મ્હારા શિરપર પણ આટલાં સંકટો આવત કે?"

"એ વાત પણ ખરી!" દિનકર બોલ્યો:" વારૂ, એ પંચાત હમણાં જવા દો. ચાલ, આપણે પેલી 'બેન્ચ' પર બેસી સમુદ્રમાં ઉછળતી જળઉર્મિઓ નિરખીને આનંદ મેળવીએ!"

ઉષા અને દિનકર ફરવા ગયા પછી લગભગ અર્ધા કલાકે એક મનુષ્ય ઉષાના દિવાનખાનામાં આવ્યો અને તેણે જોસથી ઘંટડી વગાડી. બુદ્ધિપ્રસાદ લખવાના કામમાં ગુંથાયો હતો. દાસી દિવાનખાનામાંથી ઝાડૂ કાઢતી હતી. તે તરત જ દ્વાર પાસે ગઈ અને તે ઉઘાડતાં તે બોલી: " કોણ છે ? "

" ઉષા બ્હેન ઘેર છે તે કે " આવનાર મનુષ્ય ધીમેથી બોલ્યો.

" ના; તે ' બેક બે ' પર ફરવા ગયાં છે. "

" વારૂ; " એમ કહી પેલો મનુષ્ય ત્યાંથી ચાલતો થયો. દાસી દ્વાર બંધ કરીને અંદર ચાલી ગઇ. એટલામાં ઘંટડીનો અવાજ સાંભળીને બુદ્ધિપ્રસાદ દિવાનખાનામાં આવી પહોંચ્યો. દાસીને દ્વાર બંધ કરીને પોતાની તરફ આવતી જોઇને તે બોલ્યો: " કોણ આવ્યું હતું ? "

" ઉષા બ્હેન ઘેર છે કે કેમ, તે બાબતની ખબર કાઢવા કોઇ અજાણ્યો માણસ આવ્યો હતો ! "

" ત્હેં તેને શો ઉત્તર આપ્યો ? "

" તે ' બેક બે ' પર ફરવા ગયાં છે એમ મ્હેં તેને કહ્યું. "

" અરે મૂર્ખી ! " એટલું બોલીને બુદ્ધિપ્રસાદ દ્વાર ભણી દોડયો. તે દ્વાર ઉઘાડી બહાર જોવા લાગ્યો. પુનઃ તરત જ દ્વાર બંધ કરીને તે દાસી પાસે આવ્યો અને બોલ્યો: " અજાણ્યા માણસને આમ ખરી બાતમી અપાય કે ? ત્હેં મ્હને કેમ બોલાવ્યો નહિ ? ઉષા બ્હેન કાળાં છે કે ગોરાં તે સંબંધી તે માણસ જાણતો નથી. તેમ જ દિનકર તેમની સાથે હોવાથી કંઈ ચિન્તા રાખવા જેવું નથી. પરંતુ હવેથી આવું દોઢડહાપણ કરીશ નહિ. કોઈ પણ આવે કે તરત જ હું ગમે તેવા કામમાં હોઉં તો પણ મ્હને બોલાવ્યા વગર દ્વાર ઉઘાડીશ નહિ."

"દિનકર બ્હેનની સાથે હોવાથી, સત્ય હકીકત કહેવામાં કંઈ હરકત જેવું નથી એમ ધારીને જ મ્હેં તેને સત્ય હકીકત કહી. પરંતુ હવેથી આપની આજ્ઞાનુસાર જ વર્તીશ."

"આજ દિન સુધીમાં બનેલા બનાવો ધ્યાનમાં રાખતી જા-સહજ ભુલ થતાંની સાથે જ આપણા પ્રાણ જોખમમાં આવી પડશે, એ નક્કી માનજે! હવે પછી જો આવી ભૂલ થશે તો હું ત્હને નોકરી-માંથી કાઢી મૂકીશ સ્હમજી કે? જા તારૂં ત્હારૂં કામ કર!"

એટલું કહીને બુદ્ધિપ્રસાદ વાંચનાલય તરફ ચાલ્યો ગયો. દાસી પોતાનું કામ કરવા લાગી.

પ્રિય પાઠક! આ બાજૂ ઉષા અને દિનકર સમુદ્ર કિનારાપર ફરવા લાગ્યાં: એટલામાં દિનકર એકાએક ચમક્યો. તે જોઇને ઉષા બોલી: કેમ શું થયું?"

"આમ જો!" કિનારાપરની 'બેન્ચ' તરફ આંગળી કરતાં દિનકર બોલ્યો: "પેલી 'બેન્ચ' પર માયા બેઠેલી છે!"

"એમ કે? તે એકલી જ આવી હોય એમ લાગે છે. ચાલો, આપણે પણ તેની પાસે જઇએ."

"ત્યાં જવાની શી જરૂર છે? હજી પણ એ પાતકી સ્ત્રીને તું બરાબર ઓળખતી નથી કે? તેનાથી ચાર ડગલાં દૂર જ સારૂં!"

"તે બધું હું જાણું છું," ઉષા બોલી: "આજ સુધીમાં મ્હારા શિરપર આવી પડેલાં અનેક સંકટોમાં તેનો હાથ હતો એ હું સ્હમજી ચૂકી છું. પરંતુ તે બદલ મ્હેં તેને રજ માત્ર પણ અંદેશો આવવા દીધો નથી! હજી પણ મ્હારી સાથે પૂર્વેના જેવું જ વર્તન ચલાવે છે. હું તેનાથી સંપૂર્ણ સાવધ છું. તમે લેશ માત્ર પણ ચિન્તા રાખશો જ નહિ."

"વારૂ, ત્યારે ચાલો તેની પાસે જઇએ!"

દિનકર અને ઉષા બન્ને જણાં માયા પાસે ગયાં. માયાએ તેમનું પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કર્યું. દિનકર બદલ માયાના મનમાં પક્કી શંકા હતી. તે દિનકરથી સાવધ રહેતી હતી. ઉષા બદલ તેના મનમાં એટલી બધી શંકા નહોતી. તે પોતાના પ્રત્યે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ધરાવે છે એમ માનીને માયા ઉષા સાથે પૂર્વના જેવું જ વર્તન ચલાવતી હતી.

ઉષા અને દિનકર માયા બેઠી હતી તે 'બેન્ચ'પર જ બેઠાં. ત્રણે જણાંએ કેટલાક સમય સુધી આડાં અવળાં ગપ્પાં માર્યાં. માત્ર ત્રણેના હૃદયમાંના ભાવનાઓ જૂદી હતી. ત્યાર બાદ દિનકર અને ઉષા માયાની રજા લઈને ત્યાંથી ચાલતાં થયાં. એટલામાં લક્ષ્મીપ્રસાદને ઘેર ઉષાની તપાસ કરીને સમુદ્ર કિનારે આવેલો મનુષ્ય ત્યાં આવી પહોંચ્યો. રસ્તામાં તેણે એક પોલિસને ઉષા કોણ છે, એ સંબંધી પૂછપરછ કરી હતી તે ઉપરથી ઉષા અને માયા બેઠાં હતાં તે 'બેન્ચ' તરફ તેણે આંગળી કરી. તે મનુષ્યે ઉષાને કદિ જોઇ જ નહોતી. અત્યારે માયા એકલી જ 'બેન્ચ' પર બેઠી હતી. તે માયાને ઉષા સ્હમજીને તેની પાસે આવીને બોલ્યો: "ઉષા આપનું નામ કે?"

માયા એકદમ ચમકી. કંઇ ઉત્તર ન દેતાં તે આવનાર મનુષ્ય તરફ એક ક્ષણવાર તાકી રહી અને પછી બોલી: "હા, કેમ શું કામ છે?"

તે મનુષ્યે પોતાનાં ખિસ્સામાંથી એક ચિઠ્ઠી કાઢીને માયાના હાથમાં મૂકી. અને ધીમે રહીને બોલ્યો: "આ ચિઠ્ઠી મુનિમશ્રીને આપજો. તે કેવી રીતે વાંચવી તત્સંબંધી તેઓ જાણે છે!"

માયા વિસ્મય પામતી તે ચિઠ્ઠી વાંચવા લાગી. પરંતુ ચિઠ્ઠીનો

કાગળ તદ્દન કોરો હતો. આમ હોવાનું શું કારણ હશે તે સંબંધી પૂછપરછ કરવાની ઇચ્છાથી તેણે આવનાર મનુષ્ય તરફ જોવા માંડયું. પરંતુ તે તો ક્યારનો યે અહિંથી ચાલ્યો ગયો હતો.

ચિઠ્ઠી વાંચીને માયા બહુ જ આશ્ચર્ય પામી. કોઇ લુચ્ચા મનુષ્યે તેની મશ્કરી કરી હશે, એવી તેણે કલ્પના કરી, પરંતુ તેને તરત જ યાદ આવ્યું કે કદાચ તે ચિઠ્ઠીમાં અદશ્ય શાહીનો ઉપયોગ કેમ નહિ કરવામાં આવ્યો હોય? અને જો તેમ જ હોય તો લક્ષ્મીપ્રસાદ અવશ્ય હયાત હોવો જ જોઇએ અને તે પોતાની પુત્રી તથા મુનિમ સાથે પત્રવ્યવહાર પણ ચલાવતો હશે, એવી તેની ખાત્રી થઇ. તેણે તે ચિઠ્ઠી પોતાના પોલકાના ખિસ્સામાં મૂકી દીધી અને ભાડાની ગાડી કરીને તે પોતાને ઘેર ચાલતી થઇ, કૃષ્ણકાન્ત અદશ્ય શાહીથી લખેલા પત્રો વાંચી શકતો હતો. માયા આજે આવો અણધાર્યો લાભ મળવાથી પોતાના મનમાં આનંદ પામી.

ઘેર આવીને માયાએ કૃષ્ણકાન્તની તપાસ કરી. પરંતુ તેને માલૂમ પડયું કે તે કંઇ કાર્ય પ્રસંગે બહાર ગયો હતો અને આજે રાત્રિએ ઘેર આવનાર જ નહોતો. તેને સોનેરી ટોળીમાંના એક બદમાશને બોલાવ્યો અને તેને તે ચિઠ્ઠી બાબુનાથ પાસેની ટોળીની ગુપ્ત જગ્યાએ લઇ જવાની આજ્ઞા કરી. માયા સારી રીતે જાણતી હતી કે અદશ્ય શાહી ઉકેલવા માટેનાં સાધનો બાબુલનાથ પાસેની ગુપ્ત જગ્યામાં જ હતાં.

બીજે દિવસે સ્હવારે ઉષા એકલી જ ઘોડાપર બેસીને ફરવા ગઇ. સૃષ્ટિસૌન્દર્ય નીરખવાનો ઉષાને બહુ શોખ હતો અને તેથી તે નિહાળવા માટે તે બાબુલનાથની ટેકરી તરફ વળી. ઝાડીમાં તે થોડીવાર ફરવા લાગી એટલામાં દૂરથી કોઇ મનુષ્યને બગલમાં ન્હાનું

સરખું પોટકું ઉપાડીને આવતો જોયો. આ નિર્જન અરણ્યમાં આ મનુષ્ય એકલો શું કરતો હશે, તત્સંબંધી તે વિચારવા લાગી. પરંતુ જેવો તે મનુષ્ય પોતાની નજીકમાં આવી પહોંચ્યો કે તરત જ ઉષા ચમકી ઉઠી. તેણે તેને પૂર્વે કોઇ પણ સ્થળે જોયો હતો એવો ઉષાને ભાસ થયો. આ બદમાશ આવા નિર્જન જંગલમાં રહીને શું કરે છે તે જોવાના ઉદ્દેશથી ઉષા ઘોડા પરથી નીચે ઉતરી અને તેને એક વૃક્ષ સાથે બાંધીને તે મનુષ્યની પાછળ પાછળ જવા લાગી.

આજ દિન સુધીમાં ઉષાના શિરપર અનેક આફતો આવી ગઈ હતી અને તેથી હવે તેને કોઇ પણ આફતની બહુ જ ભીતિ લાગતી જ નહોતી. અર્થાત્ સંકટમાં આવી પડવાનું તેને વ્યસન જ પડી ગયું હતું. શિવવું, ગુંથવું, ભરવું ઈત્યાદિ સ્ત્રીઓનાં કામ કરવા તરફ તેનું ચિત્ત વળતું જ નહોતું. તેમ જ બુદ્ધિપ્રસાદ અને દિનકર હજી પણ પોતાને એક નાદાન બાલિકા જેવી જાણે છે તેમને એકાદ મહત્વનું કાર્ય કરી બતાવવાની તેને મહત્વાકાંક્ષા હતી, અને તેથી જ આજે તેણે આ સાહસ ખેડવાનો વિચાર કર્યો હતો.

ઉષા તે મનુષ્યની પાછળ પાછળ સાવધગિરીથી જવા લાગી. કેટલેક દૂર ગયા પછી તે મનુષ્ય એક ન્હાની સરખી ટેકરી પાસે જઇને ઉભો રહ્યો. ઉષા એક વૃક્ષની ઓથે જઇને ઉભી રહી. પેલા મનુષ્યે એકવાર ચોમેર દૃષ્ટિપાત કર્યો અને ત્યાર પછી નીચા વળીને તેણે એક ઠેકાણે કંઇ દબાવ્યું. તરત જ એક દ્વાર ઉઘાડયું. પેલો મનુષ્ય જેવો તે દ્વારમાં થઇને અંદર ગયો કે તરત જ પેલું દ્વાર બંધ થઈ ગયું અને ટેકરી પૂર્વવત્ દેખાવા લાગી, આ દેખાવ જોઇને ત્યાં ગુફા હોવી જોઇએ એવી ઉષાની ખાત્રી થઇ. તે હજુ વૃક્ષની ઓથે છૂપાઇને ઉભી હતી. અલ્પ સમયમાં જ ગુફાનું દ્વાર પુનઃ ઉ-

ઉઘડયું અને પેલો મનુષ્ય બહાર આવ્યો કે તરત જ તે દ્વાર બંધ થઇ ગયું. તે મનુષ્ય એક બીજા જ માર્ગે ઝપાટાબંધ ચાલતો થયો.

પેલો મનુષ્ય દૂર નીકળી ગયો એટલે ઉષા ધીમે ધીમે પેલી ટેકરી તરફ જવા લાગી. ત્યાં પહોંચ્યા પછી ગુફાનું દ્વાર ઉઘાડવાની કળ તે શોધવા લાગી. ઘણીવારે તેને એક કળ મળી આવી. તે કળ દાબતાંની સાથે ગુફાનું દ્વાર ઉઘડયું અને તેણે અંદર પ્રવેશ કર્યો. ગુફામાં ઉષાએ જાતજાતનાં મુલ્યવાન વસ્ત્રો અને સોના રૂપાનાં વાસણો અસ્તવ્યસ્ત રીતે પડેલાં જોયાં. ગુફાના એક ખૂણામાં એક મોટી પેટી પડેલી તેના જોવામાં આવી. આ સિવાય બીજી પણ કેટલીક ન્હાની પેટીઓ ત્યાં ગોઠવેલી હતી. આ બધું જોઇને ઉષાની ખાત્રી થઇ કે ચોરી કરીને લાવેલો બધો માલ બદમાશો અહિં જ છૂપાવતા હોવા જોઇએ. પોતાના ઉપયોગની કંઇ વસ્તુ મળી આવે છે કે કેમ તેની ઉષાએ ઘણી શોધ કરી. પરંતુ તેને નિરાશા જ પ્રાપ્ત થઇ. અંતે નિરાશ વદને તે પાછી ફરવા માટે દ્વાર તરફ જવા લાગી. પરંતુ તેણે દ્વાર તરફ જવાને ત્રણ ચાર ડગલાં ભર્યા એટલામાં તે દ્વાર હાલતું હોય એવો તેને ભાસ થયો. બહારથી કોઇ દ્વાર ઉઘાડતું હોય એવી તેની ખાત્રી થઇ: તે ગભરાઇ ગઈ. તેણે પાછાં ફરીને ચોમેર દૃષ્ટિપાત કર્યો. પરંતુ ગુફાનું બીજું દ્વાર તેના જોવામાં આવ્યું નહિ તેમ જ તેની શોધ કરવા માટે પૂરતો સમય પણ નહોતો. એકદમ પેલી મોટી પેટી ઉઘાડીને ઉષા તેમાં બેસી ગઇ અને તેનું ઢાંકણું બંધ કરી દીધું.

અર્ધી ક્ષણમાં તો ત્રણ પુરૂષો આ ગુફામાં દાખલ થયા. અહિં કોઇ પણ પ્રકારનો ભય રાખવાનું કારણ નહિ હોવાથી, તેઓ ત્રણે જણા મોટા સ્વરે આપસ આપસમાં વાતચિત કરતા હતા. ઉષાનું

હૃદય ભયથી એટલું બધું ધડકતું હતું કે બહાર વાતચિત કરતા બદમાશો હૃદયનો ધબકારો સાંભળી તો નહિ જાય, એવી તેને બીતિ લાગવા માંડી હતી. બદમાશોની વાતચિત સાંભળવા માટે તેણે કાન માંડયા. પરંતુ પેટીનું ઢાંકણુ બંધ હોવાથી તે સ્પષ્ટ રીતે સાંભળી શકતી નહોતી. માત્ર ત્રુટક ત્રુટક વાકયો જ ઉષા સાંભળી શકી. ચોરી લાવેલા માલ બદથાશોએ 'ધડોધડ' ધા કરીને ગુફાના ખુણામાં ફેંકી દીધો.

ઉષા જે પેટીમાં હતી તે પેટી પાસે જ ઉભેલો એક બદમાશ બોલ્યો : "જો આ કાગળ લક્ષ્થીપ્રસાદના હાથમાં ગયો હોત તો કેવો અનર્થ થાત ! કદાચ આપણે બધાને મુંબાઇ છોડવી પડત ! જો કે આ કાગળ આપણને કોરો લાગે છે, પરંતુ તેમાંની અદશ્ય શાહી કૃષ્ણકાન્ત વાંચી શકશે ! " એટલું બોલીને તે બદમાશ પેટી પાસેથી દૂર ગયો આથી ઉષા તેની વાતચિત વધારે સાંભળી શકી નહિ, પરંતુ અલ્પ સમયમાંજ તે બદમાય એક સ્ટૂલ લઇ આવ્યો અને તે મોટી પેટીની નજીકમાં મૂકીને તેના પર બેઠો. ઉષાનું મન પેલા પત્ર સંબંધી હકીકત જાણવા માટે તલપાપડ થઇ રહ્યું હતું. તેણે પેટીમાં સુતાં સૂતાં પોતાના હાથથી પેટીનું ઢાંકણુ સહજ ઉંચુ કર્યું અને ત્રીસી આંખે બહાર જોવા લાગી. પેલા બદમાશે તે કાગળ પોતાના કોટના ખિસ્સામાંથી મૂકયો. તે ઉષા જોઇ ગઈ. પેલા બદમાશે પોતાના ખિસ્સામાંથી સિગારેટની પેટી કાઢી અને તે સળગાવવા લાગ્યો. આ વખતે ઉષાએ એક ભયંકર સાહસ કર્યું. તેણે પોતાની પેટીનું ઢાંકણુ ઉંચુ કર્યું અને તેમાંથી પોતાનો હાથ બહાર કાઢીને તે બદમાશના ખિસ્સામાંનો કાગળ કાઢી લીધો. તેણ તરતજ પેટીનું ઢાંકણુ બંધ કર્યું. બદમાશ સીગાર પીવાની ધૂનમાં લાગી ગયો હતો.

તેમજ પેટી ભણી તેની પીઠ હોવાથી અને ગુફામાં ગાઢ અંધકાર હોવાથી આ વિલક્ષણ પ્રકાર કોઈના જોવામાં આવ્યો જ નહિ.

હવે ઉષાને બદમાશો બદલ કંટાળો આવવા લાગ્યો. તેઓ અંહિથી ક્યારે જાય એમજ તેના મનમાં થઈ રહ્યું. બદમાશો સિગારનાં ધૂમાડા કાઢતા ગપાં મારવા લાગ્યા. પરંતુ થોડીવાર પછી તેઓ સર્વ ઉઠયા. પુનઃ ગુફાનું દ્વાર બંધ થવાનો ધ્વનિ ઉષાના કાન પર આવ્યો, હવે ઉષાને ધીરજ આવી. તેણે પેટીનું ઢાંકણુ ઉઘાડયું અને પોતે બહાર નીકળી. આટલું ભયંકર સાહસ વેઠીને મેળવેલો પત્ર ઉષાએ વાંચવા માંડયો! પરંતુ તે તો તદ્દન કોરો હતો! પરંતુ બુદ્ધિપ્રસાદ અથવા દિનકર એ બન્નેમાંથી એક જણ તો અવશ્ય તે અદૃશ્ય શાહી ઉકેલી શકાશે એવી તેની ખાત્રી હતી. ખરેખર, જો તે પત્રમાંથી કંઇ મહત્વની બાતમી મળી આવશે તો બુદ્ધિપ્રસાદ અને દિનકર પોતાના આવા સાહસિક કાર્ય બદલ પોતાને ધન્યવાદ આપશે, એમ વિચારતી ઉષા પોતાના મનમાં જ પોતાની હુશિયારીની પ્રશંસા કરવા લાગી.

એટલામાં તેની દૃષ્ટિ ગુફાના દ્વાર તરફ ગઇ. ગુફાનું દ્વાર હાલતું હોય એવી તેની ખાત્રી થઇ. ઉષા ગભરાઈ. તે સ્વગત બોલીઃ દુષ્ટો પાછા આવ્યા લાગે છે! પણ તેઓ પાછા કેમ આવ્યા હશે? આ પત્ર માટે તો પાછા નહિ આવ્યા હોય?" હવે શું કરવું, તેની ઉષાને સૂઝ પડી નહિ. પુનઃ પેટીમાં જઇને છૂપાવામાં તેને સહિસલામતપણું લાગ્યું નહિ. કારણકે જો બદમાશો પેટીની તપાસ કરે તો પોતે પકડાઈ ગયા વગર રહે નહિ, એ વાત તે સારી રીતે જાણતી હતી. વધારે વિચાર કરવાનો સમય નહોતો. ઉષા ગાભરી ગાભરી ગુફામાં આમતેમ જોવા લાગી. એવામાં એક ઉંડો ખાડો તેના જોવામાં આવ્યો. કંઇ પણ

વિચાર ન કરતાં તેણે તેમાં પડતું મૂક્યું. તરત જ ઉષા તેમાં તણાવા લાગી. હવે ઉષાની ખાત્રી થઇ કે પોતે પાણીના વહનમાં તણાવા લાગી હતી.

આ તરફ પેલા બદમાશો પાછા આવ્યા તેનું કારણ એમ હતું કે ગુફાનું દ્વાર બંધ કરતી વખતે એક ચાલાક બદમાશની નજર ગુફાની નજીકમાં ઉષાના આવવાથી પડેલાં નાજુક પગલાં તરફ ગઇ. આવાં નાજુક પગલાં આપણામાંના કોઇનાં નથી, અને તેથી અહિં કોઈ સ્ત્રી આવી હોવી જોઇએ એવો તેને સંશય થયો. તેણે પોતાનો સંશય સાથીદારોને જણાવ્યો. ત્રણે બદમાશો બારિકીથી તપાસ કરવા લાગ્યા. કોઈ પણ સ્ત્રી ગુફાના દ્વાર સુધી આવી હોવી જોઈ એ એવી ત્રણેની ખાત્રી થઇ. પરંતુ તેના પાછાં ફર્યાના પગલાં ત્યાં જણાયાં નહિ અને તેથી તે સ્ત્રી ગુફામાં જ ક્યાંઇ સંતાઇ બેઠી હોવી જોઇએ. એવી તેમની ખાત્રી થઈ. આપસઆપસમાં વાતચિત કરતા ત્રણે બદમાશો ગુફામાં દાખલ થયા. તેઓ આખી ગુફામાં ફરી વળ્યા. પરંતુ તેમને કંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ. આખરે એક બદમાશે તે પાણીના ખાડામાં દૃષ્ટિ કરીને જોયું. પરંતુ ત્યાં પણ કંઇ હિલચાલ તેના જોવામાં આવી નહિ. હવે તેઓ એવા અનુમાન પર આવ્યા કે કોઇ પણ સ્ત્રી ફરતી ફરતી ગુફાના દ્વાર સુધી આવી હોવી જોઈ એ. પરંતુ ગુફાનું દ્વાર નહિ ઉઘડવાથી તે પાછી ગઈ હોવી જોઇએ પરંતુ જતી વખતે આડા માર્ગે થઇને ગઈ હોવી જોઇએ અને તેથી જ તેનાં પગલાં અહિં જણાતાં નહોતાં. આ પ્રમાણે અંતિમ નિર્ણયપર આવ્યા પછી ત્રણે બદમાશો ગુફાનું દ્વાર બંધ કરીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

ગુફાની નીચેના પાણીના પ્રવાહમાં ઉષા તણાવા લાગી. પ્રથમ તે અંધકારમાં તણાતી હોવાથી બાજૂના ખડકોપર તેનું શરીર ઘડી

ઘડી અફળાતું હતું. પરંતુ અલ્પ સમયમાં જ ઉષાને લાગ્યું કે હવે પોતે એક રાની જંગલમાં વહેતા પ્રવાહમાં તણાતી જતી હતી. ઉષાને તરતાં આવડતું હતું પરંતુ તે ગુફાની બહાર નીકળી ત્યાં સુધી ગભરાયલી હતી, તેમ જ પ્રવાહનું જોસ પણ પ્રચંડ હોવાથી તેનું કંઈ ચાલ્યું નહિ. પાણીના પ્રબળ પ્રવાહમાં તે ઘસડાવા લાગી અને અલ્પ સમયમાં જ તે સમુદ્રમાં જઈ પહોંચી.

બુદ્ધિપ્રસાદે જે પેટી સમુદ્રમાં નાંખી દીધી હતી તે નવલખી પેટી હતી કે પોતાને ફસાવવા માટે તેણે કંઇ યુક્તિ રચી હતી. તેની ખાત્રી કરવા સારૂ કૃષ્ણકાન્ત એક ભાડાની મોટરબોટમાં આજે સમુદ્રમાં ફરવા આવ્યો હતો. દિનકરે પણ આજે સ્હાંજથી જ કૃષ્ણકાન્તનો પીછો પકડયો હતો જો કે કૃષ્ણકાન્ત વેષાંતર કરવામાં એક્કો હતો પરંતુ આજે તે દિનકરને થાપ ખવડાવી શકયો નહિ. મોટર બોટમાં બેઠો બેઠો કૃષ્ણકાન્ત પોતાના હાથમાંનો મોટો લોખંડનો સળીઓ પાણીમાં ડબોળતો હતો. તેને આમ કરવાનું શું કારણ હશે તે દિનકર સ્હમજી શકયો નહિ. કિનારાપરના એક વિશાળ વૃક્ષની ઓથે ઉભો ઉભો દિનકર આ બધું જોયા કરતો હતો. એટલામાં કૃષ્ણકાન્ત અને દિનકરે સમુદ્રમાં કોઇને તણાઇ આવતું જોયું. તણાઇ આવનાર વ્યક્તિ કોઇ સ્ત્રી જ છે એવી તેઓ બન્નેની અલ્પ સમયમાં જ ખાત્રી થઇ. કૃષ્ણકાન્ત તરત જ તે સ્ત્રીને સહાય આપવા માટે પોતાની બોટ તે સ્ત્રી તણાઇ આવતી હતી તે દિશા તરફ વાળી અને તે સ્ત્રીને પોતાની મોટર બોટપર લઇ લીધી તો તેણે ઉષાને ઓળખી. તેના વદનપર આશ્ચર્ય અને આનંદ મિશ્રિત છાયા પ્રસરી ગઇ.

દિનકરે પણ ઉષાને ઓળખી લીધી હતી. તે તરત જ સમુદ્રમાં કૂદી પડયો અને કૃષ્ણકાન્તની બોટ તરફ જવા લાગ્યો. આ બાજૂ

કૃષ્ણકાન્તે પોતાની મોટર બોટ ઉભી રાખી અને પોતાના ખિસ્સામાંથી એક ઔષધિની શીશી કાઢીને તેણે તેમાંથી ઉષાને પીવડાવી. ઉષાએ તે દવા પીધી એટલે કૃષ્ણકાન્ત આનંદ પામતો બોલ્યોઃ "શાબાશ! આનું નામ જ અનુકૂળ નસીબ! નિર્જીવ સંપત્તિની શોધ કરતાં સજીવ સંપત્તિ અનાયાસે હાથમાં આવી ચઢી. ભાગ્યદેવીની કૃપા થાય ત્યારે આવી રીતે આકસ્મિક લાભ મળવા લાગે છે. આ છોકરીને પકડવા માટે મ્હેં કેટલા કેટલા પ્રયત્નો કર્યા! પરંતુ મ્હને નિરાશા જ મળી! અને આજે તે બદલ કંઈ પણ શ્રમ નહિ કરવા છતાં, અરે કલ્પના પણ નહોતી તેમ છતાં, તે અનાયાસે જ મ્હારા હાથમાં આવીને ચઢી!"

ઉષાએ પોતાનાં નેત્રો ઉઘાડયાં. તે આમ તેમ જોવા લાગી. તે એટલી તો શ્રમિત થએલી હતી કે પોતાનું એક પણ અંગ હલાવવાની કે એક શબ્દોચ્ચાર સરખો કરવાની પણ તેનામાં બિલકુલ શક્તિ નહોતી. પોતે કેવી સ્થિતિમાં હતી તેનું પણ તેને ભાન નહોતું.

કૃષ્ણકાન્ત સ્મિત કરતો ઉષાને સંબોધીને બોલ્યોઃ "કેમ છોકરી! હવે ઠીક છે ને? તું અહિં શી રીતે આવી ચઢી તે કંઈ સ્હમજાતું નથી! તે જાણવાની મ્હને દરકાર પણ નથી. ગમે તેમ હોય, પણ હવે તું મ્હારા સંપૂર્ણ કબજામાં છે. બોલ ત્હારો બાપ ક્યાં?"

ઉષાએ કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે દૃષ્ટિપાત કર્યો. તે હવે પોતાની ખરી સ્થિતિ સ્હમજી! કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે તિરસ્કારસૂચક દૃષ્ટિ ફેંકતી તે બોલીઃ "મ્હને ખબર નથી!"

"બરોબર વિચાર કરીને બોલ!" કૃષ્ણકાન્ત બોલવા લાગ્યોઃ "જો મ્હારા પ્રશ્નોનો યોગ્ય ખુલાસો નહિ આપે તો હું ત્હને પુનઃ સમુદ્રમાં ફેંકી દઈશ! આજ દિન સુધીમાં તેં મ્હને એટલો બધો શ્રમ

આપ્યો છે કે હવે મ્હને ત્હારા પ્રત્યે તિરસ્કાર આવેછે! સીધી રીતે નહિ વર્તે તો મ્હને ત્હારી બિલકુલ દયા આવવાની નથી! સીધી રીતે ત્હારો બાપ ક્યાં છે? ઉત્તર આપ!"

"મ્ને ખબર નથી. મ્હેં તેમને કદિ પણ જોયા જ નથી." ઉષા બોલી.

"વારૂ, તેણે પેલી નવલખી પેટી ક્યાં છૂપાવી છે?"

"તે બાબતની પણ મ્હને કંઇ જ ખબર નથી!"

"એમ કે? ઠીક છે. ત્હને યોગ્ય સમય આપું છું તેનો ફાયદો લેવાનું પણ ત્હને સૂઝતું નથી! મ્હને લાગે છે કે સમુદ્રમાં ગળકાં ખાઇને મરવાની જ ત્હને ઇચ્છા થઇ છે!"

ઉષા નિરૂત્તર રહી. તે કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે તિરસ્કારપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોવા લાગી.

"ત્હારા પ્રાણ ત્હને વ્હાલા છે કે? છોકરી મ્હારી પાસે જીવિતદાન માગવાની ત્હારી ઇચ્છા છે કે?"

"છટ્! " ઉષા ક્રોધપૂર્ણ સ્વરે બોલી! ત્હારા જેવા દાનવ પાસે દયાની ભિક્ષા!"

"આ લુચ્ચી તો એના બાપની પ્રતિમૂર્તિ જ છે!" કૃષ્ણકાન્ત દાંત કચકચાવતો મનમાં જ બબડયો. કંઇ પણ બોલ્યા વગર તેણે પોતાના બન્ને હાથમાં ઉષાને ઉંચકી લીધી અને તે તેને સમુદ્રમાં ફેંકી દેવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. એટલામાં દિનકર પાછળથી બોટ ઉપર ચઢી આવ્યો. તેણે તરત જ કૃષ્ણકાન્તને કમરમાંથી પકડયો. કૃષ્ણકાન્તે ઉષાને છોડી દીધી બન્ને જણા દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. દિનકરને ઓચિંતો આવી પહોંચેલો જોઈને કૃષ્ણકાન્તના ગુસ્સાનો

રહ્યો નહિ. જેણે દિનકરને સમુદ્રમાં ફેંકી દેવાના પ્રયત્નો કરવા માંડયા. આખરે બન્ને જણાં લડતાં લડતાં સમુદ્રમાં કુદી પડયા.

દિનકરને આવી પહોંચેલો જોઇને ઉષાને હિંમત આવી. તેણે બોટ પરનું એક દોરડું દિનકર તરફ ફેંક્યું. દિનકરે કૃષ્ણકાન્તને એક ધક્કો માર્યો એટલે તે પાણીમાં આગળ તણાયો. દોરડું ઝીલીને દિનકર બોટ પર ચઢી આવ્યો. બોટ ઝપાટાબંધ જળમાર્ગ કાપવા લાગી.

બોટ કિનારા પાસે અલ્પ સમયમાં જ જઇ પહોંચી એટલે દિનકર બોલ્યો: " ઉષા ! તું સમુદ્રમાં કયાંથી આવી ચઢી ? "

" હું આજે એક ગુપ્ત કાર્ય કરવા માટે ગઇ હતી. "

" સમુદ્રમાં શી ગુપ્ત તપાસ કરવાની હતી ? "

" તપાસ તો એક ગુફામાં કરવાની હતી, પરંતુ હું આકસ્મિક રીતે સમુદ્રમાં તણાઇ આવી હતી ! "

" ઉષા ! " દિનકર બોલ્યો: " ત્હને કેટલીક વાર સૂચનાઓ આપી પરંતુ હજુ ત્હારો બાલસ્વભાવ મટતો જ નથી. આવા સાહસથી તું કોઇ વખતે અમને કલંકિત કરશે ! જે જે તપાસ કરવાની હશે તે અમે કરીએ છીએ ! તું શાન્ત ચિત્તે ઘરમાં જ શા માટે બેસી રહેતી નથી ? હજી પણ તું સાવધ થઈશ કે ? "

દિનકરે ! તમે અને બુદ્ધિપ્રસાદ હજી પણ મ્હને નાદાન ગણો છો. અને તેથી જ એકાદ મહત્વનું કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે કરીને પ્રેમદાઓ પણ કેવાં કેવાં પરાક્રમો કરી શકે છે તે સાબીત કરવા મ્હેં આજનું સાહસ ખેડયું છે. ઘરે ચાલો એટલે સૌ સ્હમજાશે ! "

દિનકર એક ભાડાની ગાડી કરી લીધી અને બન્ને જણ લક્ષ્મીપ્રસાદના બંગલામાં આવી પહોંચ્યો. તેમનાં બન્નેનાં ભીનાં કપડાં જોઇને બુદ્ધિપ્રસાદ વિસ્મય પામ્યો. ઉષા એકલી જ ઘોડાપર બેસીને

ફરવા ગઈ હતી. તે આમ ભીના કપડે દિનકર સાથે ક્યાંથી આવી તે તેનાથી સ્હમજી શકાયું નહિ.

દિનકર અને ઉષા કંઇ પણ બોલ્યા વગર કપડાં બદલી આવ્યાં. ત્યાર પછી ઉષાએ ગુફા સંબંધી વાત અને દિનકરે સમુદ્રમાં બનેલી હકીકત બુદ્ધિપ્રસાદને કહી સંભળાવી. બુદ્ધિપ્રસાદ ઘોડો પકડી આણવા માટે એક નોકરને બાબુલનાથ તરફ મોકલી દીધો. ઉષાએ હવે પેલો પત્ર દિનકરના હાથમાં મૂક્યો. તેણે તે પત્ર આમ તેમ ફેરવ્યો તો તે તદ્દન કોરો હતો.

"અરેરે!" દિનકર ખિન્ન સ્વરે બોલ્યો: "આ પત્ર તો અદૃશ્ય શાહીથી લખેલો છે! પ્રાણના જોખમે તે પ્રાપ્ત થઈ શક્યો છે? પરંતુ આ કાગળ સમુદ્રમાં ભીંજાઈ ગયો હોવાથી હવે તે શાહીના અક્ષરો રહ્યા હશે કે કેમ, તે પ્રભુ જાણે!"

"કદાચ તે શાહી પાણીને લીધે ધોવાઇ જતી પણ હોય?"

બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: "આજે ઉષા બ્હેને એક પુરુષના કરતાં પણ વધારે બહાદુરીનું કાર્ય કરીને પ્રેમદાએ પુરુષો જેવાં પરાક્રમો કરી શકે છે. તેનો પાઠ આપણને પઢાવ્યો છે. લાવો જોઈએ, પ્રયત્ન તો કરી જોઉં. વખતે તે શાહી રહી પણ હોય?"

"એકંદર પિતાનું નામ દીપાવે તેવાં પુત્રી છે ખરાં હો?" સ્મિત કરતો દિનકર બોલ્યો: "બીજ તેવો અંકુર!"

બુદ્ધિપ્રસાદ અને દિનકરને મ્હોંએ પોતાની પ્રશંસા થતી સાંભળીને ઉષાનો બધો શ્રમ ઉતરી ગયો, તે પોતાના મનમાં અનહદ આનંદ પામવા લાગી.

પ્રકરણ ૮ મું.

અદ્દશ્ય પત્રનું રહસ્ય.

રાત્રિના સમયે કૃષ્ણકાન્ત માયાને ઘેર આવ્યો. દિવાનખાનામાં પગ મૂકતાંની સાથે જ તે ઘૂરકી ઉઠયો: " ખરેખર, આ લુચ્ચાઓએ મ્હારી મશ્કરી જ કરવા માંડી છે ! હું તેનો વ્યાજ સુદ્ધાં બદલો લીધા વગર રહેનાર નથી. "

" એમાં નવું શું કહ્યું ? " માયા વચ્ચે જ બોલી ઉઠી: ' તે પ્રમાણે હમેશ,. થતાં જ કરે છે. આ કાર્ય શરૂ કર્યું ત્યારે એક બે ઠોકરો વાગતાંની સાથે જ મ્હેં સૂચના કરી હતી કે આપણે તે છોડી દઇએ તો ઠીક. પરંતુ મ્હારૂ કોણ સાંભળે ? સંપૂર્ણ વૈર વાળવાનું તમે પ્રથમના દિવસથી જ કહેતા આવ્યા છો. પરંતુ પ્રથમના દિવસની અને આજના દિવસની પરિસ્થિતિમાં કંઈ તફાવત છે કે ? "

" માયા ! " કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો: " તું પણ મ્હને ધમકાવે કે ? "

" છટ્, છટ્ ! એમ કદિ પણ બની શકે ખરૂં કે ? તામારી માફક મ્હારો શ્રમ પણ વ્યર્થ નથી ગયો કે ? હું કદિ પણ તમારી સાથે પ્રપંચથી વર્તી છું કે ? એવી કલ્પના સરખી પણ કરવાની જરૂર નથી. હું જેમ જેમ આ લક્ષ્મીપ્રસાદના રહસ્ય સંબંધી વિચાર કરૂં છું તેમ તેમ મ્હારૂં મન નિરાશ થતું જાય છે. અને અત્યાર સુધીમાં આપણા તમામ પ્રયત્નો વ્યર્થ જવાનું પણ મ્હને સબળ કારણ લાગે છે. "

" હેં ? " કૃષ્ણકાન્ત માયા પ્રત્યે તાકી રહ્યો.

" આ કામમાં તમો બહુ ઉતાવળ કરો છો ! શરૂઆતમાં જ

તમે મ્હારી પાસે કેટલી બધી ઉતાવળથી અમુક અમુક કાર્યો કરાવતા હતા ?"

"એ સમયે એમ કરવાની જરૂર હતી. જો તે સમયે સહજ પણ બેદરકારી રાખવામાં આવી હોત તો લક્ષ્મીપ્રસાદ અને તેની નવલખી પેટી એ બન્ને કયારનાંયે અદસ્ય થયાં હોત ! પછી તેની પુત્રી ઉષાનો તો પત્તો જ લાગત નહિ ! સ્હમજી ! કહે જોઇએ, મ્હેં તે વખતે ઉતાવળ કરી હતી તે વ્યર્થ હતી કે ?"

"કદાચ તમારૂં બોલવું સયુક્તિક હશે. પરંતુ અદ્યાપિ પર્યંત આપણે તે કાર્યમાં યશ પ્રાપ્ત કરી શકયા નથી એટલું તો નક્કી !"

"એ વાત તો ખરી જ !" કૃષ્ણકાન્ત કોચ પર જઇને બેઠો અને તકીઆને અઢેલીને પડયો. ક્ષણ વાર વિચાર કર્યા પછી તે માયા પ્રત્યે પ્રેમપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકતો બોલ્યોઃ "માયા, શું કરૂં ? પેલો લુચ્ચો બાતમીદાર પણ હજી સુધી મ્હારા પંઝામાં આવી શકયો નથી ! લક્ષ્મીપ્રસાદ અને બુદ્ધિપ્રસાદ કરતાં પણ એ શયતાન મ્હારા કાર્યમાં વધારે આડે આવે છે. તેના પ્રથમના વર્તન પરથી મહારૂં માનવું એવું જ હતું કે તે પણ અન્ય બાતમીદારો જેવો સીધો માણસ હશે. પરંતુ જેમ જેમ મમય જતો જાય છે, તેમ તેમ મ્હારી દૃઢ ખાત્રી થવા લાગી છે કે તે એક સામાન્ય બુદ્ધિવાળો બાતમીદાર નથી. પરંતુ તે એક ભયંકર મનુષ્ય છે. માયા ! હવે હું તેને જીવતો જોવાને ઇચ્છતો નથી ! કોઇ પણ ઉપાયે હું તેનો વધ કરીશ '" એટલું બોલીને કૃષ્ણકાન્તે ઉષા આજે પોતાના હાથમાંથી શી રીતે છટકી જવા પામી તે હકીકત માયાને કહી સંભળાવી.

"મ્હને પણ ઉષા સંબંધી એવી જ શંકા ઉપસ્થિતિ થવા લાગી છે. તે દેખાય છે તેવી ભોળી નહિ પરંતુ કોઈ કાવત્રાબાજ સ્ત્રી છે. મ્હારા માટે તેને ઘણીયે શંકાઓ ઉદ્દ્ભવી હશે, પરંતુ તે મ્હારી સાથે પૂર્વના જેવું જ વર્તન રાખે છે. તેમ કરવામાં તેને ભેદ ઉંડો હોવો જોઇએ, એવી હવે મ્હારી પ્રતીતિ થઇ ચૂકી છે. હં, પણ પેલા પત્રમાં શું લખ્યું હતું?"

"પત્ર?" કૃષ્ણકાન્ત જીજ્ઞાસાપૂર્ણ સ્વરે બોલ્યોઃ "પત્ર શાનો?"

"એટલે?" માયા આશ્ચર્ય પામતી બોલીઃ "પત્ર સંબંધી હકીકત હજી સુધી તમારા જાણવામાં નથી આવી કે?"

"પણ પત્ર શાનો? કયારે અને કોના તરફથી તે પત્ર આવ્યો હતો? સત્વર બોલ! પત્ર સંબંધી કંઇ જ હકીકત હજી સુધી મ્હારા જાણવામાં આવી નથી."

માયાએ 'બેક બે' પર પોતાના હાથમાં અનાયાસે આવી ચઢેલા પત્ર સંબંધી સર્વ હકીકત કૃષ્ણકાન્તને કહી સંભળાવી.

અદૃશ્ય શાહીથી લખાયેલા પત્રની હકીકત સાંભળીને કૃષ્ણકાન્ત આશ્ચર્ય પામ્યો. થોડા સમય સુધી વિચાર કર્યા પછી તે બોલ્યોઃ ઠીક છે. જે બેદરકારી કરશે તેને યોગ્ય સજા મળશે જ! ધૈર્યધર! રમણિકને પૂછવાથી બધો પત્તો મળશે."

એટલું બોલીને કૃષ્ણકાન્ત 'ટેલિફોન'ની ઓરડીમાં ગયો. તેણે રમણિક સાથે 'ટેલિફોન'દ્વારા કેટલીક વાતચિત કરી. ત્યારબાદ કૃષ્ણકાન્ત પુનઃ માયા બેઠી હતી તે ખંડમાં આવ્યો. આ વખતે તેની મુખમુદ્રા-પર નિરાશાની સ્પષ્ટ છાયા દૃષ્ટિગોચર થતી હતી.

"કેમ, શું થયું છે?" માયાએ આતુરતાથી પૂછ્યુંઃ

"તે લુચ્ચી છોકરી પત્ર લઈ લઇ!" કૃષ્ણુકાન્ત વિષણ્ણ-વદને બોલ્યો:

"હેં? કોણ, ઉષા તે પત્ર લઈ ગઈ? તેના હાથમાં પત્ર શી રીતે આવી શકયો?"

"સ્હવારના વખતે તે બાણુલનાથ તરફ ઘોડાપર બેસીને ફરવા ગઈ હતી એટલામાં આપણામાંનો એક માણુસ ગુફામાં દાખલ થતો તેના જોવામાં આવ્યો. આપણો માણુસ ત્યાંથી પાછો ફર્યો ત્યાર પછી તે ગુફાની તપાસ કરવા માટે ઉષા ત્યાં ગઇ. સુભાગ્યે ગુફાનું દ્વાર ઉઘાડવાની કળ તેના હાથમાં આવી ગઇ અને દ્વાર ઉઘાડીને તે અંદર દાખલ થઇ. ત્યાર બાદ અલ્પ સમયમાં જ સોમનાથ અને બીજા બે ત્રણ માણુસો કંઇ માલ મૂકવા માટે ત્યાં ગયા, પરંતુ તે લુચ્ચી છો-કરી તે વખતે ગુફામાં એક મોટી પેટી છે તેમાં છૂપાઈ ગઇ હતી. સોમનાથે પોતાની સાથેના માણુસોને પત્ર સંબંધી વાતચિત કર્યા પછી તેણે તે પત્ર પોતાના ખિસ્સામાં મુકયો. ઉષાએ પેટીમાંથી હાથ કાઢીને તે પત્ર સોમનાથના ખિસ્સામાંથી ધીમે રહીને ખેંચી લીધો. સોમનાથને ગુફાની બહાર નીકળ્યા પછી પત્ર યાદ આવ્યો. તેણે પોતાના ખિસ્સામાં હાથ નાંખ્યો તો તેમાં પત્ર નહોતો. તે તરત જ પાછો ફર્યો અને ગુફાનું દ્વાર ઉઘાડીને અંદર ગયો. આ વખતે પેલી લુચ્ચી છોકરીએ ઝરામાં કૂદકો માર્યો અને ત્યાંથી તણાતી તણાતી સમુદ્રમાં ખેંચાઇ આવી. ત્યાર પછી શું બન્યું, તે બધી હકીકત મ્હેં ત્હને કહી સંભળાવી છે."

"કેવી સાહસિક છોકરી!" માયાએ આશ્ચર્યોદ્‌ગાર કાઢયા.

"આપણું દૈવ જ પ્રતિકૂળ છે. નહિતર તે પત્ર અને ઉષા એ બન્ને છટકી શી રીતે જાય?"

"પત્ર પાણીમાં ભીંજાઇ જાય તો પણ તે અદશ્ય શાહી કાયમ રહેતી હશે ખરી કે?" માયાએ પૂછ્યું.

"ઘણું ખરું તો શાહી કાયમ રહેવી જ જોઇએ. કારણ કે હું જે શાહી વાપરૂં છું તે કાયમ રહે છે. જો તે શાહી આપણા જેવી જ હશે તો તો હજી પણ તે પત્ર વાંચી શકાશે. જો તે પત્ર પુનઃ એક જ વાર મ્હને કોઈ લાવી આપે તો હું તેને એક હજાર રૂપિઆ બક્ષીસ તરીકે આપું!"

"વારૂ, કાંઇ હરકત નહિ. કદાચ તે પત્રની કિંમત એક લાખ રૂપિઆ પણ હોય!"

"એમ પણ હોય! પણ માયા! આપણું દૈવ અનુકૂળ નથી. નવલખી પેટી પ્રાપ્ત થવાનાં આવાં શુભ ચિહ્નો ન હોય! માયા! હવે આપણે સંપત્તિનો વિચાર ત્યજી દઇને વૈરની પૂર્ણાહુતિ કરવાનો દઢ નિશ્ચય કરવાનો છે. એકવાર એ લુચ્ચી છોકરીનું ખૂન થાય તો જ મ્હારા આત્માને શાન્તિ મળે."

"એમ કે? તમે તેના પ્રાણ હરવાની ઇચ્છા રાખો છો કે?"

"હા; તેમ કરવાથી જ મ્હારૂં વૈર પૂર્ણ થશે. તે છોકરીના મૃત્યુથી લક્ષ્મીપ્રસાદને પોતાની બધી સંપત્તિ પર તિરસ્કાર છૂટયા વગર રહેશે નહિ. તેને પોતાનું જીવિત પણ કંટાળાભર્યું લાગશે."

"નહિ, નહિ;" માયા ભયભીત સ્વરે બોલી! "ખૂન જેવું ભયંકર પાતક કરશો નહિ. હું આવું ભયંકર કૃત્ય કરવામાં તમારી સાથે શામિલ થનાર નથી."

"કેમ?" કૃષ્ણકાન્ત સ્મિત કરતો બોલ્યો: "ફાંસીને લાકડે લટકવું પડશે, એવો ત્હને ભય લાગે છે કે?"

"તમારી સાથે રહેવાથી ગમે તેવાં ભયંકર સંકટો ભોગવવાં

પડે તો પણ હું ડરી જાઉં તેમ નથી. પરંતુ ફાંસીની સજા થાય તો આપણી કેવી બેઆબરૂ થાય! "

"બસ, એટલુંજ ને ?" કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો: "ત્યારે એક કામ કર! ઉષાને ફળફળાદિ બહુ ભાવે છે. કાલે થોડી દ્રાક્ષ તું ઉષાને આપી આવ. હું તેમાં ગુપ્ત ઝેર ભેળવી દઈશ એટલે આપણું કામ પાર પડ્યું જ સ્હમજ."

"હં. આ કલ્પના ઘણી જ ઉત્તમ! દ્રાક્ષમાં ઝેર છે એવું પ્રતીત થતાંની સાથેજ આપણા શિરપર ગુન્હો આવી પડવાનો એમાં કંઇ શક ખરો કે ?"

"ત્હારાથી તે કામ ન બની શકે તો હું ગમે તેની પાસે તે કામ કરાવી લઇશ. બોલ, હવે છે કંઈ ?"

"એટલે ? માત્ર એકાદ ક્ષુલ્લક બાબતમાં મતભેદ પડવાથી તમે મ્હારો સદાને માટે ત્યાગ કરશો ?"

"હાસ્તો ને ? જ્યારે તું મ્હારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે નહિ તો પછી ત્હારો મ્હને શો ઉપયોગ ?"

કૃષ્ણકાન્તનો સ્પષ્ટ ઉત્તર સાંભળીને માયા દિલગીર થઈ. જો કે કૃષ્ણકાન્તના ભયંકર કૃત્યો પ્રત્યે તેને તિરસ્કાર આવતો તોપણ તે તેને અંતઃકરણથી ચ્હાતી હતી. તેનો વિયોગ તેનાથી સહન થઇ શકે તેમ નહોતું. કૃષ્ણકાન્ત પણ એ વાત સારી રીતે જાણતો હતો. અલ્પ સમયમાં જ માયા ઠેકાણે આવશે, અને તે પોતાની ઇચ્છાનુસાર વર્તશે એવી કૃષ્ણકાન્તની દૃઢ પ્રતીતિ હતી.

અલ્પ સમય સુધી કોઈ કંઇ બોલ્યું નહિ. આખરે માયા બોલી: "ઠીક છે. તમે કહો તેમ કરવાને હું તૈયાર છું. પરંતુ તમારી આ

ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા જતાં આપણે બન્ને પકડાઇ જવાના છીએ એ વાત નક્કી માનજો. વૈર વાળવા જતાં આપણે જ તે વૈરના બળિ થઈ પડનાર છીએ."

"વાહ!" કૃષ્ણકાન્ત સ્મિત કરતો બોલ્યો: "એમ બને તો પણ શું? આપણે બન્ને જીવતાં પોલિસના કબજામાં જનાર નથી. મ્હારા ખિસ્સામાં એક ગોળી હું નિરંતર રાખી મૂકું છું. સંકટના સમયે તે મ્હોંમાં નાખી દીધી કે પત્યું. પરંતુ એવો પ્રસંગજ હું આવવા દઉં તેવો નથી. માયા! આપણે જે દ્રાક્ષ મોકલવાની છે તેમાં એક દ્રાક્ષ ઉષાના ખાવામાં આવે તો પણ આપણો હેતુ પાર પડી જાય તેમ છે. તે દ્રાક્ષ ખાવાથી તે રીબાઈ રીબાઈને મરી જશે. અને ધારો કે દ્રાક્ષ બદલ કંઇ સંશય આવે અને તે બધી ફેંકી દેવામાં આવે તો પણ આપણને તેથી કંઇ જ નુકસાન થવાનું નથી. આપણે વળી કોઇ નવીન યુક્તિ શોધી કાઢશું."

વિષ જેવી ભયંકર બાબતની ચર્ચા પણ કૃષ્ણકાન્ત સંપૂર્ણ સ્વસ્થ ચિત્તે કર્યે જતો હતો એ જોઈને માયા કંપી ઉઠી. તેણે રોમાંચ અનુભવ્યો. તે ગભરાઇ ગઈ. પરંતુ કૃષ્ણકાન્તની વિરૂદ્ધમાં બોલાવવાની હિંમત તેનાથી થઈ શકે તેમ નહોતું. તે મૌન બેસી રહી. કૃષ્ણકાન્ત તેના પ્રત્યુત્તરની અપેક્ષા રાખ્યા વિનાજ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે લક્ષ્મીપ્રસાદના વાંચનાલયમાં ઉષા અને દિનકર પેલા અદ્દશ્ય પત્ર સંબંધી વાતચિત કરતાં બેઠાં હતાં. દિનકરનું કહેવું એમ હતું કે તે પત્ર સમુદ્રના પાણીમાં પલળી જવાથી હવે તે વાંચી શકાય તેમ નહોતું. પરંતુ ઉષાનું કહેવું એમ હતું કે પત્ર ભીંજાઇ ગયો હતો તો પણ તે સૂકાઈ ગયા પછી વાંચવાનું

બુદ્ધિપ્રસાદે કબુલ કર્યું હતું અને તે ઉપરથી કંઇ પણ મહત્વની હકીકત મળી આવ્યા વગર રહેશે નહિ એવી સૌની ખાત્રી હતી.

ઉષાનો પ્રયત્ન વ્યર્થ ગયો હતો એવું કહીને દિનકર ઉષાને ચીડવતો હતો. લીલા પણ નજીકમાં બેઠી બેઠી પુષ્પોનો હાર ગુંથતી હતી. તે ઉષા અને દિનકરનો વાદ વિવાદ સાંભળીને વચ્ચે જ બોલી ઉઠી: " આમ ઉઠતાં વેંત જ વાદ વિવાદ કેમ માંડયો છે ? આ પત્ર બુદ્ધિપ્રસાદને આપી દો. તેમના સિવાય તે કોઇનાથી વાંચી શકાવાનો જ નથી. "

" બહુ સારૂં ! " ઉષા સસ્મિત બોલી ઉઠી: " લીલા ! ત્હને તો બુદ્ધિપ્રસાદ કરતાં કોઇ પણ પુરુષ વધારે હુશિઆર અને કાર્યદક્ષ જણાતો જ નથી કેમ ? "

ઉષાએ લીલાને મ્હેણું માર્યું. દિનકર ખડખડ હસવા લાગ્યો, લીલા કંઇ પણ બોલ્યા વગર નીચું જોઈ રહી. પોતાના હાથમાંની 'પુષ્પમાળા' હવે તૈયાર થઇ રહી હતી. તે તરત જ ત્યાંથી ઉઠીને ચાલી ગઇ.

એટલાં દિવાનખાનાનું દ્વાર ઉઘાડીને એક માણસ દાખલ થયો અને એક દ્રાક્ષની ટોપલી દાસીને સ્વાધીન કરીને બોલ્યો " માયાબાઈએ આ દ્રાક્ષની ટોપલી મોકલાવી છે. "

આટલું બોલીને તે મનુષ્ય ત્યાંથી ચાલતો થયો. એટલામાં લીલા ત્યાં આવી પહોંચી. ટોપલીમાંની લીલીછમ દ્રાક્ષ જોઇને તેના મ્હોમાં પાણી આવી ગયું. તેણે ટોપલીમાંથી એક દ્રાક્ષ લીધી અને તે ટોપલી ઉષા પાસે લઇ જવાની દાસીને આજ્ઞા કરી. લીલાએ તરત જ દ્રાક્ષ પોતાના મ્હોમાં મૂકી.

દાસી ટોપલી લઇને વાંચનાલયમાં આવી અને ઉષા પાસે તે

ટોપલી મૂકતાં બોલી: " આ ટોપલી માયાબાઈએ આપને ભેટ તરીકે મોકલી છે. "

ઉષાને પણ આવી સરસ દ્રાક્ષ જોઈને આનંદ થયો. તેણે પણ ટોપલીમાંથી એક દ્રાક્ષ લીધી. ઉષા દ્રાક્ષ પોતાના મ્હોમાં મૂકવા જતી હતી એટલામાં ચાલાક દિનકરની નજર તેના તરફ ગઇ. તેણે તેનો હાથ પકડીને કહ્યું: " હં, હં, સબૂર કરો! ખાત્રી કર્યા વગર એ દ્રાક્ષ ખાવાની નથી. " દાસી તરફ વળીને દિનકર બોલ્યો: " આ ટોપલી કોણ લાવ્યું? "

" કોઇ માણસ આવીને તે આપી ગયો છે! "

" તું તેને ઓળખે છે કે? "

" નહિ. બિલકુલ નહિ; મ્હેં તેને કદિ પણ જોયો નથી. "

" તેણે કંઈ પત્ર આપ્યો છે કે? તેણે કંઇ મ્હોંના સમાચાર આપ્યા હતા કે? "

" ના; ટોપલી મૂકીને તે તરત જ ત્યાંથી ચાલતો થયો હતો. "

" વારૂ; તું ટોપલીમાં તપાસ કર જોઇએ તેમાં કંઇ પત્ર વગેરે છે કે નહિ? "

એક મોટો કાગળ પાથરીને દાસીએ ટોપલીમાંની દ્રાક્ષનો તે ઉપર ઢગલો કર્યો. પરંતુ ટોપલીમાંથી પત્ર વગેરે કંઇ જ મળી આવ્યું નહિ.

હવે દિનકરનો સંશય દઢ થયો. તે બોલ્યો: " ઉષા! તે દ્રાક્ષનો સ્પર્શ સુદ્ધાં નહિ કરતાં ઉકરડે ફેંકી દેવાની છે. આવી સંશયાસ્પદ રીતે આવેલી વસ્તુ ખાવી એ સારૂં નથી. "

" એટલે? " ઉષા આશ્ચર્ય પામતી બોલી: આમાં તમને કંઇ ભેદ લાગે છે કે? "

" આ દ્રાક્ષમાં ઝેર પણ ભેળવવામાં આવ્યું હોય! " દિનકર બોલ્યો.

"મ્હારી શંકા ખરી છે કે ખોટી, તત્સંબંધી વાદ વિવાદ કરવા કરતાં, સુરક્ષિત માર્ગનું અવલંબન કરવું એ જ વધારે શ્રેયસ્કર છે. તું બુદ્ધિપ્રસાદને પૂછીશ તો તે પણ ત્હને આવી જ સલાહ આપશે."

ઉષાએ પોતાના હાથમાંની દ્રાક્ષ ટોપલીમાં પાછી નાખી દીધી અને બોલી: "એમ હોય તો તો ભારે વિપરીત વાત કહેવાય! પરંતુ શત્રુઓ મ્હારો જીવ લેવા ઇચ્છતા હોય એમ મ્હને લાગતું નથી. તેઓ તો મ્હને જીવતી કેદ કરવા ઇચ્છે છે."

"કદાચ તું જીવતી તેમના હાથમાંથી આટલી બધી વાર છટકી આવી છે તેથી નિરાશ થઇને તેમણે ત્હારો પ્રાણ લેવાનો વિચાર પણ હવે કેમ ન કર્યો હોય! ગમે તેમ હોય, પરંતુ આ દ્રાક્ષ ત્હારે ખાવાની નથી."

દાસીએ તમામ દ્રાક્ષ ટોપલીમાં ભરી. પરંતુ એટલામાં એક હૃદયભેદક કિકિઆરી વાંચનાલયમાં સંભળાઇ. ઉષા અને દિનકર એક બીજા સામું ભયપૂર્ણ મુખમુદ્રાથી તાકી રહ્યાં.

"કોણે કિકિઆરી પાડી?" દિનકર ઉષા પ્રત્યે દૃષ્ટિ ફેંકતો ભયભીત સ્વરે બોલ્યો.

"સ્વર તો લીલાનો જ જણાય છે." ઉષા બોલી.

એટલામાં પેલી દાસી ગભરાતા સ્વરે બોલી: "હું અહિં આવતી હતી ત્યારે લીલાબ્હેને ટોપલીમાંથી એક દ્રાક્ષ લઈને પોતાના મ્હોંમાં મૂકી હતી. દ્રાક્ષને લીધે તો આમ બનવા નહિ પામ્યું હોય!"

"અરે ભગવાન!" દિનકર ઉભો થયો અને બોલ્યો: "મ્હારૂં અનુમાન સત્ય જ નિવડશે કે શું?"

દાસીનું બોલવું સાંભળીને ઉષાની મુખમુદ્રા પણ નિસ્તેજ બની ગઈ. તે લીલાની ઓરડી તરફ નાઠી. દિનકર પણ એક નોકરને પોતાના ઓળખીતા ડૉકટરને બોલાવી લાવવાનું કહીને લીલાની ઓરડી તરફ નાઠો. પેલી દાસીએ પણ ટોપલી લઇને ''રીમાં મૂકી અને બારણું વાસીને તે ઉષા અને દિનકરની પાછળ ચાલતી થઇ.

ઉષા અને દિનકર ત્યાં ગયાં ત્યારે લીલા બેશુદ્ધવસ્થામાં પડી હતી. તેના મ્હોંમાંથી ફીણ નીકળતું હતું. લગભગ દશેક મિનિટમાં ડૉકટર સાહેબ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેણે લીલાની નાડી તપાસીને કહ્યું; "આ સ્ત્રીના પેટમાં ભયંકર વિષ ગયું છે.

"પણ તેથી તેના પ્રાણને તો કંઇ નુકશાન નહિ થાય ને ?" એટલું બોલતાં બોલતાં ઉષાના નેત્રમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં.

"તે બદ્દલ બિલકુલ ચિન્તા રાખવા જેવું નથી." ડૉકટર સાહેબ બોલ્યા: "પરંતુ તેને સંપૂર્ણ આરામ થવા માટે અમુક દિવસો લાગશે. તેનું શરીર હરઘડી તપાસવાની સુગમતા પડે એટલા સારૂ તેને મ્હારા દવાખાનામાં રખી જાઓ. વારૂ, પણ આવું ભયંકર વિષ તેના પેટમાં ગયું શી રીતે ?"

દિનકરે દ્રાક્ષ સંબંધી સર્વ હકીકત ડૉકટર સાહેબને કહી સંભળાવી અને દાસી પાસે પેલી દ્રાક્ષની ટોપલી મંગાવીને તે તેમને બતાવી.

દ્રાક્ષની બારિક તપાસ કરીને ડૉકટર બોલ્યા: "આ દ્રાક્ષની મ્હારે બારિકીથી તપાસ કરવી પડશે. આ ટોપલી લઇને મ્હારા દવાખાનામાં ચાલો.

ડૉકટરે લીલાને ઔષધિ આપી જે પીધા પછી તેના બે ત્રણ મિનિટમાં જ ઉલટી થઇ. ત્યારબાદ ડૉકટની સૂચના પ્રમાણે લીલાને

ડૉક્ટરના દવાખાનામાં મોકલવાનું અને પેલી દ્રાક્ષની ટોપલી પણ ત્યાં પહોંચડાવી દેવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. ડૉક્ટર સાહેબ જવા લાગ્યા એટલે દિનકરે તેમને ધીમે રહીને કહ્યું: "આ વાતનો ઊભરાટો કરવાની હાલ કંઇ જરૂર નથી. કારણ પોલીસની મદદ બીલકુલ ઉપયોગી થઈ પડવાની નથી. માત્ર વિનાકારણ અમારે ત્રાસ ભોગવવો પડશે."

"તે તમારી ઇચ્છાની વાત છે." ડૉક્ટર બોલ્યા: "એવા પંચાતમાં પડવાની મ્હને શી જરૂર? જો આ છોકરીને સત્વર ઉપચાર કરવામાં આવ્યો નહોત તો તે મરણ પામ્યા વગર રહેત નહિ."

એટલું બોલીને ડૉક્ટર સાહેબ ત્યાંથી જવા લાગ્યા. દિનકર તેમને દિવાનખાનાના દ્વાર સુધી મુકવા આવ્યો. ડૉક્ટર સાહેબ થોડે દૂર નીકળી ગયા હશે એટલામાં બુદ્ધિપ્રસાદ ઘેર આવી પહોંચ્યો. ડૉક્ટરને જોઈને તે આશ્ચર્ય પામ્યો અને દિનકર પ્રત્યે જીજ્ઞાસાપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકી રહ્યો. દિનકરે દ્રાક્ષ સંબંધી હકીકત સંક્ષિપ્તમાં જ બુદ્ધિપ્રસાદને કહી સંભળાવી. બુદ્ધિપ્રસાદ લીલાની ઓરડી તરફ દોડતે પગે નાઠો. દિનકર પણ તેની પાછળ જવા લાગ્યો.

ઉષા લીલાની પથારી પાસે બેઠી હતી. બુદ્ધિપ્રસાદે ઓરડીમાં દાખલ થઇને લીલાની કરૂણાજનક મુખમુદ્રા અને દ્રાક્ષની ટોપલી તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી. બુદ્ધિપ્રસાદને જોતાંની સાથે ઉષા બોલી: "બુદ્ધિપ્રસાદ! આજે જો દિનકર અહિં નહોત તો મ્હારી પણ આવી જ સ્થિતિ થાત! માયાની દુષ્ટતાનો તો હવે અબ્ધિ જ થયો છે!"

"આ કારસ્થાન માયાનું ન હોય!" બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: "આ કારસ્થાન પેલા માનવરાક્ષસ કૃષ્ણકાન્તનું જ હોવું જોઈએ. માયા તો તેના હાથમાં એક પુતળાં જેવી છે. તેની સૂચના પ્રમાણે વર્તવાનું જ તેનું કામ! આ કારસ્થાન અમે પકડી પાડયા વગર રહે-

નાર નથી, એમ જાણવા છતાં પણ એ દુષ્ટ રાક્ષસે આવું સાહસ કેમ ખેડયું હશે ?"

"કૃષ્ણકાન્તે અથવા માયાએ જ આ દ્રાક્ષની ટોપલી મોકલાવેલ છે એવું સાબિત કરવા માટે આપણી પાસે પણ શો પૂરાવો છે ?" દિનકર બોલ્યો.

"એ વાત પણ ખરી !" બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: "એ લુચ્ચો પણ આ ટોપલી કોઇ અન્ય માણસની પાસેથી લાવ્યો હોવો જોઇએ. અને કોઇપણ જાણે નહિ તેવી રીતે તેમાં તેણે વિષે ભેળવેલું હોવું જોઇએ ! દ્રાક્ષ કોણે મોકલી છે, અને તે કોણ પહોંચાડી ગયું, એટલું પણ સ્હમજી શકવાનો માર્ગ નથી. આ કારસ્થાનમાં તેણે ખૂબ ચોકસાઈ રાખી છે એમાં તો શક જ નથી. બિચારી લીલાને કોણ જાણે કેટલા યે દિવસ સુધી પીડા ભોગવવી પડશે !"

"તેની રજ પણ ચિન્તા તમે રાખશો જ નહિ !" ઉષા બોલી: "હવે તેને કશો ભય નથી. અલ્પ સમયમાં જ તેની પ્રકૃતિ સ્વસ્થ થઈ જશે, એવું ડૉકટર સાહેબ પણ કહી ગયા છે. માત્ર તેને થોડા દિવસ ડૉકટરના દવાખાનામાં મોકલવી પડશે !"

"વારૂ, પણ તમે જે કાર્યાર્થે ગયા હતા તે સફળ થયું કે નહિ ? ઔષધિ મળી કે !" દિનકરે બુદ્ધિપ્રસાદને પ્રશ્ન કર્યો.

"તે મેળવવામાં બહુ મહેનત પડી અને તેથી જ મ્હને પાછા આવતાં વિલંબ થયો છે. લાવો હવે તે પત્ર ! એમ કહીને બુદ્ધિપ્રસાદે પોતાના ખિસ્સામાંની એક શીશી કાઢી અને ઉષા પાસે એક ન્હાની વાડકી માગી.

બુદ્ધિપ્રસાદે શીશીમાંથી થોડી દવા વાડકીમાં કાઢી અને તેમાં થોડુંક પાણી નાખ્યું. ત્યાર પછી તેણે તે પત્ર વાડકીમાં નાખી દીધો

અને એક મીણબત્તિ સળગાવીને તે પત્ર તેના ઉપર બુદ્ધિપ્રસાદે ધરી રાખ્યો. જેમ જેમ દીપકના તાપને લીધે તે પત્ર ઉષ્ણ થવા લાગ્યો તેમ તેમ તેમાંના અદૃસ્ય અક્ષરો સ્પષ્ટ રીતે દેખાવા લાગ્યા. તે પત્રમાં આ પ્રમાણે લખેલું હતું.

" શ્રીયુત્ લક્ષ્મીપ્રસાદ !

વિ. વિ. કે:—બોરસદ તાલુકાના મુખ્ય પોલિસ અધિકારી સાહેબ અહિં આવેલા છે અને તેઓ સરદારગૃહમાં ઉતરેલા છે. તેઓ કૃષ્ણકાન્ત અને તેની સોનેરી ટોળીના તમામ બદમાશોને પકડવાની તપાસ ગુપ્ત રીતે ચલાવી રહ્યા છે. જો આપ તેમને યોગ્ય સહાય આપશો તો તેઓ પોતાનું કાર્ય સત્વર પાર પાડી શકશે અને આપનો ત્રાસ પણ ઓછો થવા પામશે. "

" આપણે તેમને શી સહાય આપી શકવાના હતા ? " દિનકર બોલ્યો.

" બદમાશોનું નિવાસ્થાન આપણે તેમને બતાવી શકીએ તેમ છીએ. " બુદ્ધિપ્રસાદ ગંભીર સ્વરે બોલ્યો.

" પણ આ પત્ર કોણે મોકલ્યો હશે ? " દિનકરે પ્રશ્ન કર્યો.

" અન્ય પણ આપણા એકાદ બે હિતચિંતકો છે." બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: " તેમાંના જ કોઈએ આ પત્ર આપણને મોકલેલ હોવો જોઈએ. આ પત્રમાં લખેલી હકીકત સત્ય છે કે કેમ, તેનો પત્તો મેળવવાનું કામ કંઇ મુશ્કેલ નથી. સરદારગૃહમાં જઇને હું તે પોલિસ અધિકારીની તપાસ કરી આવીશ. જો તેઓ અત્રે આવ્યા હશે, તો તેમની મુલાકાત લઈશ અને તેમનો ઉદ્દેશ સ્હમજાયા પછી ભવિષ્યમાં આપણે આગળ કામ કેમ લેવું તેનો વિચાર કરીશું. "

"બુદ્ધિપ્રસાદ!" ખરેખર તમે કાર્યદક્ષ અને દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા મનુષ્ય છો!" દિનકર બોલ્યો: "લીલાએ તમારી કાર્યદક્ષતા સંબંધી જે વાતચિત કરી તે સર્વાંશે સત્ય છે. પરંત આ અદૃશ્ય વાંચી શકાય એવી યુક્તિ તમને કેવી રીતે સૂઝી?"

બુદ્ધિપ્રસાદ ગંભીર મુખમુદ્રા ધારણ કરીને ઉષા અને દિનકર પ્રત્યે તાકી રહ્યો. તેણે પોતાની દૃષ્ટિ લીલા તરફ ફેરવ્યા પછી તેણે દિનકરને ઉદ્દેશીને બોલવા માંડયું: "દિનકર! મ્હારો એક મિત્ર રસાયણ શાસ્ત્રી છે. તે આવી આવી અનેક કળાઓ જાણે છે. તેણે જ મ્હને કહ્યું કે આ ઔષધિમાં કાગળ ભીંજાવીને સહજ તપાવવાથી અદૃશ્ય અક્ષરો દૃશ્યમાન થશે અને પુનઃ પત્ર ઠંડો થતાંની સાથે જ તે અક્ષરો અદૃશ્ય થઈ જશે."

"જો આ પત્રમાંની હકીકત સત્ય હોય તો ઉષાએ એક પુરુષના કરતાં પણ મહાન અદ્ભુત પરાક્રમ કર્યું છે એમ કબૂલ કરવું જ પડશે." દિનકર સ્મિત કરતો બોલ્યો.

"પરંતુ મ્હને તો આ પત્રની પ્રાપ્તિ થવાથી આજે અનહદ આનંદ થાય છે." ઉષા વચ્ચે જ બોલી ઉઠી: "જો આ પત્રમાંની હકીકત સત્ય નિવડે તો મ્હારા પીતાશ્રી હયાત છે, એમ માનવાને મ્હારી પાસે પૂરતું અને સબળ કારણ ગણાય!

બુદ્ધિપ્રસાદે ઉષા પ્રત્યે વાત્સલ્યપૂર્ણ અને પ્રેમાળ દૃષ્ટિ ફેંકી.

અલ્પ સમય પછી બુદ્ધિપ્રસાદે તે અદૃશ્ય પત્ર દિનકરને સ્વાધીન કર્યો ને ઉષાને સંબોધીને બોલ્યો: "હું સરદારગૃહ તરફ જાઉં છું અને દિનકર લીલાને દવાખાને લઇ જાય છે. તમે ઘર છોડીને બહાર જશો નહિ; કોઇને મળશો નહિ, 'ટેલિફોન' આવે તો ઉત્તર આપશો

નહિ, અને અમારા સંબંધી ચિન્તા ઉત્પન્ન થાય એવી કંઇ હકીકત સાંભળવામાં આવે તો પણ ગભરાશો નહિ. અમે સત્વર પાછા આવી પહોંચશું. સાવધગિરીથી રહેજો. કોઇ પણ પ્રકારનો અવિચાર કરી બેસશો નહિ. "

" ગમે તેમ થશે તો પણ હું મ્હારી ઓરડીમાંથી બહાર જઇશ નહિ. મ્હારી કંઇ પણ ચિન્તા રાખશો જ નહિ. માત્ર વેળાસર પાછા આવજો એટલે થયું !! "

ત્યાર પછી ડોળી મંગાવવામાં આવી અને બુદ્ધિપ્રસાદ તથા દિનકરે હળવેથી લીલાને ઉંચકીને તેમાં બેસાડી. બે વિશ્વાસુ માણસો ડોળી લઇને ડૉકટરના દવાખાના તરફ ચાલ્યા ગયા. દિનકર તેમની સાથે જ ચાલતો હતો.

અલ્પ સમય બાદ બુદ્ધિપ્રસાદ પણ બંગલાની બહાર નીકળ્યો. નિત્ય નિયમ પ્રમાણે બંગલાના દ્વાર પાસે આવ્યો. પછી તેણે એક વાર ચોમેર દૃષ્ટિપાત કર્યો, પોતાનાપર દુશ્મનનો પહેરો હતો એવી તેની તરત જ ખાત્રી થઈ. તે સરદારગૃહ તરફ જવાના રસ્તે ન જતાં ભલતે જ માર્ગે ચલાવા લાગ્યો. અત્યારે દુશ્મનનો માણસ એક જ હોવાથી તે દિનકરની પાછળ ચાલ્યો ગયો. બુદ્ધિપ્રસાદ થોડે દૂર ગયા પછી પાછો ફર્યો અને પોતાના ઇષ્ટ માર્ગ તરફ વળ્યો. અલ્પ સમયમાં જ તે સરદાગૃહમાં જઇ પહોંચ્યો.

સરદારગૃહમાં દાખલ થવાના દાદરપર બુદ્ધિપ્રસાદ ચ્હડવા લાગ્યો. તે પહેલે માળે પહોંચ્યો તો ત્યાં ત્રીજા નંબરના દિવાનખાનામાં એક પોલિસ અમલદાર ચોમેર દૃષ્ટિ ફેંકતો ઉભો હતો. બુદ્ધિપ્રસાદને જોતાંની સાથે જ તે બોલ્યોઃ " લક્ષ્મીપ્રસાદ તમારૂં જ નામ કે ? "

"ના જી; હું લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠનો વિશ્વાસુ નોકર છું." બુદ્ધિપ્રસાદે વિનયપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો.

પોલિસ અમલદાર અને બુદ્ધિપ્રસાદ એક બીજા સામું કેટલીક વાર સુધી સાશંક દષ્ટિથી જોઇ રહ્યા. ત્યારબાદ તે પોલિસ અમલદારે બુદ્ધિપ્રસાદને પૂછ્યું: "તમે ઉર્દુ ભાષા જાણો છો કે?"

"હાજી! ખાસ ટેવ નથી, પરંતુ આપના કહેવાનો ભાવાર્થ સ્હમજી શકીશ. બુદ્ધિપ્રસાદ પોલિસ અમલદાર પ્રત્યે હજી પણ ટીકી ટીકીને જોતો હતો.

"હું કેટલાક ગુન્હેગારોને પકડવા માટે અહિં આવ્યો છું." પોલિસ અમલદાર બોલવા લાગ્યો: "તે ગુન્હેગારોએ બોરસદમાં કેટલાક ભયંકર ગુન્હા કરેલા છે. તેઓ પોતાનાં નામ બદલીને રખડતા હોવાથી અદ્યાપિ પર્યંત તેમનો પત્તો લાગી શક્યો નથી. થોડા જ સમય પૂર્વે મ્હારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે તે બદમાશો પૈકી એક કૃષ્ણકાન્ત અને બીજો રમણિક તેમ જ એક સ્ત્રી માયા એવાં જૂદાં જૂદાં નામ ધારણ કરીને મુંબઇમાં રહે છે. મ્હેં તેમને કદાપિ નજરે દીઠાં નહિ હોવાથી, હું તેમને ઓળખી શકીશ નહિ. માત્ર દૂરથી જ તમે મ્હને તેમની ઓળખ કરી આપશો તો પણ હું તમારો ઉપકાર માનીશ. લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠને અદસ્ય શાહીથી મ્હેં પત્ર લખેલો હતો તેનું કારણ પણ આ જ છે. લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠને હું ઓળખું છું. અમો બોરસદમાં સાથે હતા અને તેથી તેઓ એ બદમાશોને ઓળખે છે એ વાત હું જાણું છું."

"હું તમને તે બદમાશો બતાવી દઇશ. પરંતુ આપ તેમને પકડીને તાબડતોબ બોરસદ લઈ જશો કે?" બુદ્ધિપ્રસાદે પૂછ્યું.

" હા; એકવાર મ્હારા તાબામાં તેઓ આવ્યા કોઇને પણ મુંબઇમાં તેમનાં પુનઃ દર્શન થશે જ નહિ. કારણ કે ત્યાંનું વૉરંટ મ્હારી પાસે છે અને અત્રેના કમિશ્નર સાહેબનો હુકૂમ પણ મ્હેં મેળવી લીધો છે."

"એટલું થાય તો તો મ્હારા શેઠ પણ અત્યાનંદ પામશે. આપના હાથે જ તેમના દુશ્મનોમાંથી તેમનો છૂટકારો થશે અને તેમના અજ્ઞાતવાસની પણ પૂર્ણાહુતિ થશે."

"એકવાર મ્હને તે બદમાશો નજરે દેખાડો એટલે પછી બધું કાર્ય પાર પડયું જ સમજો !"

"વારૂ, પણ આ કાર્ય કરવા માટે ચાર પાંચ દિવસનો વિલંબ લાગશે. કારણ કે વ્યવસ્થા પક્કી થવી જોઇએ."

" કંઈ ફિકર નહિ. બદમાશોની તપાસમાં દશ પંદર વર્ષ ગયાં જે પ્રમાણે એકાદ મહિનો વધુ લાગશે તો પણ અડચણ જેવું છે જ નહિ."

" ના; ના; એવું તો કંઇ નહિ થાય. આ કામ જેટલું વહેલું પાર પડે તેટલું વધું સારૂં! પ્રથમ આપણે કૃષ્ણકાન્તને જ પકડવાની જરુર છે. નાયક પકડાયો એટલે બીજા બદમાશોને પકડી પાડવામાં વિલંબ લાગશે નહિ."

"ઠીક છે." અમલદાર બોલ્યો: "કૃષ્ણકાન્ત, રમણિક અને માયા, એ ત્રણે જણાને સાથે પકડી લાવનારને મોટું ઇનામ આપવાનું ના૦ સરકારે જાહિર કર્યું છે. તમે મ્હને યોગ્ય સહાય આપશો તો તે બધું ઈનામ તમને આપવાની હું ના૦ સરકારને વિનંતી કરીશ."

" કંઇ નહિ." બુદ્ધિપ્રસાદ સ્મિત કરતો બોલ્યો:" મ્હને ઇ-

નામની દરકાર નથી. તે ઇનામ આપનું જ છે. આપ જો આ કાર્યમાં યશસ્વી નિવડશો તો મ્હારા શેઠજી પોતે પણ તમને ભારે ઇનામ આપ્યા વગર રહેશે નહિ."

"વારૂ, ત્યારે તમે જમીને અહિં આવશો કે ?" પોલિસ અમલદારે પ્રશ્ન કર્યો.

"હા" બુદ્ધિપ્રસાદે ઉત્તર આપ્યો.

ત્યારબાદ પોલિસ અમલદાર સાથે કેટલીક વાતચિત કર્યા પછી બુદ્ધિપ્રસાદ પોતાના મકાન તરફ જવા લાગ્યો.

આ બાજૂ લીલાને દવાખાનામાં પહોંચડાવી દીધા પછી દિનકર ત્યાંથી નીકળી પડયો. રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં તેને બીડી પીવાની ઇચ્છા થઇ આવી. તેણે પોતાના ખિસ્સામાં હાથ નાખ્યો પરંતુ તેમાં એક પણ બીડી હતી નહિ. તેણે પોતાના ખિસ્સામાંથી એક કાગળ કાઢયો અને તેનું ભૂગળું બનાવવા માડયું. સ્હામેની તંબાકુવાળાની દુકાનેથી તેણે એક પાઇની તંબાકુ લીધી. તંબાકુ પોતાના કાગળના ભૂંગળામાં ભરતી વખતે જ તેની નજર તે કાગળપર પડી. તે કાગળ પેલો અદશ્ય પત્ર હતો. પરંતુ હવે જો તે સળગાવે તો પણ નુકશાન અને તેમ કરતાં તે ખિસ્સામાં મૂકે તો કોઇની નજર તે પર પડે તો તે સંશયગ્રસ્ત થાય, એમ વિચારીને શું કરવું તેના વિચારમાં તે પડી ગયો. એટલામાં પેલા દુકાનદારે તેને કહ્યું: "શેઠજી, બીડી પીવી હોય તો અંદર આવો. લ્યો આ કાંડીની પેટી અને નિરાંતે બીડી પીઓ. અંદરની ઓરડી ખાલી છે."

દુકાનદારની વિનંતી દિનકરે સ્વીકારી. અંદર જઈને પેલો કાગળ ખિસ્સામાં મૂકીને, ત્યાંથી તત્વર ચાલ્યા જવાનો વિચાર કરીને તે

દુકાનમાં દાખલ થયો. પરંતુ અલ્પ સમયમાં જ કૃષ્ણકાન્ત તેની પાછળ આવ્યો અને ઓરડીમાં દિનકર દાખલ થયો હતો તેનું દ્વાર બંધ કરવામાં આવ્યું.

અત્યારે કૃષ્ણકાન્ત અને રમણિકે દિનકરની પૂંઠ પકડી હતી. પોતાના જ માણસની દુકાનમાં દિનકરને દાખલ થતો જોઇને તેઓ આનંદ પામ્યા અને તરત દુકાનમાં દાખલ થઇ ગયા.

દિનકરે કૃષ્ણકાન્તને તરત જ ઓળખી લીધો, શત્રુના સપાટામાં સપડાઇ ગયો હોવા છતાં તે સ્મિત કરતો કૃષ્ણકાન્તને ઉદ્દેશી બોલ્યોઃ " કેમ. કૃષ્ણકાન્ત ! કંઇ કામ છે કે શું ? "

" હા; તમારૂં જ કામ છે, " કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો.

" કેમ કંઇ દ્રાક્ષ ખાવાની ઇચ્છા થઇ છે કે શું ? " દિનકરે માર્મિક પ્રહાર કર્યો.

" ના. ના; એક કાગળનો ટૂકડો જ જોઇએ છીએ. અદૃશ્ય મહાશયનો પત્ર મ્હને આપી દ્યો , હું તે બદલ તમને મોટી રકમ આપવા તૈયર છું. " કૃષ્ણકાન્તે દિનકરને લાલચમાં નાખ્યો.

" એમ. " દિનકરે પોતાના હાથમાં કાગળની બીડી મ્હોંમાં મૂકી અને તે સળગાવીને ધૂમાડા કાઢવા માંડયા.

" હું તમારા પ્રાણ બચાવીશ ! " કૃષ્ણકાન્ત બોલ્યો.

" પણ તે મારી પાસે નથી. બીડી પીવાની તો બંધી નથી કરતા ને ? " દિનકર હવે ઝપાટાબંધ બીડીના ગોટે ગોટા કાઢવા માંડયો.

કૃષ્ણકાન્તે પોતાના સાથીદાર તરફ જોયું એટલે તે બોલ્યોઃ " બુદ્ધિપ્રસાદે તે પત્ર દિનકરને આપ્યો હતો અને મ્હેં તે પત્ર પોતાના ખિસ્સામાં મૂકતાં દિનકરને નજરોનજર જોયો છે. તે પત્ર દિનકરની પાસે જ છે. "

તરત જ કૃષ્ણકાન્ત અને તેના સાથીદારો દિનકરની જડતી લેવા માંડી. દિનકરે કંઇ પણ બોલ્યા વગર તેમને પોતાના તમામ ખિસ્સા વગેરે તપાસવા દીધાં. પરંતુ પોતાના મ્હોંમાંની બીડી તે ઝપાટાબંધ પીવા મંડયો. અંતે દિનકરના ખિસ્સામાંથી કંઇ જ મળી આવ્યું નહિ ત્યારે કૃષ્ણકાન્તે દિનકરની મુખમુદ્રા તરફ નિરાશાપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકી. દિનકરના મ્હોંમાંથી હજી પણ ધૂમાડાના ગોટે ગોટા નીકળતા હતા એ જોઇને કૃષ્ણકાન્તને શંકા ઉદ્‌ભવી. તેણે દિનકરના મ્હોંમાંની બીડીપર ઝડપ નાખી એટલે તે નીચે પડી. કૃષ્ણકાન્તે તે તરત બૂઝાવી નાખી. તેણે તે બીડીનો કાગળ ઉકેલ્યો તો તે અદૃશ્ય પત્ર જ હતો એવી તેની ખાત્રી થઈ. અત્યારે અદૃશ્ય પત્ર ઉષ્ણ થયો હોવાથી તેમાંના થોડા ઘણા અક્ષરો સ્પષ્ટ રીતે વાંચી શકાતા હતા. માત્ર ‘ શ્રીયુત્ લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠ’ એટલા જ શબ્દો કૃષ્ણકાન્ત વાંચી શકયો.

હવે કૃષ્ણકાન્તના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે પોતાના ખિસ્સામાંથી એક ‘ રિવોલ્વર કાઢી અને તે દિનકરના પ્રત્યે તાકીને બોલ્યો: “ દિનકર ! તે અદૃશ્ય પત્રમાં શું લખેલું હતું તે બોલ. ત્હારા પ્રાણ બચાવવા હોય તો સત્વર સાચે સાચું કહી દે. ત્હને હું એક જ મિનિટનો સમય આપું છું. ”

“ એક મિનિટ પછી શું થવાનું છે. ? ” દિનકર નિર્ભય સ્વરે બોલ્યો.

“ આ ‘રિવોલ્વર’માંની ગોળી—”

કૃષ્ણકાન્તના મ્હોંમાંથી ઉપરના શબ્દો પૂરા થાય તે પહેલાં તો દિનકરે કૃષ્ણકાન્તના હાથપર ઝડપ મારી એટલે તેના હાથમાંની ‘ રિવોલ્વર ’ નીચે પડી ગઇ. દિનકરે તે ઉચકી લીધી અને કૃષ્ણકાન્ત તરફ ધરી રાખી તે શાંત સ્વરે બોલ્યો: “ સાહેબજી, મ્હારે બહુ મોડું થઇ ગયું છે. ”

દિનકર ઓરડીનું દ્વાર ઉઘાડીને બહારના ખંડમાં આવ્યો અને 'રિવોલ્વર' ત્યાં જ ફેંકી દઈને તે દુકાનની બહાર નીકળી પડ્યો. કૃષ્ણકાન્તની આજની નિરાશાનો તો અવધિ જ થયો. પોતાના સાથીદારોને લઇને તે પણ ત્યાંથી ખિન્ન અંતઃકરણે ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૯ મું,

કર્મફળ.

सत्यमेव जयते नानृतम् ।

બુદ્ધિપ્રસાદ ઘેર આવ્યા પછી લગભગ અર્દ્ધો કલાકે દિનકર પણ ઘેર આવ્યો. આજે બનેલી હકીકત બુદ્ધિપ્રસાદને એકદમ ન કહી દેતાં તેણે બુદ્ધિપ્રસાદને પૂછ્યું: "! બુદ્ધિપ્રસાદ ! તે અદશ્ય પત્રની હવે જરૂર હતી કે ?"

"કેમ વારૂ ?" બુદ્ધિપ્રસાદ આશ્ચર્ય પામતો બોલ્યો.

"જો તે આપણા શત્રુઓના હાથમાં જાય તો આપણા કાર્યમાં કંઇ વિઘ્ન આવી પડે ખરૂ કે ?"

"અલબત્ત!" બુદ્ધિપ્રસાદ બોલ્યો: "બોરસદથી એક પોલિસ અમલદાર આવેલા છે એવી બાતમી કૃષ્ણકાન્તને મળે તો સોનેરી ટોળીનો એકપણ બદમાશ આપણા પંઝામાં સપડાય એ વાત સર્વથા અસંભવિત છે."

"ના, ના: એવું તો કંઈ નથી. મ્હેં તે પત્રનો ઉપયોગ બીડી પીવામાં કર્યો છે."

"એમ કેમ ?" બુદ્ધિપ્રસાદ સ્મિત કરતો બોલ્યો: "ત્યારે તો

બીડી પીવાની એવી ઉતાવળ કરવા જેવું કંઇ પણ કારણ ત્હને મળ્યું હોવું જોઇએ. શું થયું તે કહે જોઇએ ?"

દિનકરે તંબાકુવાળાને ત્યાં બનેલો બનાવ બુદ્ધિપ્રસાદને કહી સંભળાવ્યો. તે થોડી વાર વિચાર કરીને બોલ્યોઃ " દિનકર, તેથી કંઇ પણ નુકશાન થવાનો સંભવ નથી. પણ હવે એક કામ કર. તું પોલિસ કમિશ્નર સાહેબ પાસે જા અને બોરસદવાળા પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને કૃષ્ણકાન્ત, રમણિક અને માયા એ ત્રણે જણાંને પકડવા માટે મંજુરી આપી છે કે કેમ, તે બદલ ચોકસ ખાત્રી કરી આવ. હું જમીને બોરસદવાળા ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ પાસે જાઉં છું. તું પોલિસ કમિશનર સાહેબ પાસે તપાસ કરીને બારોબાર ઘેર જ આવજે. જો તે હકીકત સત્ય ન હોય તો મ્હને 'ટેલીફોન' દ્વારા સુચના કરી દેજે, આજે જ રાત્રે બદમાશો પકડાવી દેવાનો મ્હેં નિશ્ચય કર્યો છે."

" એ ત્રણે જણાને સાથે જ કેવી રીતે પકડી શકશો દિનકર આશ્ચર્ય પામતો બોલ્યો.

બુદ્ધિપ્રસાદે દિનકરના કામમાં કંઈ ગુપ્ત વાતચિત કરી દિનકરના આશ્ચર્યનો અવધિ થયો, તે બોલ્યોઃ " શાબાશ, બુદ્ધિપ્રસાદ ! તમારી બુદ્ધિની તો બલિહારી છે. વારૂ પણ ઉષાને આ હકીકત તમે હાલ કહેવાના છો કે ?"

" હાલ તો માત્ર યોગ્ય સુચના કરીશ. "

" બહુ સારૂં ત્યારે હું જાઉં છું. "

દિનકર ત્યાંથી ચાલતો થયો. બુદ્ધિપ્રસાદ ઉષાની ઓરડીમાં ગયો અને બોલ્યોઃ " બ્હેન ! આજે રાત્રિએ એ મહત્વના કાર્યાર્થે હું બહાર જવાનો છું. દિનકરને પણ એક બીજા કાર્યાર્થે મોકલેલ છે.

કદાચ આજે અમને ઘેર આવતાં મોડું પણ થાય, તમે સાવધ રહેજો. હું કે દિનકર તમને 'ટેલિફોન' કરવાના નથી. તમો ઘર બહાર નીકળશો જ નહિ. જો કોઇ પણ અન્ય મનુષ્ય ઘરમાં દાખલ થાય તો ખુશીથી આ 'રિવોલ્વર'થી તેના પ્રાણ હરજો. માત્ર આજની જ રાત્રિ સંપૂર્ણ સાવધાનીથી વીતાડશો એટલે હવે આપણી સંકટરાત્રિ સંપૂર્ણ થશે અને આવતી કાલથી આપણો સુખનો ભાનૂ ઉદિત થશે."

"હેં!" ઉષા ઉત્કંઠિત સ્વરે બોલી: "હવે આપણા અજ્ઞાતાવાસનો અંત આવશે? પિતાશ્રીનાં પુનિત દર્શન હું પામીશ?"

"આજના અમારા કાર્યમાં અમને ફતેહ મળે તો આપણી સર્વ આશાઓ ફળિભૂત થશે!"

"એટલે?" ઉષા ગભરાતી બોલી: "કંઇ સંકટ આવી પડે એમ તેમને લાગે છે કે?"

"સંકટનો ભય તો ડગલેને ડગલે છે. તથાપિ ભય પામવાનું કંઈ પણ કારણ નથી. ઇશ્વર આપણાં સર્વ સકટ દૂર કરશે."

"અને દિનકર!" ઉષા ઉદ્વિગ્ન સ્વરે બોલી.

"તેના માટે સહજ પણ ચિન્તા રાખવાની જરૂર નથી. પોતાનું સંરક્ષણ કરવા માટે તે સર્વથા સશક્ત છે એવું તેણે કેટલીયે વાર સ્વપરાક્રમથી સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે."

"તો પણ તેમને સાવધ રહેવાની સુચના આપી દેજો અને તમો પોતે પણ સંપૂર્ણ રીતે સાવધ રહેજો."

"વારૂ" કહીને બુદ્ધિપ્રસાદ ત્યાંથી ચાલતો થયો.

રાત્રિના આઠ વાગ્યા સુધી દિનકર તરફની 'ટેલિફોન' પણ આવવાથી ઇન્સ્પેકટર સાહેબે કહેલી હકીકત સત્ય હોવી જોઈએ,

એવી બુદ્ધિપ્રસાદને ખાત્રી થઈ. વાળુ કર્યા પછી, ઉષાને સાવધ રહેવાની પુનઃ એકવાર સુચના કર્યા પછી બુદ્ધિપ્રસાદ બહાર ચાલ્યો ગયો.

બુદ્ધિપ્રસાદ ગયા પછી ઉષા પોતાની ઓરડીમાં ગઇ અને એક પુસ્તક વાંચવા લાગી. પરંતુ આજે તેનું ચિત્ત વાંચનમાં લાગ્યું નહિ. તે પુસ્તક બંધ કરીને ઓરડીમાં આમતેમ ફરવા લાગી. ભીતિ, ઉત્કંઠા અને શંકા આદિ ભિન્ન ભિન્ન મનોવિકારોએ તેના હૃદયમાં પોતાનું સંપૂર્ણ બળ અજમાવવા માડયું હતું. પોતે અલ્પ સમયમાંજ બેશુદ્ધ થઇ જશે એવી ઉષાની ખાત્રી થઇ. પાણી મંગાવવાની દાસીને સુચના કરવા માટે તેણે ઘંટડી વગાડી, છતાં પણ દાસી આવી નહિ. કશોજ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો નહિ. હવે ઉષાને ધીરજ રહી નહિ, તે નીચે ગઇ તો તેને માલુમ પડયું કે દાસી ત્યાં નહોતી. આથી ઉષા ગભરાઈ ગઇ. બધા નોકરો એકદમ કયાં ચાલ્યા ગયા ? શત્રુનું વળી કોઈ નવું કારસ્થાન તો નહિ હોય ? એવા એવા પ્રશ્નો તેના મનમાં ઉપસ્થિત થવા લાગ્યા. ઉષાની જગ્યાએ જો અન્ય સ્ત્રી હોત તો તે અત્યારે બેશુદ્ધ થઇને ધરણીપર ઢળી પડયા વગર રહેત નહિ. પરંતુ ઉષાના શિરપર અનેક આફતો આવી ગઈ હતી. તે હિંમત હારી નહિ. કોઇ પણ જાતનું સંકટ આજે ઉપસ્થિત થશે તેટલું તો તે જાણતી હતી. પરંતુ તે સંકટ કેવા પ્રકારનું આવશે તેનું ચોક્કસ અનુમાન તે કરી શકી નહોતી.

ઉષા શાંત ઉભી રહી. તેણે કાન માંડયા. પુસ્તક લઈને તે વાંચનાલયમાં ચાલી ગઇ. વાંચનાલયમાંના ટેબલના જે ખાનામાં 'રિવોલ્વર' પડી હતી તે તેણે ઉઘાડયું. પરંતુ 'રિવોલ્વર' ને તેણે હાથ અડકાડયો નહિ. વાંચનાલયમાં બેસવાથી રસ્તાપરની હિલચાલ જોઇ શકાય તેમ હતું. તેમ જ ત્યાં 'ટેલિફોન' અને 'રિવોલ્વર' એ

બન્નેની સગવડ હતી. આથી ઉષાએ ત્યાંજ બેસી રહેવાનો નિશ્ચય પોતાના મનમાં કર્યો.

વાચક, આ તરફ પોલિસ કમિસ્નર સાહેબને મળી આવ્યા પછી દિનકર પોતાની ઑફિસમાં ગયો. પોતાના કબાટનું તાળું ઉઘાડીને તેમાંથી તેણે એક કાગળનો થોકડો કાઢ્યો અને ટેબલ પાસે જઇને થોડી વાર લખ્યું. ત્યાર પછી તમામ કાગળોનો થોકડો લઈને તે પોતા શેઠ પાસે ગયો અને તે તેના ટેબલપર મૂકીને ઉભો રહ્યો.

"આ શું ? તે આ જ કે ?" અધિપતિએ પુછ્યું.

"હા;" દિનકર સ્મિત કરતો બોલ્યો: "આપે મ્હને જે મુદત આપી હતી. તે હવે પૂરી થવા આવી હોવાથી આજે જ આ સઘળી હકીકત આપને નિવેદન કરી દેવાનો મ્હેં વિચાર રાખ્યો છે."

"તમામ બદમાશોને પકડી શકાશે કે ?" અધિપતિએ પૂછ્યું.

"હા:" દિનકર બોલવા લાગ્યો. "જો કે હજી સુધી તેમને પકડવામાં આવ્યા નથી, પરંતુ હવે તો તેમના માટે એવી તો અભેદ જાળ પાથરવામાં આવી છે કે તેમાંનો એક પણ બદમાશ છટકી જવા પામે તેમ નથી. મ્હારાપર, લક્ષ્મીપ્રસાદના મુનીમ બુદ્ધિપ્રસાદપર અને ઉષાપર અદ્યાપિ પર્યંતમાં જે જે સંકટો આવેલાં છે તેનું સવિસ્તર વર્ણન આ કાગળોમાં વિસ્તાર લખેલું છે. અવકાશે આપ આ સઘળું શાન્ત ચિત્તે વાંચી જોશો ત્યારે જ આ વર્ણન કેવું અદ્ભુત, રહસ્યપૂર્ણ અને મનોવેધક છે તે બદલ આપની પ્રતીતિ થશે."

અધિપતિએ કાગળના થોકડાનાં પાનાં ઉથલાવવા માંડ્યા અને બોલ્યો: "ઓહોહોહો ! બસે અને ચાલીશ પૃષ્ઠ ! દિનકર, આ તો એક મોટી નવલકથા જ થઈ ને શું ?"

"હા; તેમાંના પ્રસંગો પણ એકાદ કલ્પિત નવલકથામાં વર્ણ-વેલા પ્રસંગોના જેવા જ છે."

લ્યો, ત્યારે એકાદ પ્રસંગ તો વાંચી જોઉં." એમ કહીને અધિપતિએ કેટલાક પાનાં ઉથલાવીને તેમાંનું એક પ્રકરણ વાંચવા માંડયું. દિનકર સ્હામેની એક ખુરશીપર બેઠો અને પોતાના શેઠની મુખમુદ્રા પ્રત્યે ઉત્કંઠાપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકી રહ્યો. અલ્પ સમય પછી અધિપતિએ વાંચવાનું બંધ કર્યું અને પોતાના ટેબલનું ખાનું ઉઘાડીને તેમાંથી બે કવર કહાડયાં. તેમાંનું એક કાળા રંગનું કવર અધિપતિએ ફાડી નાંખ્યું અને તેના ટૂકડા કચરાપટીની ટોપલીમાં ફેંકી દીધા. દિનકર આ જોઇને હસ્યો, કારણકે પોતાને આપવામાં આવેલી મુદતની અંદર જો સોંપેલું કાર્ય પૂર્ણ ન થાય તો પોતાને કમી કરવા માટેનું લખેલું તે કાળું કવર હોવું જોઇએ, એ વાત ચાલાક દિનકર સ્હમજી ચૂક્યો હતો. ત્યારબાદ અધિપતિએ એક ગુલાબી રંગનું કવર દિનકરના હાથમાં આપ્યું અને તે ઉઘાડવાનું તેને કહ્યું.

દિનકરે તે કવર ઉઘાડયું તો તેમાં બે હજાર રૂપિઆની નોટો એક સર્ટિફિકેટ અને ત્રણ માસની હક્કની રાજાની ચિઠ્ઠી તેના જોવામાં આવ્યાં, પોતાની મહેનત બદલ યોગ્ય પારિતોષિક મળવાથી દિનકર અનહદ આનંદ પામ્યો. તે સ્મિત કરતો બોલ્યો: "શેઠજી, હવે મ્હને શા માટે રજા આપી છે?"

"દિનકર! તમે એમ સ્હમજો છો કે તમારો માલિક આંધળો કિંવા બેદરકાર છે? તમારી તમામ હિલચાલ પર મ્હેં અદ્યાપિ પર્યંત બારિક તપાસ રાખી છે. જાઓ, ઉષા સાથે લગ્ન કરીને સુખી થાઓ અને ત્રણ માસ સુધી આરામ ભોગવ્યા પછી પુનઃ કામપર આવજો. દિનકર, હવેથી તમે મ્હારા નોકર નથી. તમારા કામથી હું સંપૂર્ણ સંતોષ પામ્યો છું. તમને હું મ્હારા પત્રની આવકમાંથી અર્દ્ધો ભાગ આપીશ. પણ, જો ત્રણ માસ પહેલાં ઑફીસમાં

પગ મૂકયો તો પાછું જવું પડશે એ ધ્યાનમાં રાખજો, સમજ્યા કે ?"

દિનકર અને અધિપતિ બન્ને હસવા લાગ્યા. ત્યાર પછી દિનકર પોતાના માલિકને સલામ કરીને ત્યાંથી જવા ઉઠયો. નિત્ય નિયમ પ્રમાણે માત્ર નેત્રસંકેતથી રજા ન આપતાં આજે તેના શેઠે તેની સાથે 'શેક હેન્ડ' કર્યાં અને દિનકરના શિરપર હાથ મૂકીને તેને આશીર્વાદ આપ્યો. દિનકર પણ કદરદાન માલિકના ચરણ પાસે શિર નમાવીને ઉભો રહ્યો. ત્યાર પછી શેઠની આજ્ઞા લઇને દિનકર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

× × × ×

પ્રિય પાઠક! દિનકરની એકનિષ્ઠા અને નિમકહલાલીનું યોગ્ય પારિતોષિક તેના માલિક તરફથી તેને કેવું મળ્યું તે આપણે જાણી ચૂકયા છીએ. ચાલો, ત્યારે હવે આપણે ઉષાની અત્યારે શી સ્થિતિ છે તેનું પણ કંઇક અવલોકન કરીએ.

લગભગ એક કલાક સુધી ઉષા વાંચનાલયમાં બેસી રહી. તેને ઘણોજ કંટાળો આવ્યો. આજની રાત્રિ તેને ભયંકર જણાવા લાગી. જો કે અત્યારે રાત્રિના દશ વાગ્યા હતા તો પણ કેટલીયે રાત્રિ વીતી ગઈ હોય ઉષાને લાગ્યું. તેને રાત્રિ દીર્ઘ થતી જતી હોય એમ જણાવા લાગ્યું. બુદ્ધિપ્રસાદ અને દિનકરની રાહ જોતાં જોતાં તે કંટાળી ગઇ. નીલવર્ણ આકાશમાં નક્ષત્રો ચમકી રહ્યાં હતાં. ચન્દ્રની ધવલપ્રભા વિશ્વને સુધાનું પાન કરાવી રહી હતી. મંદ મંદ વાતા પવનથી મૃદુ લહરીઓ વાચનાલયમાં સુસવાટાબંધ ચાલી આવતી હતી. આમ છતાં પણ ઉષાને અત્યારે તાપ લાગવા માંડયો તે ઉભી થઈ અને દ્વાર પાસે જઇને ઉભી રહી. બુદ્ધિપ્રસાદ કે દિનકર એ બેમાંનું કોઇ પણ હજુ સુધી પાછું આવ્યું જ નહિ. તેમના શિરપર કોઇ

જાતનું સંકટ તો નહિ આવી પડ્યું હોય, એવી ઉષાને ચિન્તા થવા લાગી.

એટલામાં ઉષાની દૃષ્ટિ સ્હામી બાજૂએ ગઇ. બગીચામાંના વૃક્ષોની ઓથે લપાતી છૂપાતી એક મનુષ્ય આકૃતિ તેના જોવામાં આવી. તે ચમકી. એટલામાં એક બીજા મનુષ્યને બગીચાના દરવાજામાં દાખલ થતો ઉષાએ જોયો. રસ્તાપરના 'મ્યુનિસિપાલિટી' ના ફાનસના થાંભલાની પાછળ એક વ્યક્તિ છૂપાઇને ઉભી હતી. પરંતુ બગીચામાં પ્રવેશ કરનાર વ્યક્તિએ તેની બિલકુલ દરકાર કરી જ નહિ. કંઈ પણ નવીન સંકટ શિરપર આવી પડનાર છે, એમ વિચારતી ઉષા ટેબલ પાસેની ખુરશીપર જઈને બેઠી.

કૃષ્ણકાન્ત, રમણિક અને મામા એ ત્રણે જણાં અત્યારે માયાને ત્યાં ભેગાં થયાં હતાં. બોરસદથી એક પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર પોતાની ટોળીની તપાસ કરવા આવ્યો હતો, એવી ગુપ્ત બાતમી તેમને મળી ચૂકી હતી. હવે શી વ્યવસ્થા કરવી, તત્સંબંધી વિચાર કરવામાં આ મંડળી ગુંથાઇ હતી તેવામાં લક્ષ્મીપ્રસાદના બંગલાની હિલચાલપર નજર રાખનાર બદમાશે કૃષ્ણકાન્તને 'ટેલિફોન' દ્વારા જણાવ્યું કે, "લક્ષ્મીપ્રસાદ જીવતો છે અને અત્યારે તે પોતાના બંગલામાં આવ્યો છે. દિનકર તેમ જ બુદ્ધિપ્રસાદ અત્યારે બંગલામાં નથી. માત્ર લક્ષ્મીપ્રસાદ અને ઉષા એ બન્ને જણાં જ છે."

આ નવીન બાતમી સાંભળીને ત્રણે જણાં હર્ષઘેલાં થઇ ગયાં. જે લક્ષ્મીપ્રસાદ માટે આટલી આટલી ખટપટ ચાલી રહી હતી, તે લક્ષ્મીપ્રસાદનો આજે અનાયાસે પત્તો મળવાથી, હવે તેની તમામ સંપતિ પ્રાપ્ત કરવામાં એક ક્ષણનો પણ વિલંબ લાગનાર નથી, એવી તેમની ખાત્રી થઈ. આનંદમાંને આનંદમાં તેઓ ઇન્સ્પેકટર સંબંધીની ચિન્તા વિસરી ગયાં. અને ત્રણે જણાં લક્ષ્મીપ્રસાદના બંગલા તરફ જવા સારૂ નીકળ્યાં.

બંગલાના કંપાઉન્ડમાંથી બગીચામાંના વૃક્ષોની પાછળ લપાતી છૂપાતી પેલી વ્યક્તિ દિવાનખાના પાસે થઇને વાંચનાલયમાં જવાના દાદરા પાસે આવી પહોંચી. દાદરપરનાં ધીમા પગલાંનો અવાજ સાંભળીને દિનકર કે બુદ્ધિપ્રસાદ આવતો હોવો જોઇએ, એવી ઉષાએ કલ્પના કરી. વાંચનાલયનું દ્વાર ઉઘાડીને તે ત્યાં જ ઉભી રહી. અલ્પ સમયમાં જ એક અજાણ્યો અને પ્રૌઢ મનુષ્ય તેની દૃષ્ટિએ પડયો. ઉષા ગભરાઇ ગઈ. તે ટેબલ પાસે જઈને ઉભી રહી અને આવનાર ગૃહસ્થ પ્રત્યે એકીટશે જોઇ રહી. આવનાર ગૃહસ્થ પણ ઉષા પ્રત્યે તાકી રહ્યો. અલ્પ સમય સુધી કોઇ કંઇ બોલ્યું ચાલ્યું નહિ.

"બેટા ! ત્હેં મ્હને ઓળખ્યો નહિ કે શું ?" આવનાર ગૃહસ્થ ઉત્કંઠિત અને આનંદિત સ્વરે બોલ્યોઃ "હું જ ત્હારો દુર્દૈવી પિતા–લક્ષ્મીપ્રસાદ !"

ઉષા ચમકી. તેનું શરીર કંપવા લાગ્યું. તેનું ચિત્ત અસ્વસ્થ બની ગયું. તે ઘણી વાર ઠગાઇ હતી. તે ગૃહસ્થ પ્રત્યે ઉષા સાશંક દૃષ્ટિ ફેંકવા લાગી. અલ્પ સમયમાં જ પેલો ગૃહસ્થ ઉષા ઉભી હતી ત્યાં જવા લાગ્યો. ઉષાએ ટેબલના ખાનામાંથી 'રિવોલ્વર' પોતાના હાથમાં લીધી.

"બેટા ! હજી પણ મ્હારૂં બોલવું ત્હને સત્યપૂર્ણ લાગતું નથી ?" તે ગૃહસ્થ ધીમે પગલે આગળ આવતાં બોલ્યો.

"સબૂર !" ઉષા પોતાના હાથમાંની 'રિવોલ્વર' તે ગૃહસ્થ તરફ તાકીને બોલીઃ "એક ડગલું પણ આગળ ભરતા નહિ ! આવી રીતે હું અનેક વાર ઠગાઈ છું. મ્હારા મુનિમ બુદ્ધિપ્રસાદ આવતાં સુધી ધૈર્ય ધરો ! જો આપ જ મ્હારા પિતા છો એવી ખાત્રી થશે તો–"

ઉષાથી એક શબ્દ સરખો પણ હવે બોલી શકાયો નહિ. તેનું હૃદય ભરાઇ આવ્યું. તેના નેનદ્વયમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહેવા માંડયો. ઉષાની આ સ્થિતિ જોઇને તે ગૃહસ્થને પણ બહુ દુઃખ થયું.

"અરેરે !" તે ગૃહસ્થ ગદ્‌ગદ સ્વરે બોલ્યો: "દીકરી ! દુશ્મનોએ ત્હને અતિશય ત્રાસ આપ્યો હોવાથી, પ્રત્યેક બાતબમાં ત્હારૂં મન શંકાશીલ થાય એ સ્વાભાવિક જ છે. બુદ્ધિપ્રસાદ અને દિનકરને કદિ પણ નહિ કહેલી વાત હું ત્હને કહું છું. પ્રથમ હું અહિંથી બલૂનમાં ઉડીને ન્હાસી છૂટયો. તે બલૂનને ગાબડું પડવાથી તે સમુદ્રમાં પડયું. પરંતુ સદ્‌ભાગ્યે મ્હારા પ્રાણ બચવા પામ્યા. દિનકરને પાંચ હજાર રૂપિઆની નોટો મ્હેં જ આપી હતી. માયાના ગૃહની હિલચાલ બારિકીથી હું જ તપાસતો હતો. બદમાશોના નિવાસસ્થાનની ઉપરની ઓરડીમાં બેસીને તેમની સર્વ ગુપ્ત વાતચિત હું જ સાંભળી આવતો હતો. એક વાર ત્હને મળવાની બહુ જ ઉત્કંઠા થવાથી હું અહિં રાત્રિના સમયે આવ્યો હતો. પરંતુ બદમાશોએ મ્હને જખ્મી કર્યો હતો. અને હવે આજે આપણા શત્રુઓને પકડવાની વ્યવસ્થા કર્યા પછી જ હું અહિં આવ્યો છું. માત્ર અર્ધા કલાકમાં જ દુશ્મનો અહિં આવી પહોંચશે. પરંતુ હવે તેઓ સહિસલામત રીતે છટકી જઈ શકશે નહિ. બોરસદવાળા પોલીસ ઇન્સપેકટર મ્હારા મિત્ર છે. તે અહિં આવી તેમને પકડી લેશે. બેટા ! જે સમયમાં ત્હારૂં લાલન-પાલન કરવું જોઈએ, ત્હારી બાળલીલાનું પ્રેમપૂર્વક અવલોકન કરવું જોઇએ, ત્હારૂં કાલું કાલું બોલવું સાંભળીને મ્હારા કર્ણ તૃપ્ત કરવા જોઇએ, અને ત્હારા મુગ્ધ મુખસૌન્દર્ય, ત્હારી બુદ્ધિમત્તા અને ત્હારો પ્રેમાળ સ્વભાવ, એ સર્વનો અનુભવ લેવામાં જ આનંદ મેળવવો જોઇએ, તેવો અતિ મહત્વનો સમય ત્હારાથી દૂર અને અજ્ઞાતવાસમાં જ

વીતાડવાનું ત્હારા દુર્ભાગી પિતાના કિસ્મતમાં લખાયું હશે ! પણ પુત્રી, કેવળ ત્હારા માટે-ત્હારા કલ્યાણ માટે જ મ્હારે આવું કષ્ટ સહન કરવું પડયું છે. ઉષા ! હવે તું મ્હને ઓળખી શકી કે ?"

"નહિ, નહિ," ઉષા બોલી; "અમારા શત્રુઓને પણ આ સઘળી બાબતની માહિતી હોઇ શકે !"

"ઉષા !" તે ગૃહસ્થ ઉત્તેજિત સ્વરે બોલ્યો: "ત્હારો ઉગ્ર અને જક્કી સ્વભાવ જોતાં મ્હને ત્હારી માતાનું સ્મરણ થઇ આવે છે. તું ત્હારી માતાની પ્રતિમૂર્તિ જ છે. ! પહેલાં મ્હારી એવી માન્યતા નહોતી. પરંતુ બુદ્ધિપ્રસાદે સૂચના આપી એ ઠીક જ થયું. ઠીક, બેટા ! ત્હારી પાસે આના જેવું જ રત્નકંકણ છે તે ?" એમ કહીને તે ગૃહસ્થે પોતાના ખિસ્સામાંથી એક રત્નકંકણ કાઢયું અને તે ઉષાને બતાવ્યું. ઉષા રત્નકંકણ તરફ અશ્રુપૂર્ણ દૃષ્ટિથી તાકી રહી.

ઉષાને રડતી જોઈને તે ગૃહસ્થ બોલ્યો: "મ્હારા લગ્ન સમયે મ્હેં આ રત્નકંકણ ત્હારી માતાને આપ્યું હતું. તે તેને એટલું બધું પ્રિય હતું કે તેણે પોતાના હાથમાંથી કદિ પણ કાઢયું જ નહોતું. ત્હને સુશીલાબાઇના આશ્રમમાં હું મૂકી ગયો ત્યારે એક રત્નકંકણ ત્હારા હાથમાં પહેરાવ્યું હતું અને બીજુ રત્નકંકણ મ્હેં મ્હારી પાસે રાખ્યું હતું. બુદ્ધિપ્રસાદ ત્હને સ્ટેશન પર લેવા આવ્યો હતો ત્યારે ત્હને આ જ રત્નકંકણ બતાવ્યું હતું ને ?"

હવે ઉષા ધૈર્ય ધારણ કરી શકી નહિ. એકાદ નિર્ધન મનુષ્યને અકસ્માત્ સુવર્ણનિધિ પ્રાપ્ત થતાં જેટલો આનંદ થાય, તેવી જ ઉષાની સ્થિતિ થઇ. તેના હાથમાંની "રિવોલ્વર' નીચે પડી ગઈ. ઉષા દોડીને, 'પિતાજી' કહીને તે ગૃહસ્થની ડોકે વળગી પડી. તે ગૃહસ્થે ઉષાની પીઠપર પ્રેમપૂર્વક હાથ ફેરવ્યો અને તેને ચુંબન કર્યું.

પિતાના શરીરને સ્પર્શ થતાંની સાથે જ ઉષાની ખાત્રી થઈ ગઇ કે આ ગૃહસ્થ તેનો પિતા જ હતો. પિતા અને પુત્રીનાં નયન હૃદયમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહેતો હતો. બન્નેનાં હૃદય ભરાઇ આવ્યાં હતાં. બન્ને જણાં એક બીજા સામી પ્રેમળ દૃષ્ટિ ફેંકતાં અવાક્ સ્થિતિમાં ઉભાં હતાં.

એટલામાં દિવાનખાનાનાનું દ્વાર ઉઘડવાનો ધ્વનિ સંભળાયો. દાદરપર કોઈ 'ધબધબ' કરતું ચ્હડી આવતું હોય એવી લક્ષ્મીપ્રસાદની ખાત્રી થઈ. તે તરત જ સાવધ થઈ ગયો. તેણે એકદમ મેજ પાસે જઇને 'રિવોલ્વર' પોતાના હાથમાં લીધી અને ઉષાને સંબોધીને બોલ્યો: "ઉષા! સાવધ થા. તું મ્હારી પાસે જ ઉભી રહે. દુશ્મનો આવતા હોય એમ જણાય છે. હવે તેમનાથી ભય પામવાનું નથી, તો પણ દુષ્ટો કયારે દગોફટકો કરે તે કંઇ કહી શકાય નહિ."

ઉષા લક્ષ્મીપ્રસાદ પાસે ઉભી રહી. કૃષ્ણકાન્ત રમણિક અને માયા ત્રણે જણાં વાંચનાલયમાં આવીને ઉભાં રહ્યાં.

"ઓ...હો!" કૃષ્ણકાન્ત આનંદ પામતો બોલ્યો: "બાપ દીકરી સાથેજ આપણા પંઝામાં આવી પડયાં છે ને શું? આપણો શ્રમ સફળ થયો છે! હવે નવલખી પેટી આપણી જ છે! કેમ માયા! હું ત્હને કહેતો નહોતો કે લક્ષ્મીપ્રસાદ ગમે તેવો સાવધ છે તો પણ પુત્રીપ્રેમમાં મગ્ન થઇ ગયા સિવાય તે રહેવાનો જ નથી!"

"હં. લક્ષ્મીપ્રસાદ, પેલી નવલખી પેટી સત્વર અમારા સ્વાધીન કરો!" રમણિક સહજ આગળ આવીને બોલ્યો.

"એ...એ" માયા ગભરાઇને બોલી ઉઠી. તેનાથી વધારે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી શકાયો નહિ. કૃષ્ણકાન્ત અને રમણિક માયા જે દિશા તરફ જોઇ રહી હતી તે દિશા તરફ જોવા લાગ્યા. તેમણે

વાંચનાલયમાં એક ગુપ્ત દ્વાર ઉઘાડીને દિનકર અને બુદ્ધિપ્રસાદને પોતાની તરફ આવતા દીઠા.

દિનકર અને બુદ્ધિપ્રસાદની સસ્મિત મુખમુદ્રા જોઇને કૃષ્ણકાન્તે દાંત કચકચાવ્યા. કંઇ પણ દગો હોવો જોઇએ એવી તેની ખાત્રી થઈ. અહિંથી સત્વર પલાયન કરી જવાનો તેણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો અને રમણિક અને માયાને નેત્રસંકેત કરીને તે વાંચનાલયના દ્વાર તરફ ચાલવા લાગ્યો. તે દ્વાર પાસે પહોંચ્યો પણ ન હોતો એવામાં બોરસદના પોલિસ ઇન્સ્પેકટર અને કેટલાક સિપાઇઓને વાંચનાલયમાં પ્રવેશ કરતા તેણે દીઠા.

પોલિસ તેમજ ઇન્સ્પેકટરને જોતાંની સાથે જ માયા અને રમણિક ગભરાઇ ગયાં. કૃષ્ણકાન્ત કૂદકો મારીને વાંચનાલયના દ્વારની બહાર નીકળી ગયો અને એકદમ બગીચામાં કૂદી પડયો. આ જોઇને સર્વ ચકિત થયા. તરત જ દિનકર પણ તેની પાછળ કૂદી પડયો. બગીચામાં કૃષ્ણકાન્ત અને દિનકર દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. દિનકરે કૃષ્ણકાન્તને જમીનપર પટકી દીધો અને તે તેની છાતીપર ચ્હડી બેઠો. એટલામાં બે સિપાઇઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે કૃષ્ણકાન્તને ચતુર્ભુજ કરી દીધો એટલે દિનકર વાંચનાલય તરફ જવા લાગ્યો.

આ બાજુ માયા અને રમણિકને પકડી લેવામાં આવ્યાં. અણિના વખતે રમણિકે પોતાના ખિસ્સામાંની 'રિવોલ્વર' પર હાથ મૂકયો પરંતુ ઈન્સ્પેકટર સાહેબની નજર તરત જ તેના તરફ ગઈ. તેની 'રિવોલ્વર' ઝુંટાવી લેવામાં આવી. એટલામાં માયાએ પોતાના ખિસ્સામાંથી એક ગોળી કાઢી અને જમીનપર પછાડી. તરત જ એક મોટો ધડાકો થયો અને ધૂમાડાના ગોટેગોટા નીકળવા લાગ્યા. વાંચનાલયમાં સર્વ માણસો ગભરાઈ ગયાં. આ ધૂમાડો ઝેરી હોવો

જોઈએ એવી બુદ્ધિપ્રસાદે કલ્પના કરી. તેણે વાંચનાલયના તમામ બારી બારણાં ઉઘાડી નાખ્યાં અને લક્ષ્મીપ્રસાદ તથા ઉષાને અગાશી-માંની ખુલ્લી હવામાં લઇ ગયો. પોલિસે રમણિક અને માયાના હાથમાં હાથકડીઓ ઠોકી દીધી અને તેમને બાજુની ઓરડીમાં પૂર્યાં.

અલ્પ સમયમાંજ વાંચનાલયમાંનો ધૂમાડો કમી થઇ ગયો એટલે લક્ષ્મીપ્રસાદ અને ઉષા ત્યાં આવીને મેજ પાસે બેઠાં. બુદ્ધિ-પ્રસાદ પોતાના માલિકની આજ્ઞાની રાહ જોતો તેના સામો જ નમ્ર-તાથી ઉભો હતો. માયા અને રમણિકને લઇને ઇન્સ્પેકટર વાંચના-લયમાં દાખલ થયો. એટલામાં દિનકર પણ કૃષ્ણકાન્ત સહિત ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

પોલિસ ઇન્સ્પેકટર કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે ક્રોધ પૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકતો બોલ્યો: " કૃષ્ણકાન્ત ! તું, રમણિક અને માયા અત્યારથી મ્હારાં બંદીવાન છો. "

" ઇન્સ્પેકટર સાહેબ !" કૃષ્ણકાન્ત તિરસ્કારસૂચક દૃષ્ટિ ફેંકતો બોલ્યો: આ બોરસદ નથી સ્હમજ્યા કે ? અમે બ્રિટિશ પ્રજા છીએ તે વાત તમે ભૂલી જાઓ છો ! અમને પકડવાનો તમને કોઇ પણ પ્રકારનો હક નથી: તમે અમને અન્યાયથી કેદ કરો છો તેની જવાબદારી તમારા શિરપર જ છે, સ્હમજ્યા કે ? "

" ત્હમારૂં ડહાપણ હવે જવા દે !" ઇન્સ્પેકટર સાહેબ બોલ્યા: " જો આ અહિંના પોલિસ કમિશ્નર સાહેબનું ' વૉરંટ ' !" એમ કહીને ઇન્સ્પેકટરે કૃષ્ણકાન્તને 'વૉરંટ' બતાવ્યું.

કાયદેસરનું ' વૉરંટ ' જોતાંની સાથે કૃષ્ણકાન્તનું મુખ શ્યામ બની ગયું. રમણિક ગભરાઇ ગયો, અને માયા બેશુદ્ધ થઇ ગઇ.

કૃષ્ણકાન્ત પ્રત્યે ક્રોધપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકતાં લક્ષ્મીપ્રસાદ બોલ્યા:

" રાક્ષસ, મ્હારી પુત્રી તેમ જ મ્હારા આ તરુણ મિત્રોને આજ દિન સુધીમાં ત્હેં બહુ ત્રાસ આપ્યો છે. આજે ત્હારાં દુષ્ટકર્મોનો યોગ્ય બદલો ત્હને મળી ચૂકયો છે. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની કૃપાથી જ હું આજે ત્હારા ત્રાસથી મુક્ત થયો છું. જે નવલખી પેટી માટે ત્હેં આટલા આટલા ધમપછાડા કર્યા છે તે પેટી ત્હારા પગ નીચે જ છે. તું તે પેટીપર થઇને સેંકડો વખત ચાલી ગયો છે, પરંતુ તે ધન માત્ર મ્હારી ખરી કમાણીનું હોવાથી જ ત્હારી દૃષ્ટિએ પડયું નથી." બુદ્ધિપ્રસાદ તરફ વળીને શેઠ બોલ્યા: " બુદ્ધિપ્રસાદ ! તે પેટી કાઢ !"

તરત જ બુદ્ધિપ્રસાદે મેજ નીચેની એક કળ દબાવી એટલે એક ગુપ્ત દ્વાર ઉઘડયું. બુદ્ધિપ્રસાદે તેમાંથી એક પેટી બહાર કાઢી અને તે મેજ પર મૂકી. સર્વના આશ્ચર્યનો અવધિ જ થયો.

લક્ષ્મીપ્રસાદે પોતાના ખિસ્સામાંથી એક ચાવી કાઢી અને તે પેટી ઉઘાડી. પેટીમાંનું લાખો રૂપિઆનું જવાહિર જોઇને સર્વ આશ્ચર્યચકિત થયા. કૃષ્ણકાન્ત, રમણિક અને માયા નિઃશ્વાસ નાખવા લાગ્યાં.

લક્ષ્મીપ્રસાદે તે પેટીમાંથી એક બહુ મૂલ્યવાન હીરાજડિત મુદ્રિકા કાઢી અને તે ઇન્સ્પેકટર સાહેબની આંગળીમાં પહેરાવતાં પહેરાવતાં બોલ્યા: " ઇન્સ્પેકટર સાહેબ ! તમારી મહેનતના બદલા તરીકે નહિ, પરંતુ એક મિત્ર તરિકેના સ્મરણ ચિહ્‌ન તરીકે જ હું આ મુદ્રિકા તમને અર્પણ કરૂં છું તેનો સ્વીકાર કરો !"

" આપના જેવા ઉદાર અને માયાળુ મિત્રનું વિસ્મરણ મ્હને કદિ પણ નહિ થાય !" ઇન્સ્પેકટર સાહેબ વિવેક દર્શાવતા બોલ્યા: " જો કે આવી રીતે ઉપહાર આપીને આપણી મૈત્રી દૃઢ કરવાની આવશ્યકતા હવે રહી જ નથી. તો પણ આપને સંતોષ થાય એ હેતુથી જ હું આ મુદ્રિકાનો સ્વીકાર કરૂં છું. હવે મ્હને કેદીઓને લઇને જવા દો. દિનકર અને બુદ્ધિપ્રસાદ એ બન્ને કાર્યદક્ષ તરુણોની

સહાયથી જ આજે મ્હારૂં કાર્ય યશસ્વી નિવડયું છે. હું તે બન્ને બાઇઓનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું."

"તદ્દન ખરૂં કહો છો!" લક્ષ્મીપ્રસાદ બોલ્યાઃ "એ બન્નેની સહાયથી જ આજે હું મ્હારી પ્રિય પુત્રીનો મેળાપ કરી શકયો છું–મ્હારા અજ્ઞાતવાસનો અંત આવ્યો છે."

ત્યાર બાદ ઇન્સ્પેકટર સાહેબ કેદીઓને લઈને ત્યાંથી ગયા. ત્રણે બદમાશોએ જતાં જતાં દિનકર અને બુદ્ધિપ્રસાદ પ્રત્યે ક્રોધપૂર્ણ દૃષ્ટિ ફેંકી. દિનકર અને બુદ્ધિપ્રસાદે તેનો પ્રત્યુત્તર સ્મિતદ્વારા જ આપ્યો.

સોનેરી ટોળીના ત્રણે મુખ્ય ચાલકો તુરંગવાસમાં જવાથી તે ભયંકર ટોળીનો વિધ્વંસ અલ્પ સમયમાં જ થઈ ગયો.

ઉપસંહાર.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાલે લક્ષ્મીપ્રસાદ, ઉષા, દિનકર અને બુદ્ધિપ્રસાદ પોતપોતાના શિરપર અત્યાર સુધીમાં આવી ગયેલાં સંકટોની હકીકત પરસ્પર કહી સંભળાવતાં હતાં એટલામાં ડૉક્ટર સાહેબ લીલાને લઇને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. લીલાની પ્રકૃતિ તદ્દન સુધરેલી જોઇને સર્વ આનંદ પામ્યા. સૌથી વિશેષ આનંદ તો બુદ્ધિપ્રસાદને જ થયો. લક્ષ્મીપ્રસાદે ડૉકટરનું સ્વાગત કર્યું. ઉષાએ લીલાને પોતાના પિતાનો પરિચય કરાવી દીધો. લીલા પણ ઉષાનો તેના પિતાશ્રી સાથે મેળાપ થવાથી આનંદ પામી, લક્ષ્મીપ્રસાદે લીલાનો હાથ પકડી તેને પોતાની પાસે પ્રેમપૂર્વક બેસાડી.

લક્ષ્મીપ્રસાદે ડૉકટર સાહેબની પ્રશંસા કરી અને તેમની મહેનત બદલ તેમનો આભાર માનીને રૂપિઆ સો આપીને બોલ્યાઃ "ડૉકટર સાહેબ, તમે હુશિઆર અને મહેનતુ છો. હવેથી તમે જ અમારા 'ફેમિલી ડૉકટર' છો."

ત્યાર બાદ કેટલાક સમય પછી લક્ષ્મીપ્રસાદ ઉષાને 'સંબોધીને બોલ્યાઃ "બેટા!! દિનકર અને તું સ્નેહબંધનથી જોડાયાં છો એમ બુદ્ધિપ્રસાદ મ્હને કહેતો હતો. આ વાત સાચી છે કે? દિનકર સાથે ત્હારૂં લગ્ન થાય તો તું આનંદ પામીશ કે?"

પિતાનાં વચનો સાંભળીને ઉષા શરમાઇ ગઇ. તેનું મુખમંડળ આરક્ત થઇ ગયું તેણે એકવાર પિતાશ્રી તરફ અને એકવાર દિનકર તરફ દૃષ્ટિ કરીને નીચું જોયું. દિનકરનું મ્હોં પણ શરમને લીધે રક્તવર્ણુ થઈ ગયું હતું. લક્ષ્મીપ્રસાદ તે રક્તતા જોઇ શકયા. ઉષા અને દિનકર પોતાના પ્રેમસંબંધ સંબંધી સ્વમુખે કહે તે કરતાં તેમનાં આ મૂક ભાવે લક્ષ્મીપ્રસાદશેઠના હૃદયપર સજ્જડ અસર કરી. લક્ષ્મીપ્રસાદ કંઇક વિચારમાં તલ્લિન થઈ ગયા હતા તેવામાં બુદ્ધિપ્રસાદ સ્મિત કરતો બોલ્યોઃ "ઉષાબ્હેન અને દિનકર. એ બન્નેનો પ્રેમસંબંધ નિર્મળ અને પવિત્ર છે."

"તે બદલ મ્હારી સંપૂર્ણ પ્રતીતિ છે." લક્ષ્મીપ્રસાદ બોલ્યાઃ "દિનકર જેવો ઉદાર, કાર્યદક્ષ અને ચતુર જમાઇ પ્રાપ્ત કરવામાં હું મ્હારૂં મહદ્ ભાગ્ય સ્હમજું છું. પોતાને લાયક પતિ શોધી કાઢવા માટે મ્હારી પ્રિય પુત્રીને હું અંતઃકરણપૂર્વક અભિનંદન આપું છું."

દિનકરને પોતાની પાસે બોલાવીને લક્ષ્મીપ્રસાદ ગદ્ગદ કંઠે બોલ્યાઃ "દિનકર, મ્હારા જીવન સર્વસ્વરુપ, મ્હારી પ્રિય પુત્રી ઉષાનો હાથ હું ત્હને સોંપું છું. તમો બન્ને ચિરકાલ પર્યંત અનેક પ્રકારનાં સુખ ભોગવો!"

"દિનકર અને ઉષા !" શેઠ બોલ્યાઃ "જે નવલખી પેટીને લીધે આજ પર્યંતમાં તમારે અનેક સંકટ સહન કરવાં પડયાં છે તે પેટી અને આ મ્હારો બંગલો હું તમને બન્નેને અર્પણ કરૂં છું. પ્રભુ તમને સંપૂર્ણ સુખી કરો અને તમો બન્ને દીર્ઘાયુઃ થાઓ એવી મ્હારી તે કૃપાળુ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે."

લક્ષ્મીપ્રસાદનું આવું નિઃસીમ ઔદાર્ય જોઇને દિનકર તો દિઙ્મૂઢ જ થઇ ગયો. લાખો રૂપિઆની સંપત્તિ અને શુષ્ક જીવનને રસમય કરનારી સહધર્મચારિણી, એ બન્ને વસ્તુનો લાભ સાથે જ થવાથી પોતાના જેટલો સુખી અખિલ વિશ્વમાં કોઇ નહિ હોય, એમ તેને ખાત્રીપૂર્વક લાગવા માંડયું.

ત્યારપછી. બુદ્ધિપ્રસાદ અને લીલા પ્રત્યે સસ્મિત દૃષ્ટિ ફેંકતી ઉષા પોતાના પિતાને સંબોધીને બોલીઃ "પિતાજી ! બુદ્ધિપ્રસાદે અમારા સંબંધી વાત તમને કહી સંભળાવી. પરંતુ પોતાના પ્રેમસંબંધ વિષે તેમણે તમને કંઇ જ કહ્યું નથી ને ?"

"શું ?" લક્ષ્મીપ્રસાદ ઉત્કંઠિત સ્વરે બોલ્યા.

"તમારા બુદ્ધિપ્રસાદે મ્હારી સખી લીલાને ગાંડી કરી મૂકી છે." ઉષા બોલવા લાગીઃ "લીલાને પણ અખિલ જગતમાં બુદ્ધિપ્રસાદ જેવો કાર્યદક્ષ અને હુશિઆર મનુષ્ય જણાતો જ નથી ! તે પોતાની વૃદ્ધામાતા સુશીલાબાઇને પણ વીસરી જવા લાગી છે."

"એમ કે ?" લક્ષ્મીપ્રસાદ સ્મિત કરતા બોલ્યા.

"હા જી !" દિનકરે ટાપશી પૂરી અને બોલ્યોઃ "એક બે વાર લીલાબ્હેન બિમાર પડયાં ત્યારે બુદ્ધિપ્રસાદ અત્યંત ચિન્તાતુર જણાતા હતા. લીલાબ્હેન સિવાય બુદ્ધિપ્રસાદને એક ક્ષણ પણ ચેન પડતું નથી ! તેઓ બન્નેની વચ્ચે પણ પ્રેમગાંઠનું દૃઢ બંધન થવા પામ્યું છે."

અત્યારે પણ બુદ્ધિપ્રસાદની મુખમુદ્રા ગંભીર અને નિર્વિકાર જણાતી હતી. **લી**લાની મુખમુદ્રાપર શરમની છાયા સ્પષ્ટ રીતે દૃષ્ટિગોચર થતી હતી.

લક્ષ્મીપ્રસાદ શેઠ બુદ્ધિપ્રસાદ અને **લી**લાનો મનોભાવ અલ્પસમયમાં જ કળી ગયા અને ગંભીર સ્વરે બોલ્યાઃ " **લી**લાનું લગ્ન કરવાનો અધિકાર તેની માતા **સુ**શિલાબાઇનો છે. તો પણ **સુ**શિલાબાઇને હું મ્હારાં ભગિનીસમાન ગણું છું. આ બાબતમાં તેમની સ્હાનુભૂતિની જવાબદારી મ્હારા શિરપર વ્હોરી લઇને, હું બુદ્ધિપ્રસાદના હાથમાં **લી**લાનો હાથ સોંપું છું. બુદ્ધિપ્રસાદ, આજ દિન સુધી ત્હેં મ્હારી નોકરી વફાદારીથી અને પ્રમાણિકપણે કરી છે. મ્હારી લાખો રૂપિઆની સંપત્તિ ત્હારા હસ્તક હોવા છતાં, ત્હેં તેમાંથી એક કોડીસુદ્ધાં છૂપાવવાનો યત્ન કર્યો નથી. હું ત્હને શુદ્ધ અંતઃકરણથી ચાહું છું. બોરસદની મ્હારી તમામ જાગિર હું ત્હને જ સોંપી દઉં છું. આવ, **લી**લા! બેટા! બુદ્ધિપ્રસાદ સાથે લગ્નગ્રંથિથી જોડાઇને ત્હારો સંસાર સુખમય બનાવ!" એટલું બોલીને શેઠ **લી**લા સામું પ્રેમપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યા.

લીલા શરમાતી શરમાતી શેઠ પાસે આવીને ઉભી રહી. શેઠે તેનો હાથ બુદ્ધિપ્રસાદના હાથમાં મૂકયો અને બોલ્યાઃ "આયુષ્માન થાઓ!"

" શેઠજી!" બુદ્ધિપ્રસાદ સ્મિત કરતો બોલ્યોઃ " આ દેહ આપના જ અન્નથી પોષાયલો છે! નિરંતર આપની સેવામાં રહીને જ મ્હારૂં જીવન વ્યતીત કરવાનો મ્હારો દૃઢ નિશ્ચય છે!'

દિનકર સ્મિત કરતાં બોલ્યોઃ " વડીલશ્રી! આપે સંપત્તિ અમને આપી દીધી અને જાગિર બુદ્ધિપ્રસાદ તથા **લી**લાને આપી દીધી હવે આપના માટે શું રહ્યું?"

"મ્હારે હવે સંપત્તિની શી જરૂર છે?" શેઠ બોલ્યા: "મ્હને તો જીવનપર્યંત અન્ન વસ્ત્ર મળે એટલે થયું!"

દિનકર, ઉષા, બુદ્ધિપ્રસાદ અને લીલા એ બધાં લક્ષ્મીપ્રસાદ તરફ કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યાં. તેમનાં નેત્રોમાં હર્ષાશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં. મનમાં બોલવાની ઇચ્છા છતાં પણ હર્ષાતિરેકથી તેઓનાથી આભારદર્શક શબ્દ સુદ્ધાં ઉચ્ચારી શકાયો નહિ.

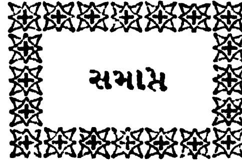
તે જ દિવસે લક્ષ્મીપ્રસાદે સુશીલાબાઇને સવિસ્તર હકીકત પત્ર દ્વારા જણાવી અને વૃદ્ધાવસ્થામાં હવે આશ્રમના કામના બોજાથી નિવૃત્ત થઇને મુંબઇ આવીને લીલાની સાથે રહેવાનો આગ્રહ કર્યો.

શુભ મુહૂર્ત આવ્યું એટલે દિનકર અને ઉષા, તથા બુદ્ધિપ્રસાદ અને લીલાનાં લગ્ન ધામધૂમથી કરવામાં આવ્યાં. બુદ્ધિપ્રસાદે લક્ષ્મીપ્રસાદની ઓરસદની જાગિરનો વહીવટ કરવા માંડ્યો. દિનકરે પોતાનો લેખન વ્યવસાય પુનઃ શરુ કર્યો. 'ગુર્જર' પત્રના અધિપતિએ પોતાના વચન પ્રમાણે દિનકરને ભાગીદાર બનાવ્યો. સુશિલાબાઈ જેવાં વૃદ્ધ અને માયાળુ વડીલના આશ્રય નીચે ઉષા અને લીલા પોતાનાં જીવન આનંદમાં વ્યતીત કરવા લાગ્યાં. લક્ષ્મીપ્રસાદ અને સુશીલાબાઇને માતપિતા સમાન ગણીને દિનકર અને બુદ્ધિપ્રસાદ પણ સગા બન્ધુની પેઠે રહેવા લાગ્યા. લક્ષ્મીપ્રસાદ અને સુશીલાબાઇ તરુણ યુવક યુવતીઓની નિર્મળ પ્રેમચેષ્ટા જોવામાં જ આનંદ માનવા લાગ્યાં.

કૃષ્ણકાન્ત, રમણિક અને માયાના કેટલાક ભયંકર અપરાધોના પ્રત્યક્ષ પૂરાવા રજુ થતાં તેમને દેશનિકાલની શિક્ષા કરવામાં આવી.

પ્રિય પાઠક! સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વર પ્રત્યે દૃઢ નિષ્ઠા રાખીને

નીતિમય અને ધાર્મિક આચરણ કરનારા મનુષ્યોની સર્વ ઇચ્છા તે દયાળુ અવશ્ય પૂર્ણ કરે છે. દિનકર, ઉષા, બુદ્ધિપ્રસાદ અને લીલા જેવાં કર્ત્તવ્યપરાયણ અને સચ્છીલ યુગલો જેવાં અનેક યુગલો આપણા ભારતવર્ષમાં ઉત્પન્ન થાય અને જનસેવા અર્થે જ તેઓ પોતાનાં જીવન અર્પણ કરે એવી શુભેચ્છાસહિત અમે પણ હવે અમારી લેખિનિને વિરામ આપીએ છીએ. અસ્તુ.

લંકાપતિ રાવણ કૃત

અર્ક પ્રકાશ.

મુળ સહિત ગુજરાતી ટીકામાં આ ગ્રંથ છે. આ પુસ્તકની હરીફાઇ કોઇ પણ પુસ્તક કરી શકે તેમ નથી કારણ જ્યારે બીજા પુસ્તકોમાં વિવિધ ઔષધીઓના ક્વાથો, ચૂર્ણો, આસવો, અરીષ્ટો, ઘૃતો, તૈલો, ગુટીકાઓ, ભસ્મો કિંવા રસ, રસાયનો બનાવી છે ત્યારે આ ગ્રંથમાં તદ્દન નવી જ પદ્ધતિ એટલે દરેક ઔષધીનો અર્ક તૈયાર કરી તેની ચિકિત્સા કરવાની કૃતિ આપવામાં આવી છે. જાડા પાતળા સ્વરૂપમાં ચૂર્ણ લેવાથી જે ફાયદા થાય છે તે કરતા વધારે ફાયદો સારી પેઠે કુટેલા ચૂર્ણથી થાય છે તેમ જ ચૂર્ણ કરતાં ક્વાથો વહેલો ફાયદો બતાવે છે અને ક્વાથ કરતા અર્ક તાત્કાલીક ફાયદો બતાવે છે એ વાત જગ જાહેર છે. આમાં હરડેનો અર્ક, બહેડાનો અર્ક, આમળાનો અર્ક, સુંઠનો અર્ક, આદુનો અર્ક, લીંડી-પીપરનો અર્ક, મરીનો અર્ક, પીપળીમૂળનો અર્ક, ચવકનો અર્ક, ગજપીપરનો, ચિત્રાનો, અજમાનો, અજમોદનો, ખુરાસાની અજમાનો અર્ક, જીરાનો, કાળા જીરાનો કલૌંજીનો, ધાણાનો, વરીયાળીનો, સુવાનો, લાલ મરચાનો, મેથીનો, વગડાઉ મેથીનો, અસાળીયાનો, હીંગનો, વજનો, ખુરાસાની વજનો, કુલીંજનનો, મોટી ગાંઠની કુલીંજનનો, ચોપચીનીનો, છીણીનો, મોટી છીણીનો, વાવટીંગનો અર્ક, તુમરનો, વાંસ કપુરનો, સમુદ્રશીણનો, જીવકનો, રૂપભનો, મેદાનો, મહામેદાનો, કાકોલીનો, ક્ષીર કાકોલીનો, રૂદ્ધીનો, વૃદ્ધીનો,

જેઠીમધનો, જળ જેઠીમધનો, કપીલાનો, ગરમાળાનો, અરીયાનાનો, શોધણનો, મીંઢળનો, રાસ્નાનો, નાગદમણનો, ગરમરનો, તેજબળનો અર્ક, માલકાંકણીનો, કડનો, પુસ્કર મુળનો, સ્વર્ણ ક્ષીરોનો, કાકડાશીંગનો, કાયફળનો, નારંગીનો, પાષાણભેદ, ધાવડીના ફુલનો, મજીઠનો, કુસુંબાનો, લાળનો, હળદરનો, વડાઉ હળદરનો, આંબા હળદરનો, એમ ઘણી ઘણી વસ્તુઓના અર્ક અને તેમનો ઉપયોગ વીગેરે છે.

લગભગ ૬૩૯ વિષયોના સ્પષ્ટીકરણ છે, ગ્લેજ કાગળ સુંદર છપામણ સાથે, કિ. રૂ. ૨-૦-૦ પોસ્ટેજ ૬ આના જુદા.

નૃપતિ મદનપાલ વિરચિત

મદનપાલ નિઘંટુ.

શુદ્ધ, સરળ ગુજરાતી ભાષા ટીકા સહિત.

કોઈ પણ ઔષધિમાં શું, શું ગુણદોષ રહેલા છે તે સારી રીતે જાણ્યા સિવાય જો તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ફાયદાને બદલે નુકશાન જ થાય છે, અને તેથી જ પ્રાચીન કાળથી એક કહેવત ચાલતી આવે છે:—

निघंटुना विना वैद्यो विद्वानं व्याकरणं विना ।
अनाभ्यासे धानुष्क त्रयो हास्यस्य भाजनं ॥

નિઘંટુ (ઔષધોના ગુણદોષ બતાવનાર ગ્રંથો)નું અધ્યયન કર્યા સિવાય વૈદ્ય થવું, વ્યાકરણ ભણ્યા સિવાય વિદ્વાન બનવું, પ્રેકટીસ-મહાવરો પાડ્યા સિવાય શસ્ત્રો પકડવાં એ ત્રણે બાબતો પ્રસંગ આવે હાંસીને પાત્ર થાય છે.

આ ઉપરથી માત્ર વૈદ્ય થવા ઇચ્છનારને જ નહિ, પરંતુ કોઇ પણ વસ્તુનો કોઈ પણ રોગ માટે ઔષધ તરીકે ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છા રાખનારા દરેક મનુષ્યને પણ વૈદ્યકના કોઇ પણ અન્ય વિષયના ગ્રંથનું અધ્યયન કરતા પહેલાં નિઘંટુ ગ્રંથોનું અધ્યયન કરવાની કેટલી બધી આવશ્યકતા છે એ વાત આપને સ્પષ્ટ રીતે સમજાઇ જ હશે.

મહાસાગરની માફક અનંત મનાતા સંસ્કૃત સાહિત્યમાં જેમ અન્ય વિષયોનાં અસંખ્ય પુસ્તકો છે તેમ નિઘંટુ સંબંધિનાં પણ અનેક પુસ્તકો છે. આ પુસ્તકોમાં કેટલાંએક અત્યંત મોટાં તો કેટલાંએક અત્યંત સંક્ષિપ્ત છે, ત્યારે આ "મદનપાલ નિઘંટુ" સામાન્યજન સમાજ તેમજ ચિકિત્સકગણ એ સર્વેને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એમ હોવાથી સર્વમાન્ય છે અને તેથી હીન્દી, મરાઠી, બંગાલી વિગેરે ભાષાઓમાં તેનો સારો સત્કાર થયો છે, પરંતુ ગુજરાતી ભાષામાં તેની શુદ્ધ, સરળ ભાષા ટીકાવાળું પુસ્તક કોઈએ પણ પ્રગટ કર્યું નથી અને તેથી જો તે પ્રકટ થાય તો જનસમાજને ઘણું ઉપયોગી થાય એમ ધારી સામાન્ય મનુષ્યોને પણ સમજાય એવી સરળ ગુજરાતી ટીકા સાથે અમારી તરફથી પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકમાં ઔષધોપયોગી સઘળાં વૃક્ષો, વેલીઓ, રોપાઓ, ફળો, ફુલો વિગેરે કાષ્ટૌષધિઓ, સોનું, રૂપું, ત્રાંબુ, લોઢું, વિગેરે સઘળી ધાતુઓ, ઉપધાતુઓ, રત્નો, ઉપરત્નો, વિગેરે ખનીજ દ્રવ્યોના ગુણદોષો વર્ણવ્યા ઉપરાંત ખોરાકને લગતાં સઘળાં અન્નો, શાકભાજીઓ, માંસો, મદિરાઓ, પકવાનો, હવા, પાણી, મૅસેજ (ચંપી), તેલમર્દન, દીનચર્યા, રાત્રિચર્યા વિગેરે આહાર વિહારની બાબતોના ગુણદોષ સંબંધમાં પણ જોઈતા અમૂલ્ય જ્ઞાનનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

કૃષ્ણાદિ, શુંઠયાદિ, કકોટિ, અભયાદિ, ત્રિવૃતાદિ આદિ ઘણી જાતના ચૂર્ણ બનાવવાની રીત અનુપમ છે. યોગરાજ ગુગળ, કિશોર ગુગળ, ત્રિફળા, ગોક્ષુરાદિ, કાંચનાર ગુગળ, આદિ ઘણી જાતના ગુગળ બનાવવાની રીત, લાક્ષાદિ, નારાયણુ, શતાવરી, નિલંબીજ, કરંજાદિ, હિંગ્વાદ, બિલ્વાદિ, પાઠાદિ, માષાદિ, નીલિકાદિ, મેરીમેદાદિ વીગેરે ઘણી જાતના તૈલ બનાવવાની વિધિ, ઉશીરાસવ, કુમાર્યાસવ, લોહાસવ, દ્રાક્ષાસવ, લોધ્રાસવ, આદિ આસવો તથા જુદી જુદી જાતના અવલેહ બનાવવાની રીત, વિડંગારિષ્ટ, ખરદારિષ્ટ, રોહીતારિષ્ટ, દશમુલારિષ્ટ, કુટજારિષ્ટ આદિ ઘણી જાતના અરિષ્ટો બનાવવાની રીત, સુવર્ણભસ્મ, રૂપાભસ્મ, તાંબાભસ્મ, પીતળની ભસ્મ, નાગભસ્મ, બંગભસ્મ, લોહ-ભસ્મ, હીરાભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, આદિ ઘણી જાતની ધાતુ શોધન અને મારણના ઉપાય ઝાલીમ છે, જ્વરારી રસ, લોદનાથરસ, મૃગાંક પોટલીરસ, મહાજ્વરાંકુશ, આનંદભૈરવ, વજ્રનાગનીરસ, મહાતાલેશ્વરરસ સ્વચ્છંદભૈરવરસ આદિ ઘણી જાતના રસ બનાવવાની રીત, પરસેવો કાઢવાના જુદી જુદી જાતના પ્રકાર, વમન (ઉલટી)ના જુદા જુદા પ્રકાર, રેચ આપવાના જુદા જુદા પ્રકાર, બસ્તીના જુદા જુદા પ્રકાર, ધુમ્રના પ્રકાર, જુદીજુદી જાતના લેપ, જુદીજુદી જાતના અંજનો આદિ વિષયોનો સમાવેશ આમાં છે. પાકું પુઠું કિં. રૂ. ૪ાા પોસ્ટેજ ૮ આના જુદા.

પૃથ્વીના ચારે ખંડોમાં પ્રસિદ્ધ.

જંગલની જડીબુટ્ટી.

ભાગ ૧ થી ૫.

એ વાત તો સહુ કોઈ સારી પેઠે જાણે જ છે કે જડ ઘાલી બેઠેલાં હઠીલાં દરદો ઉપર વૈદો અને હકીમોની મોટી મોટી માત્રાઓ, ડોકટરોની પેટંટ દવાઓ અને સરજ્યનોના શસ્ત્રો નીષ્ફળ જાય છે ત્યારે હમેશાં પગ તળે ચગદાતી, નજીવી જેવી ગણાતી જંગલની જડીબુટ્ટીઓ એવો તો અદ્ભૂત ચમત્કાર બતાવી એ દરદોને નાબુદ કરે છે કે જે જોઇ આપણને અત્યંત આશ્ચર્યમાં લીન થવું પડે છે. જો કે જડીબુટ્ટીઓમાં આવા મહાન ચમત્કારો રહેલા છે, પરંતુ એવી બુટ્ટીઓના જાણનારા ઘણા વીરલા છે. અને જે છે તેઓ પ્રાણાંતે એવી બુટ્ટીઓ બીજાને બતાવતા નથી. અને તેથી એવી બુટ્ટીઓ જો પ્રકાશમાં આવે તો જનસમાજને ઘણો લાભ થાય એમ ધારી આવી જડીબુટ્ટીઓનો શોધ કરવા એક મંડળ સ્થાપી લગભગ ત્રીસ-પાંત્રીસ વર્ષો સુધી અનેક વન, પર્વતોમાં ફરી અનેક જંગલી મનુષ્યો તેમજ સાધુ, સંતો, ફકીરો, જોગી. જતીઓ વીગેરેની સેવા કરી એવી બુટ્ટીઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી અનુભવ લેતાં જે જે બુટ્ટીઓ તત્કાળ ફળદાયક અનુભવમાં આવી તે સંબંધી આ પુસ્તક પ્રકટ કરવામાં આવ્યું હતું. જે એટલું બધું લોકપ્રિય થઇ પડ્યું કે જોત જોતામાં તેના પાંચ ભાગો અને તે દરેક ભાગની બે, બે, ત્રણ, ત્રણ આવૃત્તિ પ્રકટ કરવાની આવશ્યક્તા છતાં પણ હજુ તેના બીજા વધારે ભાગો પ્રકટ કરવાની પૃથ્વીના પ્રત્યેક ભાગમાંથી માગણી ચાલુજ રહી છે. તેમજ અનેક વૈદ્યો, ડોકટરો તેમજ પ્રજાજનો તરફથી વગર માગે અસંખ્ય સર્ટીફિકેટો મળ્યાં છે. એજ તેની ઉપયોગિતા માટે બસ છે.

કીંમત: દરેક ભાગની રૂ. ૦-૧૨-૦ પોસ્ટેજ જુદું. ૫ મો ભાગ ૧-૦-૦

વિદ્યુત અને વિદ્યુત્ તારાની રચના.

આ પુસ્તક હાઉસ વાયરીંગ ઉપર સ્વતંત્ર રીતે લખાયેલું હોવાથી વાયરમેનોને તે સ્વર્ગીય દેણગી જેવું છે. એ લોકોમાં આ પુસ્તક ઘણુંજ લોકપ્રીય થયું છે. તારાની રચના સંબંધે ૨૮૫ પ્રશ્નો અને તેના જવાબો આપેલા છે. વિષય બરોબર સમજાય તે માટે ૧૩૮ ચિત્રો આપેલા હોઇ વિષયો ઘણીજ સરળ ભાષામાં આપેલા છે. ડ્રાયસેલ કરવાની રીત ડ્રાયસેલનો મસાલો પોટસેલ કરવાની સમજ, પોકેટ સેલ જોડવાની સમજ, પોકેટસેલ કેસમાં નાખવાની સમજ ડ્રાયસેલની રચના, વાયરીંગ પદ્ધતિ–સેરીજ પ્યારેલલ–સેરીજ સેરીજ વિજળીની, નિર્જ્યોત બત્તીઓ વિજળીની ચંદ્રજ્યોત બત્તીઓ, નલીકાદીપ, કાર્બન ફીલેમેન્ટ બત્તી, મેટલ ફીલેમેન્ટ બત્તી પાણીના ક્રમવાર અને સેનાંતર પદ્ધતીના દાખલા, વિજળીનુ ઓછું થવું ક્રમવાર અને સમાંત્તર પદ્ધતીના ફાયદા, અને નુકસાન, રેઝીસ્ટન્સ અને દાબાંતર એનો ફરક ચોકીંગ કૉઇલ, સ્ટેપઅપ અને સ્ટેપડાઉન, ટ્રન્સફાર્મર વાયરીંગ, વૃક્ષ અને પ્રસરણ પદ્ધતિ ઇન્શુલેશન વાયર સ્ટૅ. વા. ગેઝના તારોનું કોષ્ટક સ્વીચ કટ આઉટ. સીલીંગરોઝ કેસીંગ પોર્સેન કલીટની સમજણ સીલીંગ રોઝ જોડવાના તારો અને તેમાંથી બત્તી અને પંખાની વાયરીંગ ફયુઝની સમજણ અપૂર્ણકલીટ વાયરીંગ એક મજલાપરથી બીજા મજલાપર તારો લઇ જવાની પદ્ધતિ પૂર્ણકેસીંગ વાયરીંગ કેન્સીની વાયરીંગ પદ્ધતિ મણ માર્ગી અને ટીકનેકટર અને તેના ઉપયોગ વૃક્ષ પદ્ધતિથી કરેલી વાયરીંગ ખુલ્લી અને બંધ પદ્ધતીમા વાપરવાના તારોના કોષ્ટકો.

નિર્જ્યોત બત્તીઓ અને તેમની કીરણ શક્તીઓ કાર્બન ફીલેમેન્ટ મેડલ ફીલેમેન્ટ અને હાફવૉટ બત્તીના ગણીતો અને તેની ઓછી થનારી કીરણ શક્તિનાં ગણિતો, વાયરીંગમાં ન સમજતા

થનારી અને તેજ કાયમ રહેતી ભૂલો વગેરે ઘણા વિષયોનો સમાવેશ આ પુસ્તકમાં થયેલો છે. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૩૦ ગ્લેજ કાગળ છતાં કિંમત ફક્ત રૂા. ૧-૮-૦ પોષ્ટેજ જુદું ૭ આના.

વિદ્યુત સ્વાવલંબન.

૦-૬-૦ ૭ આનામાં સેંકડો રૂપિયાનો બચાવ.

જેમને ત્યાં વિજળીના દિવાઓ તથા પંખાઓ છે. તેમને માટે ખાસ રાખવા લાયક. જેમને ત્યાં વિજળીના દીવાઓ હોય તેમને તે સંબંધી થોડી માહિતી હોવી જોઇએ. એ માહિતી મેળવવાથી વીજળીના મીટર કેમ ઓછા બળે, વિજળીના કોન્ટ્રાકટ સસ્તામાં કેવી રીતે કરાવી લેવા એની માહિતી હોય તો પૈસાનો ઘણો બચાવ થાય છે અને અકસ્માત થાય ત્યારે પણ આપણે તરત તેનો ઇલાજ લઇ શકીએ આ બધું જ્ઞાન જાણવા સારૂ આ લઘુ પુસ્તક પ્રકાશીત કરવામાં આવ્યું છે. આમાં ઘરમાના તારોની રચના અને તેના ગુણ દોષ આગ કેમ લાગે છે. તેની દુરસ્ત આપણે જાતે કેમ કરી શકીએ, અકસ્માતની વખતે આપણે શું કરવું વગેરેની સુચના, દરેક વસ્તુનો ઉપયોગ કેવો કરવો, વીજળીની બત્તી એટલે શું તે કેટલી જાતની હોય છે. તેની વીદ્યુત ગ્રહણ કરવાની શક્તી કેટલી છે. વીજળીનો ખરચ ઓછો કેમ કરવો વીજળીનું કંટ્રાકટ કેમ આપવું. યોગ્ય ભાવ શું છે. કરકસર કયાં અને કેવી કરવી. માલધણી આમા કેમ ફસાવાય છે, ત્રાસદાયક દીવા કેવા હોય છે, અંધારૂં કેમ થાય છે વિજળીથી કંટાળી ખરચ ઘણો થાય છે. પાવર ન જોઈએ ? કેમ કહે છે અને તેનાથી કંટાળી કેમ જાય છે, તેની સાંગોપાંગ માહિતી આપેલી છે. ૩૬ ચિત્રો આપી ઘણી સરળતાથી સમજાવેલું છે. છતાં કિંમત ફક્ત ૦-૬-૦ પોષ્ટેજ ૪ આના જુદું.

શિલ્પનાં પુસ્તકો.

શિલ્પનાં પુસ્તકો (ગુજરાતીમાં),

परिमाण मंजरी (शिल्पशास्त्र)—આજ સુધી શિલ્પનાં પ્રસિદ્ધ થએલાં પુસ્તકો કરતાં આ પુસ્તકમાં આવેલા વિષયો તદ્દન જુદાજ છે. જેમાં દ્વારની પહોળાઇ, ઉંચાઇ, દ્વારનો ઉદય, કાસ્ટની-રચના, નિર્બુહક (તરણુ), ગોખ, લીંબુનો પ્રકાર આદિ ઘણા વિષયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તેમજ ઠેકાણે ઠેકાણે રાજવલ્લભ જેવા ઉત્તમ ચિત્રો આપેલાં હોવાથી સાધારણ વાંચનારને પણ સમજી શકાય તેવો અતિઉત્તમ ગ્રન્થ બનાવેલો છે. પાકું સોનેરી પુંઠું હોવા છતાં બધાને ખરીદવા સુગમ પડે તેટલા ખાતર કિંમત માત્ર ૨) ૦-૬

પ્રાસાદમંડન.

(નાગરાદિ જાત—કેશરાદ) આ પુસ્તક ગુજરાતી ટીકા સહિત છે આમાં મંદિરોના ગુમટની સારી સમજ આપવા ઉપરાન્ત ચિત્રોથી પણ સમજાવવામાં આવી છે. કીં. રૂ. ૨॥ પોસ્ટેજ ૪ આના.

રાજવલ્લભ અથવા **શિલ્પશાસ્ત્ર**—મૂળ સહિત ગુજરાતી ભાષાન્તર અને ચિત્રો સહિત. (ભાષાન્તર કરનાર નારાયણ ભારતી યસવંતરતી ગોસાંઇ) આ પુસ્તકની બે આવૃત્તિયોની અંદર અર્થ બાળબોધી અક્ષરમાં હતા, જેથી કેટલાક કડિયા, સલાટ, સુતાર વગેરે થોડું ભણેલાઓને ઘણી અગવડ પડતી હોવાને લીધે આ ત્રીજી આવૃત્તિમાં મુળ શ્લોક બાળબોધીમાંજ કાયમ રાખી અર્થના અક્ષર ગુજરાતીમાં કર્યા છે. આ પુસ્તકના ચૌદ અધ્યાય હોઇ તે શિલ્પશોધન,

ખાતમુહુર્ત્ત, શેષમુખની સમજ, શિલ્પ કામ કરનારે કીયાં વાસ્તુપુરૂષ, વાસ્તુયંત્ર, વાસ્તુમંડળ, નક્ષત્ર, અંશ, તારા, ગુણ, વય, વર્ગ અને નાડીચક્ર, શુભાશુભ; નગર, કિલ્લા, તોપ, યંત્રો, કૂવા તળાવ, વાવડી, કુંડ, રાજાનો દરબાર કેવો ને કઈ દિશાનો કરવો, ઘરમાં કઈ જાતનાં લાકડાં વપરાય, ઘરના ઉદયથી સ્તંભનું તથા શાળાના વ્યાસથી અલિંદ (ઓસરીનું)નું માપ, ઘોડાગર્ભ અને ખડકીનું દ્વાર કરવાની સચિત્ર રીત, ઘરનાં બારણાં મૂકવાની રીત, ઘર દેવમંદિર, મઠ તથા અલિંદની સમજ, ઘરના કરારનું પ્રમાણ, ઘરમાં નીસરણી કયાં ગોઠવવી, એક-શાળ બેશાળ ત્રણશાળ ચારશાળવાળાં ઘરો બાંધવાની રીત, બાગ, હોજ, ઝાડ રોપવાની રીત, અશ્વશાળા, હાથીશાળા વગેરે. ચતુરસ્ત્ર, ઘનચતુરસ્ત્ર, વર્તુલ, ઘનવર્તુલ, ચાપાકૃતિ, ગણિત, તિથિ, યોગ, નક્ષત્ર, વારનું શુભાશુભ ફળ વગેરે વગેરે વિસ્તારયુક્ત વિષયો તેમજ ૯૨ ચિત્રો બીજાં શાસ્ત્રોનાં પ્રમણોથી ભરપુર, તેમજ વિશ્વકર્માજીની સુંદર છાપ સોનેરી પાકા પુંઠા સહિત અમૂલ્ય પુસ્તક છતાં ૮) ૦-૧૨

રેલ્વે અર્થવર્ક ગાઈડ—આ પુસ્તકમાં ખોદકામ, તેના માપ, જેવાં કે ગોળ, લંબગોળ, વ્યાસ અને પરિઘ, સ્લોપ, ત્રિકોણ, કોણા-કૃતિઓ, વર્તુળ, બેન્ક એન્ડ કટીંગાદિ ઘણા માપોના તૈયાર હિસાબ તથા તેના ભાવ અને કિંમતોના કોઠા પણ તૈયાર આપવામાં આવ્યા છે જેથી ઓવરસીયરો, મીસ્ત્રીઓ, અને કોન્ટ્રાકટરોને ઘણું ઉપયોગી છે. આ પુસ્તક એક હિસાબી કારકુનની ગરજ સારે છે. ૩।। ૦-૬.

बिश्वकर्मानित्यनियम—વિશ્વકર્માના પંચપુત્રોના વંશજો માટે. આ પુસ્તકમાં કડીયા, સુતારોની સ્નાન સંધ્યા, ગાયત્રી, જપ, નિત્યનિયમાદિ વિષયો ગુજરાતી ટીકાસહિત વર્ણવામાં આવ્યા છે.

આનો પાઠ સુતાર, કડીયા વિગેરેને ધનધાનાદિની પ્રાપ્તી કરાવનારો છે. માટે પ્રત્યેક **વિશ્વકર્માભક્તોએ** આનો પાઠ કરવા ભુલવું નહિ. ০॥ ૦—૨

વિશ્વકર્માપુરાણ (વિશ્વકર્માચરિત્ર અર્થાત્ વિશ્વકર્માની કથા) આમાં વિશ્વકર્માની કથા સંપૂર્ણ વર્ણવવામાં આવી છે. ૧॥ ૦—૮

લઘુશીલ્પ જ્યોતીષસાર—ઉપયોગી માહેતીથી ભરપુર ૨॥ ૦—૫.

લાકડાનાં માપ—ગોળ લાકડાનાં ગજદોરીના હીસાબની બુક. આમાં લાકડાની લંબાઇ ગજ ઉપરથી અને જાડાઈ દોરા ઉપરથી એ બે માપ ઉપરથી તેના હીસાબની ખાંડી, વસા, વીસવાસીને આનીના તૈયાર કાઢેલા કોઠા તૈયાર છે. ૧॥ ૦—૩

લાકડાનું માપ ગણેલું—લાંબુ ગજ ૧ થી ૪૫ તે ૩૨॥ દોરી ૫ થી ૪૫ સુધીના તૈયાર હિસાબ આ બુકમાં આપેલા છે. ૪) ૦—૮

લાકડાનું માપ ગણેલું—ગોધરીયા હિસાબ મુજબ ૩) ૦—૪

લાકડાનું માપ ગણેલું—વલસાડી માટે (છપાય છે)

शिल्पदीपक—(મૂળ શ્લોક સાથે ગુજરાતી ટીકામાં) સર્વ સુથારો, કડીઆઓ તથા સલાટ વગેરે શિલ્પનું (મકાનોનું) કામ કરનાર કારીગરોને ઘણું ઉપયોગી થાય તેવું આ પુસ્તક છે. જેમાં ઘર પ્રસાદ ઈત્યાદી, બાંધવાના ગણીતો, આચારીકના મુહૂર્તો તથા મકાનો વીગેરે બાબતોનાં ચિત્રો, ચોરસાં અને કોષ્ટકો આપવામાં આવ્યાં છે. આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી ને ઉંચા કાગળમાં છપાઈ તૈયાર છે. પુઠું પાકું માત્ર. ૨॥ ૦—૫

શિલ્પસારસંગ્રહ—આ પુસ્તક શિલ્પ સંબંધી યોગ્ય માહેતી આપે છે. એટલું જ નહિ પણ કઇ રાશિવાલા માણસને કઇ જાતના મકાનથી પરમસુખ મળશે વિગેરે બાબતોનો કોઠો ઘણી સહેલાઇથી સમજણ પડે તેવી રીતે મુકવામાં આવ્યો છે. તે શિવાય ઘર, મકાનો, અને તે સંબંધીનાં જુદી જુદી જાતનાં ગણીત પણ આપવામાં આવ્યાં છે. કીં. ૧) ૦-૩

શિલ્પનાં પુસ્તકો (હિન્દુસ્તાની ભાષામાં)

लघुशिल्पशास्त्र संग्रह (आयनिरुपण)—यह ग्रंथ शिल्पीयोंको अत्यन्त उपयोगी है दाममी बहुत अल्प है. ०।।। ०-२

विश्वकर्मप्रकाश (शिल्पशास्त्र)—इसमें भूमिलक्षण, खनन भूमिफल ध्वजादि आयफल, देवादिकोंके स्थानोंके निर्णय, स्तम्भ प्रमाण, प्रासाद निर्णयादि अपूर्व विषय वर्णित है ... २। ०-६

विश्वकर्म विद्याप्रकाश—देवालय तथा मकानादि बांधनेकी विधि तथा लाग्निक ग्रहादि शुभाशुभविचारसे घर बनानेकी विधि भलीभांती लिखी गई है. ०।। ०-२

શિલ્પનાં પુસ્તકો (સંસ્કૃતમાં)

મનુષ્યાલય ચન્દ્રિકા— ૧। ૦-૩

મયમતમ્—મયમૂની વિરચિત. ૫) ૦-૧૦

વાસ્તુવિદ્યા— ૧।। ૦-૩

શીલ્પરત્ન--કુમાર વિરચિત. ૫) ૦-૧૦